

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA
AZ
UNITARIUS EGYHAZ

112. ÉVFOLYAM

ALAPÍTÁSI

ÉVE

1861

3

2006

KERESZTÉNY MAGVETŐ

112. évfolyam • 2006 • 3. szám
Kolozsvár

TARTALOM

TANULMÁNYOK

<i>Benyik György</i> Értékrendszer a Hegyről. A tízparancsolat hatástörténete (Kiv 20,1–19).....	237
<i>Czire Szabolcs</i> Jézus világának mikroszociológiai/antropológiai dimenziói. Becsület és szégyen, kollektív személyiség.....	256
<i>Benkő Levente</i> Akiket a forradalom szele s a megtorlás ökle megcsapott. Gondolatok Erdélyben az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 50. évfordulóján	272
<i>Makkai-Ilkei Ildikó</i> 1956 a korabeli sajtóban (október 23-a és december 31-e közt megjelent hazai és külföldi sajtótermékek alapján).....	280
<i>Bíró Gyöngyi</i> A tordai unitárius iskola régi könyvtára.....	311
<i>Frank D. Dániel</i> Dán Róbert emlékére (II.).....	320

MŰHELY

<i>Stephen C. Leavitt</i> Cargó-hiedelmek és vallási élmények.....	334
<i>Kovács Sándor</i> Laudáció dr. Gaal György tiszteletbeli professzorrá-avatásának ünnepségén, Kolozsváron, 2006. november 11-én	345

SZÓSZÉK – ÚRASZTALA – SZERTARTÁSOK

<i>Lőrinczi Lajos</i> Bétel-beszéd a Szejkére (1Móz 28,10–13a. 15–17).....	346
<i>dr. Szabó Árpád</i> Isten törvénye: szabadság és összetartozás (Zsolt 78,1–7).....	351
<i>dr. Earl K. Holt</i> Fölülről való bölcsesség (Jak 3,13–18, Jób 28,20–28).....	355
<i>Jakabházi Béla-Botond</i> Jónás – egy „más” próféta.....	361
<i>Szabó László</i> „Csillagok a föld alatti égen” (Ézs 58,6a–8).....	365
Kell-e félnünk a haláltól? (Róm 8,6).....	370

KÖNYVSZEMLE

Somai József: <i>Gazdaság és gazdaságtudományok Brassai Sámuel életművében.</i> (dr. Gaal György).....	374
Eszmék – Gondolatok	378
Egyházi élet – Hírek	379

A kiadvány megjelenését
a Communitas Alapítvány
támogatta.

Alapítási éve: 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.
Szerkeszti: dr. Szabó Árpád. Munkatársak: Jakabffy Tamás szerkesztő,
Kürti Miklós olvasószerkesztő, Ruzsa István technikai szerkesztő.
Szerkesztő bizottsági tagok: Kovács István, Kovács Sándor, Czire Szabolcs.
Szerkesztőség címe: 400105 Kolozsvár, 1989 December 21 út, 9 sz.
Tel: +40 264 593236, fax: +40 264 595927; e-mail: tamas.jakabffy@unitarius.com.
Postacím: 400105 Cluj-Napoca, b-dul 21 Decembrie 1989 nr. 9.
Készült az Unitárius Egyház Nyomdájában. ISSN 1222-8370.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church, Romania
CXII • Cluj-Napoca • 2006/3

CONTENTS

STUDIES

György Benyik

A Value-System from the Mountain. The History of Influence
of the Ten Commandments (Exodus 20,1–19)..... 237

Szabolcs Czire

The Microsociological/Anthropological Dimensions of the Jesus' World.
Honour and Shame, Collective personality 256

Levente Benkő

Those whipped by the Wind of the Revolution and by the Fist of the Reprisal.
Thought in Transylvania at the 50th Anniversary of the Revolution
and the War of Independence in 1956..... 272

Ildikó Makkai-Ilkei

1956 in the Contemporary Press (based on the publications
appeared between October 23 and December 31) 280

Gyöngyi Bíró

The Former Library of the Unitarian Highschool in Torda 311

Dániel D. Frank

To the Memory of Róbert Dán II. 320

WORKSHOP

Stephen C. Leavitt

Cargo Beliefs and Religious Experiences 334

Sándor Kovács

Laudation for György Gaal as Honorary Professor 345

SERMONS

<i>Lajos Lőrinczi</i> A Sermon of Bethel for the Szejke Gathering	346
<i>dr. Árpád Szabó</i> God's Law: Freedom and Solidarity	351
<i>dr. Earl K. Holt</i> A Wisdom from Above	355
<i>Béla-Botond Jakabházi</i> Jonah – a „different” Prophet.....	361
<i>László Szabó</i> Stars on the Sky Underneath the Earth	365
Have to we fear from Death?	370

BOOK REVIEW

<i>József Somai: Economy and Economics in the Work of Sámuel Brassai</i> (dr. György Gaal).....	374
Ideas – Thoughts	389
Church Life – News	379

Tanulmányok

BENYIK GYÖRGY

ÉRTÉKRENDSZER A HEGYRŐL¹

A TÍZPARANCSOLAT HATÁSTÖRTÉNETE (KIV 20,1–19)

A zsidó-keresztény kultúrkörben talán a legismertebb értékösszefoglaló a tízparancsolat.² Olyannyira, hogy a mai közbeszédben – igen pontatlanul – úgy emlegetik, mint a keresztény erkölcsi értékrend alapját, és sokak számára nem

-
- 1 Az itt közölt szöveg egy nagyobb tanulmány (előadás) része. Elhangzott Kolozsváron, a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen 2005 novemberében szervezett „Tízparancsolat-konferencián”.
- 2 A téma irodalma igen gazdag, vele kapcsolatos bibliográfiai összefoglalót ld. Dohmen, Ch.: Exodus 19-40 Herders Theologischer Kommentar zum AT. Freiburg-Basel-Wien, 2004. Herder 82-84.old. Ebben az áttekintésben az idézett szerzőkön kívül erre az összefoglalóra támaszkodunk. Im. 82-137.old. Ajánlatos még áttekinteni a következő tanulmányokat. Ben-Chorin, S.: Die Tafeln des Bundes. Das Zehnwort vom Sinai (1979). Botterweck, G. J.: Form- und überlieferungsgeschichtliche Studie zum Dekalog: Conciliurn 1 (1965) 392-401. Gese, H.: Der Dekalog als Ganzheit betrachtet (1967) - ua.: Vom Sinai zum Zion. Alttestamentliche Beiträge zur biblischen Theologie (1974) 63–80; Hossfeld. F.-L.: Der Dekalog. Seine späten Fassungen, die originale Komposition und seine Vorstufen (1982). Jepsen, A.: Beiträge zur Auslegung und Geschichte des Dekalogs (1967) - ua.: Der Herr ist Gott. Aufsätze zur Wissenschaft vom Alten Testament (1978) 76–95; Lochman, M.: Wegweisung der Freiheit. Abriß der Ethik in der Perspektive des Dekalogs (1979); Lohfink, N.: Die These vom »deuteronomischen« Dekaloganfang – ein fragwürdiges Ergebnis atomistischer Sprachstatistik, in: Studien zum Pentateuch, Festschr W. Kornfeld (1977) 99–109. Nielsen, E.: Die zehn Gebote. Eine traditionsgeschichtliche Skizze (1965). Perlitt, L. Bundestheologie im Alten Testament (1969); - ua: Dekalogl. Altes Testament: TRE 8 (1981) 408–413; Philipps, A.: Ancient Israel's Criminal Law. A New Approach to the Decalogue (1970); Reicke, B.: Die Zehn Worte in Geschichte und Gegenwart. Zählung und Bedeutung der Gebote in den verschiedenen Konfessionen. Tübingen, (1973); Graf Reventlow, H.: Gebot und Predigt im Dekalog (1962). Schmidt, W.H.: Überlieferungsgeschichtliche Erwägungen zur Komposition des Dekalogs: VT Suppl 22 (1972) 201–720. Schreiner, J.: Die Zehn Gebote im Leben des Gottesvolkes (1966). Schüngel-Straumann, H.: Der Dekalog – Gottes Gebote? (1973); Smend R.–Luz, U.: Gesetz (1981); Stamm, J. J.: Dreißig Jahre Dekalogforschung: ThR 27 (1961) 189–239.281–305; ders., Der Dekalog im Lichte der neueren Forschung (21 962); ders. – Andrew, M. E.: The Ten Commandments in Recent Research (1967); Zenger, E.: Eine Wende in der Dekalogforschung? Ein Bericht: ThRv 64 (1968) 189–198.

nyilvánvaló, hogy szövege az ószövetségi Szentírásban található meg. A közfelfogásban az sem világos, hogyan viszonyul a tízparancsolat a zsidó erkölcsi előírások összességéhez. Az olvasottabb keresztény hívők sem sokat tudnak arról, mi volt Jézus véleménye a tízparancsolatról, és azt „hol fogalmazta meg”. Az pedig ugyancsak keveseknek tűnik fel, hogy a katolikus hittankönyvekben oktatott tízparancsolat szövege nem pontos másolata a Kiv 20- és MTörv 5-beli szövegnek. Ennek ellenére, a tízparancsolat a kinyilatkoztatott jelleg és ösiség folytán kétségtelenül általános tiszteletnek örvend ma is – mint alapvető természetjogi szöveg, vagy esetleg a *lex divina* része, summázata. Ebben a rövid áttekintésben meg kívánjuk vizsgálni a tízparancsolat helyét a Tórában, eltérő szövegváltozatait és a kihirdetés módját. A tízparancsolat „műfajának” megvilágítása érdekében összevetjük szövegét más jogi szövegekkel, megvizsgáljuk eltérő értelmezését és tekintélyének változását, hatását, végül rövid kitekintést teszünk a tízparancsolat zsidó és keresztény hatástörténetére.

A tízparancsolat helye a Tórában

A Kivonulás könyve tanúsága szerint Izrael vándorlásának történetében kiemelt helye van a Sínai-epizódnak. A Kivonulás könyve 13–19. fejezeteiben a vándorlás útvonalának leírása tizenkét szakaszra tagolódik, a hetedik „állomás” után következik Jáhve hegyének a leírása, és a végén a 12. „állomás”: Jáhve országának küszöbe, amikor Mózes a Sínai-hegyen (Kiv 19,1–25, valamint 20,18–21) találkozik az Úrral. Maga a tízparancsolat leírása az elbeszélő szakaszok után található, és a törvénykezési szakaszokat nyitja meg, a forráskutatás szempontjából pedig az elohista forráshoz tartozik, és a Kiv 20,1–19-ben található.³ Ismétlését a MTörv 5,6–21-ben olvashatjuk.⁴ Érdemes emlékeztetnünk arra, hogy e „törvény”(?)-szakasz legtöbb egyházban ismert változata eltérő számozást mutat – így az anglikán, a görög a református és a katolikus hagyományban. A szakasz jelentőségét kiemeli, hogy a parancsok kihirdetését megelőzi Jáhve „bemutatkozása”, vagy más néven Jáhve nevének kinyilvánítása (Kiv 3,13–15), valamint a szolgaságból való kivezetés parancsa.

A Kivonulás könyvének főszereplője (Isten után) Mózes, akit a legkorábbi etikai normákat népszerűsítő személyiségek között tartunk számon. Alakja szinte „isteninek” tűnik a Biblia olvasatai szerint⁵, igaz, minősítése is az Isten-kapcsolat

3 A szöveg olyan jelenetben szerepel, amelyben a nép nem leírja, hanem hallgatja a 10 parancsolatot, Mózes a hegyen, a nép pedig a „Sínai” lábánál. (vö.: Kiv 19,21–24 és 20,18–21.)

4 Az elbeszélés szerint a Jordánnál hirdeti ki Mózes a 10 parancsolatot a Piszga-hegy lábánál (vö. MTörv 4,49), majd két köztáblára írja a Mindenható és átadja Mózesnek (MTörv 5,22).

5 Seters, J. von: *The Life of Moses: The Yahwist as Historian in Exodus – Numbers*; Westminster/John Knox Press, 1994. Schmid, H.: *Die Gestalt des Moses*, 1986. Weimar, P. *Die Berufung des Moses*, Freiburg 1980.

révén történik. Kiválóságának jele, hogy Isten vele „szemtől szemben” beszélt (Szám 12,8 sk). Jáhve neki nyilatkoztatta ki a nevét⁶ (Kiv 3,14 és 6,3), és ez a szöveg igen sajátos helyet foglal el a Kivonulás könyvében. Kiemelt szerepe volt Mózesnek az Istennel való szövetségkötésben, és a szövetség könyvének ünnepléses elfogadtatása a Sínai-hegynél szintén az ő munkája. Ennek a szövetségnek a része, a legkorábbi értékdefiníció anyaga, éppen a „tíz parancs” vagy „tíz ige” volt.⁷ Sietek megjegyezni, hogy a „tíz ige” elnevezés (δεκα λογος), amely meghatározza a keresztény beszédmódot erről a szakasról (Kiv 34,28), a szakasz keresztény használójára, az alexandriai Kelemenre, illetve a lyoni Ireneuszra megy vissza.⁸ Az ehhez kapcsolódó törvényanyag, a szövetség könyve (Kiv 20,22–23) viszont későbbi kiegészítés a Kivonulás könyvében. Ugyanúgy a kultikus dekalógus is kiegészítésnek tűnik (Kiv 34,10–26), vagy a szentség törvénye (Lev 17–26. fejezetek) is ilyen hozzátoldott egység. Erről a kiegészítésről tanúszkodnak Kiv 22,18. 19. és 23,1 szakaszok is.⁹ Csak a Kiv 20,22–23,33 helyezi a „tíz parancsot” a szövetségi törvény keretébe. A Kiv 24,3–8-ban nemcsak a „tíz parancs” kihirdetéséről, hanem az egész szövetségtörvény ünnepléses kinyilvánításáról is szó van.

A parancsok átadásának módja

A parancsok két táblára való felírását és átadását Mózesnek a Kiv 31,18 említi, de csak a Kiv 34,28 említi, hogy *tíz* ígéről van szó. Azt sem közvetlenül a tízparancsolat szövegében találjuk, hogy a Sínai-hegyen adta át Isten Mózesnek ezeket a törvényeket, hanem csak későbbi helyen. A Kiv 34,32-ben más rendelkezéseket is olvashattunk a tízparancs után. Mindebből az látszik, hogy az elbeszélő inkább visszatekint a Sínai-ra, mint ahogyan a Deuteronomium törvénykezése is ilyen jellegű. Feltehetően a tízparancsolat régebbi szövege az, amely a MTörv 5-ből származik, ahol Mózes emlékeztet arra, hogy ő a közvetítő Isten és a nép között (MTörv 5,5). Ez az átadási szituáció engedi meg Mózesnek, hogy nem hogy csak elmondja, de magyarázza is a parancsokat. Érdekes módon a Kiv 20,1 nem közli, hogy Mózes a tízparancsolatot táblákra rögzítve, írott formában átadta volna a népnek. A MTörv 5,5 fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy a parancsokat Mózes *közvetíti*, és Isten *nem beszél* közvetlenül a néphez. Csak a MTörv 5,22 közli azt, hogy Isten felírta a szavakat két kőtáblára és átadta Mózesnek. Érdekes módon ez a tudósítás rögzült a későbbi képi hagyományban is.

6 Skinner, J.: The Divine Names in the Book of Genesis. p. 171.

7 Mendenhall, Law and Covenant in Israel and Ancient Near East (1959) IBD I. p. 714

8 A katolikus és az evangélikus felosztás megegyezik egymással, illetve az ortodox és kálvinista és anglikán hagyomány egyezik meg egymással. A zsidó felosztás mindkettőtől eltér.

9 Alt, A.: Die Ursprünge des israelitischen Rechts. ? (1934) p. 24.

Az ősi zsidó jogi formák

Az izraelita jogi hagyomány különböző irodalmi formákban maradt ránk. A két legjellemzőbb irodalmi formának Alt¹⁰ vizsgálatai óta az apodiktikus és kazuisztikus jogi formákat tartjuk. Általános szakvélemény szerint a kazuisztikus törvény-leírás későbbi, mint az apodiktikus, a „tíz íge” viszont az apodiktikus törvényformához áll közelebb.¹¹ Az apodiktikus törvények általában egyszerű tilalmakat tartalmaznak, amelyek azonban átokkal és halálbüntetéssel vannak összekötve. Hiányzik a tényállás pontos meghatározása, az enyhítő és a súlyosbító körülmények vagy a kivételek felsorolása. Formailag rövidek, ritmikusak.¹²

Az apodiktikus és/vagy kazuisztikus jog vitájában új irányt mutatott E. Gerstenberg, aki dolgozatában¹³ kimutatta, hogy az Alt-féle felosztás túlságosan egyszerűsítő, és az apodiktikus jogi formulák sem olyan egységesek, mint azt Alt elképzelte. Alapvető változás, hogy az ősi jogot általában az egyszerű tiltással hozta kapcsolatba, és nem kultikus, hanem etnikai eredetűnek tartotta. Ez lett a modellje a későbbi kultikus és kazuisztikus jognak is. Anthony Phillips a „tíz ígét” Izrael büntetőjogi összegzésének tartja¹⁴, és jöllehet a leírás nem tartalmaz szankciókat, máshol ezeket a témákat szankcionálják a Bibliában.

A tízparancsolat és a szövetségkötés kapcsolata

A tízparancsolat előírásai a szövetségkötéshez kapcsolódnak, más, korábban már említett jogi anyaggal együtt.¹⁵ De ez az anyag nem ősi, érintetlen formájában került a Kivonulás könyve végleges szövegébe. A Sínai események a Kr. e. 1250-es évekre tehetőek, de a lejegyzés a kánaáni tartózkodás idejére datálódik, a szövegek sok vonatkozásban a bírák és a királyok, de elsősorban Dávid és Salamon korát idézik,¹⁶ ez pedig a Kr. e. 900-as éveknek felel meg.¹⁷ Az 1–4. parancs jelentős betoldásokkal maradt ránk. A 6–9. parancsok őrizték meg legin-

10 Alt, A.: *Kleine Schriften I.* München, 1953. 341-344.old.

11 A megkülönböztetés Alt-ra megy vissza ld. Im. Azonban manapság már a jogi szövegek vizsgálata tovább ment és a két formával nem lehet leírni Izrael törvénykezési formuláit. Sőt a 10 parancs mai szövege, talán a betoldások miatt nem tekinthető tisztán apodiktikus törvénykezési példájának.

12 Rózsa H.: *Az Ószövetség keletkezése.* SZIT, Bp. 1986. 2. kiadás, I. k. 175.

13 Gerstenberg, E.: *Wesen und Herkunft des apodiktischen Rechts.* (WMANT 20) Neukirchen Vluyn, 1965.

14 Phillips, A.: *Ancient Israel's Criminal Law.* Oxford, 1970.

15 Deuser H.: *Die Zehn Gebote,* Ditzingen, 2002 (Reclam)

16 Goethe azt állítja, hogy az ősförmája a Tíz parancsnak már a kivonuláskor megszületett.

17 Rad, von G. és Kessel, W. a parancsok megszületését a 12 törzs szövetségéhez köti. Eichrodt, W. úgy véli, hogy a parancsok valahogyan összefüggenek Mózes Epifániájával.

kább az apodiktikus ősfarmákat, rövidék, ritmikusak, de hiányzik belőlük a büntetés, a szankció. A szankció hiánya kisebb megszorításokkal elmondható a többi parancsról is. Az nyilvánvaló, hogy alapvető értékeket őriznek, de ha igazán pontosak akarunk lenni, be kell vallani, hogy jogi formulái eltérnek az izraelita jogban megszokott két alapformától, az apodiktikus és a kazuisztikus jogi definícióktól is.¹⁸

A kiválasztás és szövetségkötés gondolatát a választott nép a pusztai vándorlásból vitte magával Kánaánba; a meglehetősen vegyes etnikumú hébereknek (apiruknak) Istennel kötött szövetsége csak akkor elképzelhető, amikor még közel van a Sás-tengeren (Vörös-tengeren) való átvonulás isteni szabadító élménye, a „főcsoda”. J. Bright¹⁹ szerint ekkor kölcsönözte Mózes a maga korában ismert hettita hűbéri szerződések formáját²⁰ a tízparancsolat „megírásához” és az Istennel való szövetség megfogalmazásához. Ilyen módon a parancsok betartásának jutalma vagy be-nem-tartásának szankciója maga a szövetség, vagyis az isteni oltalom ígérete vagy elvesztése volt (MTörv 5,33). A királyság nélküli, laza szövetségben élő törzsek Kánaánban egy viszonylag magasabb kultúrával találkozva és egy másik vallással érintkezve elveszítették volna vallási-népi identitásukat, ha nem hoztak volna magukkal a pusztai vándorlásból egy *sajat* vallási és etikai kódexet. A Bírák könyveinek viszonyai jellemzik a kánaáni vallási helyzetet. Ebből az derül ki, hogy a héberek vallásgyakorlatának helyességét nem kontrollálta központi vallási szervezet, sőt az ünnepeik a honfoglalás után változtak és számos kánaáni elemet vettek fel kultuszukba és a már korábban kialakult ünnepek rituáléjába. De a szövetség gondolata és a szövetségi törvény szilárdan megmaradt.

A két alapszöveg részletes vizsgálata

Az alábbi összehasonlító táblázatban közöljük egymás mellett a két szöveget. A két szöveg kihirdetési szituációja eltér egymástól. A Kiv 20,8-ban emlékezz (תרוכז) és a MTörv 5,12-ben tartsd meg (רומש) arra enged következtetni, hogy a Kivonulás könyvének szövege visszatekint a tízparancsolat kihirdetésére, a MTörv 5 viszont inkább a kihirdetés szituációját igyekszik rekonstruálni.

18 Victor H. M.- Don C. B.: Old Testament Parallels: Laws and Stories from the Ancient Near East, NY, Paulist Press, 1991.

19 Bright, J.: Izrael története (ford: Domján J.) Bp., 1977. 148-151.

20 Gordon, C. H.: Biblical Customs and the Nuzi Tablets. BA III. 1940. 1-12. I. még: uő: The Word of The Old Testaments. 1958. 113-133. old. O'Challaghan CBQ VI.(1944) 391-405.

P.	Kiv 20,1–17*	MTörv 5,6–21
1	(1-3) Én vagyok az Úr a te Istened, én hoztalak ki Egyiptom földjéről, a szolgaság házából. Senki mást ne tekints istennek csak engem.	(6) Én vagyok az Úr a te Istened, aki kivettelek Egyiptomból, a szolgaság házából.
2	(4-6) Ne csinálj magadnak faragott képet (פסל), vagy hasonmást arról, ami fent van az égben, vagy lent a földön, vagy a vizekben a föld alatt. Ne borulj le ilyen képek előtt, és ne tiszteld őket, mert én, az Úr, a te Istened féltékeny Isten vagyok. Azoknak a vétkét, akik gyűlölnek engem, megtorlom fiaikon, unokáikon és dédunokáikon. De ezredézig irgalmasságot gyakorlok azokkal, akik szeremnek és megtartják parancsaimat.	(7) Ne legyenek neked más isteneid! Ne faragj magadnak képmást (מחנה) semmiről, ami fõnn az égben, lenn a földön, vagy a föld alatt a vízben van! Ne borulj le ezek előtt a képek előtt és ne imádd őket, mert én az Úr a te Istened féltékeny Isten vagyok. Az atyák vétkét megtorlom gyűlölõim fiain, sõt a fiainak fiain és azok fiain is. De aki szeret és megtartja parancsaimat, annak megmutatom jóságodat az ezredik nemzedékig.
3	(7) Uradnak, istenednek nevét ne vedd hiába, mert az Úr nem hagyja büntetlenül azt, aki nevét hiába veszi.	(11) Az Úrnak, a te Istenednek hiába ne vedd a nevét! Mert az Úr nem hagyja büntetlenül azt, aki káromolja nevét.
4	(8) Gondolj a szombatra és szenteld meg. Hat napig dolgozzál és végezd minden munkádat. A hetedik nap azonban az Úrnak, a te Istenednek a pihenõ napja, ezért semmiféle munkát nem szabad végezned, sem neked, sem fiaidnak, sem lányodnak, sem szolgálóknak, sem szolgálólányodnak, sem állatodnak, sem a kapudon belül tartózkodó idegennek. Az Úr ugyanis hat nap alatt teremtette az eget és a földet, a tengert és mindent, ami benne van. A hetedik napon azonban megpihent. Az Őr a hetedik napot megáldotta és megszentelte.	(12) Tartsd meg a szombatot, szenteld meg, ahogyan az Úr, a te Istened parancsolta neked. Hat napig dolgozz és végezd a munkád. A hetedik napon azonban a nyugalom napja, az Úré, az te Istenedé. Akkor hát ne dolgozz, se te, se fiad, se lányod sem szolgáló, sem szolgáló, sem ökröd, sem szamarad, semmiféle állatod, sem a házában tartózkodó idegen, hogy szolgáló és szolgáló is pihenessen, mint te marad. Gondolj csak arra, hogy Egyiptom földjén magad is rabszolga voltál, de az Úr, a te Istened erõs kézzel és kinyújtott karral kivetett. Azért parancsolta meg az Úr, a te Istened a szombat megüldését.

* A Szent István Társulat által Bp, 1973-ban kiadott katolikus bibliafordítás szövege alapján.

5	(12) Tiszteld apádat és anyádat, hogy sokáig élj azon a földön, amelyet az Úr a te Istened ad neked.	(16) Tiszteld apádat és anyádat, amint az Úr a te Istened megparancsolta neked, hogy hosszú életű légy és jól menjen sorod azon a földön, amelyet az Úr, a te Istened ad neked.
6	(13) Ne ölj.	(17) Ne ölj!
7	(14) Ne törj házasságot.	(18) Ne törj házasságot!
8	(15) Ne lopj.	(19) Ne lopj!
9	(16) Ne tégy hamis tanúságot (עֵדוּת רַקֶּשׂ דַע) embertársad ellen.	(20) Ne tégy hamis tanúságot (עֵדוּת אֱוִישׁ דַע) embertársad ellen!
10	(17) Ne kívánd el embertársad házát, ne kívánd el embertársad feleségét, sem szolgáját, sem szolgálólányát, sem szarvasmarháját, sem szamarát, sem más egyebet, ami az övé.	(21) Ne kívánd embertársad feleségét! Ne kívánd el embertársad házát, földjét, szolgáját, szolgálóját, ökrét, szamarát, egyáltalán semmit sem, ami embertársadé!

Az egyes parancsok és a kazuisztikus zsidó jogi hagyomány

Az egyes parancsok felsorolásánál az eltérő számozás miatt nem említjük a meghonosodott számozásokat, hanem csak a parancsok rövid idézésével emlékeztetünk a bibliai szövegre. A következő részben igyekszünk az egyes parancsok háttérét feltárni, illetve rámutatunk a parancsok ellentmondásos kapcsolatára a kazuisztikus hagyományokkal, illetve a változó törvénykezési gyakorlattal.

„Ne legyenek neked más isteneid szíнем előtt!” (Kiv 20,1–3b/MTörv 5,7). Ennek a parancsnak a magyarázatát megtaláljuk Kiv 20,5–6, MTörv 5,9–10 és Kiv 34,34 és 18,10-ben. Alapvetően kibővített formáról van szó, de a bővítés mögött felfedezhető az eredeti tagadó formula. Az istennév kizárólagosságát parancsolja meg a szöveg. A bevezető formulában, „Én vagyok az örökkévaló a te Istened” (כִּי־הוּאֵל הוּדֵי) kettős istennév szerepel, amely a tízparancsolat sajátossága. A Jáhve istennév a Mózes-féle szövetséggel összefüggő istennév.²¹

A másik legvitatottabb kifejezés ebben a parancsban a „szíнем előtt”, vagy pontosabban, „arcom előtt” (עַיִנַי־לִ), ennek a fordítása és értelmezése igen eltérő:

21 James, E. O.: The Development of the Idea of God in the Old Testament, ET 47. 1935/36. 150-154. old. A Jahve név megjelenésének archeológiai bizonyítékairól l. Mescha-Inscript. A Tetragramm helyes kiejtéséről l. Watermann, L.: Method in the Study of the Tetragrammaton, AJSJL 43. 1926. 1-7. Thierry, G. J.: The Pronunciation of the Tetragrammaton OTS V. 1948. 30-32. Burkitt, C. F.: On the Name Yahweh JBL 44 (1925) 353-356.

a Szeptuagintában $\mu\lambda\eta\nu$ εμου szerepel, a Vulgata ezt „coram me”-vel fordítja. Az alapvető kérdés az, hogy a „velem szemben” topográfiai helyre utaló értelemben értendő, vagy úgy, hogy ne állíts szembe velem más isteneket, vagyis ne hasonlíts hozzá más Istenekeket. Valójában a radikális egyetlen-Isten-kultusz és -hit deklarációját, pontosítását szolgálja ez a kifejezés. Csak az ún. „második parancs” fogja tisztázni – az ehhez kapcsolódó képtilalommal –, mit is jelent ez a vers. A formula igen ősi, és már ebben az antik formájában is a monoteizmus kifejezése, amelyet Mózes idejében nem is lehetett más formulával kifejezni. Zimmerli és Schmidt az első és a második parancsot összekapcsolja, mert szerintük a két parancs fő témája ugyanaz.²²

A helyes istentisztelettel kapcsolatban sok szöveget találunk a Bibliában, illetve a más istenekről való óvás témája másutt is igen különböző műfajokban szerepel az Ószövetségben. A Kivonulás könyvében kultikus előírások formájában találkozunk ennek a parancsnak a részletezésével. A szent sátor leírása a Kiv 33,11sk., a Szám 12,8, valamint a szövetség ládája köré szerveződő kultusz adja a keretét a helyes Istentiszteletnek.²³ A prófétai irodalomban gazdag anyagot és kritikát is találunk a helytelen istentiszteletről vagy az „illegális” kánaáni istenek tiszteléséről.²⁴ Ez annyira terjedelmes, hogy részletesen nem foglalkozunk vele, az emlékeztetés mindössze annak megállapítására szolgál, hogy a parancs megőrzése és a vallásgyakorlat között jelentős feszültség mutatkozik.

„Ne csinálj magadnak faragott képet” (פסל). (Kiv 20,4–6, MTörv 5,8) Az „első parancs” témáját folytatja, és a képtilalom parancsát alapozza meg. Valójában a maga korában eléggé egyedülálló parancs volt, a látható istenségekkel szemben az ábrázolhatatlan Isten hitét erősítette. A korabeli kultúrákban mindenütt gyakorlatban volt az istenség látható megjelenítése. Izrael kultuszában az istenszobor helyébe a szent sátorban a szövetség ládája került, vagyis a szent „archívum”, amely a szövetségi törvényt és egyéb előírásokat tartalmazta. Ennek a parancsnak a megszegését később, a Kánaánban való letelepedés után és a királyság ideje alatt számos esetben kárhoztatták a próféták mint a szövetségi törvénytől, az eredeti vallásosságtól való eltérést. A parancs mögött talán ezek a visszaélések „visszhangoznak”: hogy ne legyenek égi, földi vagy föld alatti „újrafogalmazásai” az istenszobroknak, és a nép „ne boruljon le előtte” (5. v.). Az

22 Zimmerli, W.: Old Testament Theology in Outline Atlanta 1978. 109-40. old. JohnKonoc kiadó.
Schmidt, H.: The Faith of the Old Testament Philadelphia. Westminster, 1983. 53-88. L. még
Fohrer, F.: Geschichte der Israelitischen Religion. Freiburg- Basel-Wien, 1992. 63-68. Herder /Spektrum

23 Vaux, R. de: Le istituzioni dell'Antico Testamento. Milano. 1977. 298-310. Marietti

24 Idegen istenekről olvashatunk MTörv 6,14. 7,4 8,19 11,16.28 13,2.6.13 17,3 18,20 28,14.64 29,26 30,17 31,16.32,16. De sok utalást találunk József, Bír, 1Sám, 1Kir, 2Kron könyvekben és a prófétai könyvekben az „idegen istenek után jársz” formula visszatérő szidás lesz.

viszont vitatható, hogy apodiktikus törvényről lenne szó. Ez egyben azt is jelenti, hogy a hűséges izraelita más szentélyben ne jelenjék meg – ami viszont Ábrahám idejében még nem fogalmazódott meg problémaként. Tudjuk, Ábrahám áldozatot mutatott be Mamre terebintjénél (Ter 13,18 18,1 35,21).²⁵ Az istenség *szobra* előtt vagy *oltára* előtt leborulni azonos dolgot jelentett. Graf Reventlow ezt úgy értelmezi, hogy a kivonulás után száműzni kellett minden más istenséget a nép köréből, Izrael így szabadon csatlakozhat az őt fogságából kivezető Jáhvéhoz. Ez azonban inkább állásfoglalás, mint parancs.²⁶ Többen hívták fel a figyelmet arra, hogy a képmás (פסל) nem azonos az idolummal, vagyis a bálványszoborral, inkább Jáhve valóságos jelenlétére utal. Jáhve féltékeny istenként mutatkozik be (Kiv 34,6–7), vagyis ebben a kérdésben nincs számára megalkuvás. A benne való hitnek (אמונה) igen szilárdnak kell lennie, ami a szövetség feltétlen elfogadását jelenti.

A MTörv 16,21–17,7 kazuisztikus törvényi formában írja le a bálványimádás büntetését.²⁷ Jáhve oltárán kívül más oltárt nem használhatnak, nem ültethetnek szent fát, vagy nem állíthatnak fel követ, mert az gyűlöletes az Úr előtt (16,21). A prófétai teológiában számos ellentétes gyakorlatról olvashatunk, amelyet azonban a próféták nem fogadnak el a hiteles vallásosság formájának. Sőt, bár a kultusz számos eleme szinkretista vonatkozásokat mutat, a parancsot rendületlenül őrzik.

„Ne ejtsd ki az örökkévaló, a te Istened nevét hiába” (Kiv 20,7, MTörv 5,8). Az Isten nevével való visszaélés elleni parancs ez, amely eredetileg a ráolvasás és a varázslás ellenében született, de végső soron az istennév elrejtéséhez vezetett, és elsősorban a tetragrammra, a Jáhve nevet megtestesítő négy (mással)hangzóra értették.²⁸ Ezt helyettesítették más nevekkel, például az „Úr” vagy az „Örökkévaló” névvel. A késő rabbinikus zsidóságban egyszerűen így neveztek: „a név” (שם). E parancs első értelme a hamis esküdözés tilalma lehetett. Itt is felfedezhető az eredeti rövid tilalom kibővítése magyarázó megjegyzésekkel. Valójában azonban csak az Istenről szóló helyes beszédre irányítja a figyelmet.

25 Jelentése „Mamre háza” Hebrontól ÉNy-ra 2 kilométerre, ma egy orosz kolostor romjai közelében. 1926-28 között a Görres-társaság végzett itt ásásokat és egy kutat és egy terebint-fa nyomait is megtalálta. Mander, E.: Mamre. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1926-1928. Freiburg, 1957. 1-2. k.

26 Graf Reventlow, H.: Gebor und Predigt in Dekalogie Gütresloh 1962. 25-28. G.Mohn

27 A faragott képpel számos szöveg foglalkozik a Tórában 3Móz 20,4 26,1 5Móz 4,23.25 5,8 7,5.25 12,3 27,14 Bir 18,17.18.20.30.31 itt a szövetségtörés megszokott kifejezése. A Királyok könyveiben a Bál és az Asera képei társaságában találkozunk a kifejezéssel. Ahol a kép szó előkerül az ószövetségről, ott mindig illegális és elítélendő kultuszról van szó.

28 Harrelson, The Ten Commandments and Human Rights. 72-76

Az Isten nevének használatával igen sok szöveg foglalkozik. A négybetűs istennév elrejtése és kimondásának tilalma Ezdrás korától erősödik fel. Isten nevének elhallgatásával már Mózes előtt találkozhatunk (1Móz 32,30, Bir 13,17sk). Különös jelentősége van annak, hogy Isten Mózesnek nyilatkoztatja ki nevét (2Móz 3,14, 6,2, 34,6). Nevének segítségül hívása elsősorban a kultuszban történik (2Móz 20,24), mint arról a zsoltárok tanúskodnak. Érdekes, hogy a deuteronomista teológiában Jáhve maga a mennyben lakik, sőt akkora, hogy az egek egei sem fogadhatják be (MTörv 4,32–40, 1Kir 8,27), a neve viszont a szentélyében lakik (MTörv 12,5.11, 14,23, 16,2.6.11, 26,2). Azért van, hogy izraelita kultusz-hely mindig ott alakuljon, ahol istenjelenés, teofánia emlékét őrzik (l. Bételt).

„Emlékezz meg a szombat napjáról.” (Kiv 20,8, MTörv 15,10–12). Izrael legsajátosabb intézményéről van szó.²⁹ A Bibliában ez csak vallásos összefüggésben fordul elő, Istennek szentelt ünnepet jelent (Józs 5,12, Neh 6,3, Jób 32,1, Bölcs 22,10, Iz 24,8, Oz 7–4). A vallási kötelességre utal: valamit abbahagyni, megszakítani. Sokan foglalkoztak a szombatnap eredetével. Néhányan – mint például az antiokhiai Theophilus – összefüggésbe hozták a hetes számmal. Igen feltűnő a hasonlóság a héber *sabbat* és az akkád *sabattu* vagy *sapattu* között.³⁰ A sabbat a holdciklus első negyedét kapcsolta össze a hetedik nappal, amely a hónap 15. napja – vagyis az engesztelés napja volt. Mezopotámiában egy-egy helyen ismert volt ugyan a hétnapos ciklus, de az nem volt ünnep vagy nyugalmi nap, sőt egyenesen szerencsétlen napnak tartották. Egyesek kapcsolatba hozzák a sabbatot az akkád nyelvben az újhold szóval is.³¹ A 2Kir 4,23, Iz 1,13, Ez 46,1 stb. alapján többen úgy vélik, hogy eredetileg a telihold ünnepe volt Izraelben. De a Kiv 23,12 alapján úgy látszik, hogy a királyság előtt a választott népben a jelentése függetlenedett a hold-ünnepektől.³² A szombat-törvény eredetileg nem kapcsolódott a kultikus hagyományokhoz. Mózes korában már biztosan létezett (Kiv 16,22–30). A szombati nyugalom törvényének indoklása a dekalógusban eltér a többi törvényekétől, és a zsidóság monoteisztikus hagyományával áll kapcsolatban. A teremtés első fejezetében megtaláljuk a teológiai magyarázatot is. Mivel Isten hat nap alatt teremtette az eget és a földet, a hetediken pedig megpihent, azért az embernek is tartózkodnia kell a közönséges munkától. Ezeket az utasításokat nemcsak a tízparancsolatban találjuk meg, hanem a szentségtörvényben is. A Kiv 35,3 még a szombati tűzgyújtást is tiltja.

29 A fogalom legteljesebb elemzését Lohse, E. végezte a ThWAT VII.1-35-ben.

30 Lewy, H.: The Origin of the Week and the Oldest West Asiatic Calendar (HUCA 17,1942/43, 1-152).

31 Rechenmacher, H: Nominalform und Etymologie ZAH 9, 1996. 199-203.old.

32 Botterweck, G. J.: Der Sabbat im A.T. (BirOr 8), 1954, 134-147old 448-457 old.

A szombatot az ünnepélyesség és az öröm jellemezte a korai időszakban. A „késői” történelemben, a fogság idején ennek tisztelete elhomályosult, ezért Nehemiásnak erőszakos intézkedéseket kellett hoznia a szombati nyugalom visszaállítására (Neh 13,15–22). Ennek az eredménye az lett, hogy a Makkabeusok korában a szombatot olyan szigorúan betartották, hogy még harcolni sem akartak (1Mak 2,37). Az apokrif irodalomban és a rabbinikus spekulációban ez a szigor csak fokozódott. Qumránban a szombat az emlékezés jellegét is felvette (1QS 10,5), és főleg az imádság napja lett.³³

A parancs magyarázatát itt is megtalálhatjuk. Azért kell nyugalmat tartani, mert az Isten is így tett a teremtésnél. Ez az érvelés a szombat kiemelkedő fontosságára utal. Ebben a parancsban az eredetileg negatív utasítás (vagyis tiltás) pozitívvá változik. De a magyarázatok elég sok negatív dolgot felsorolnak, a kiegészítés inkább a szombat alkalmazásának módját és a szombat-törvény alá eső személyek kiletét pontosítja. Ez a pontosítás biztosan nem Mózes korából származik, mert a szolga és szolgálólány és a házban lévő jövevény (10. v) nem a kivonulás társadalmi állapotára, hanem inkább Kánaánra utal. A szombat-törvényt többen a tízparancsolat központjának tartják.

A szombat megtartása vagy megszegése a zsidó identitás kérdésévé vált a nép körében. A kazuisztikus törvények közül az egyik legkorábbi, a Szám 15,32–36-ban található eseteírás szerint a szombati rőzszeszedésért halálbüntetést kap az elkövető, az egész közösség megkövezi őt. Érdekes módon csak ott, a helyszínen és azonnyomban döntenek a szankció felől.³⁴ A vallási eltévelyedések kritikájának visszatérő eleme a szombat megszegésének elítélése. Az intertestamentális korban a szombat megtartása misztikus jelenséggé vált. Katonai csapat hagyja lemeszárolni magát a szombati tilalom miatt (1Mak 2,37sk)! A dicsőség napja elviselhetetlen tehernek számított az intertestamentális kor végén (Iz 58,13, Jub 2,17–33, 50,6–13). A Misna külön foglalkozik vele a Sabbat-traktátusban és az Erubin-traktátusban. A Jub 50,9 tanúsága szerint a házassági érintkezés is tiltva volt szombaton, az esszénusok pedig – Josephus szerint – még a székelést is tiltották.³⁵ Ez lett a leginkább védett parancs a későbbi időben; a rabbinikus zsidóság 39 tevékenységet tiltott szombaton, és egész előíráshalmazzal bátyázta körül ezt a rendelkezést.³⁶

33 Jenni, E.: Die theologische Begründung des Sabbatgebotes im AT. Zolikon, 1956.

34 Noth, M.: Das 4. Buch Mose Numeri. Göttingen, 1977. 103sköv. ATD7

35 Josephus Flavius: Zsidók Története. 2,8,9.

36 Raj T. (kiad) Sulchan Aruh. Bp., 1996. Makkabi 45-89. oldalon foglalkozik a szombat megünneplésével. 39-féle főmunkát tilt meg szombaton és még számos kisebb tiltás, pl. a cipőfűző megkötésének tilalma is szerepel, 1260 m gyaloglás van megengedve szombaton, mely az ember otthonától számít.

„Tiszteld atyádat és anyádat, hogy sokáig élj azon a földön (országban), amelyet az Úr, a te Istened ad neked!” (Kiv 10,12) Ez a parancs nem gyerekeknek, hanem felnőtteknek szól, és az öregek védelmében született, és nem annyira a szűk családra, inkább a családon kívüli társadalomra utal. Ehhez a parancshoz kazuisztikus érvelés is csatlakozik, „hogy hosszú éltű légy a földön” (12b). Ez az egyetlen parancs, amely az országot – vagyis az ígért földjét – bevonja a motívációk közé. Ezt a parancsot a későbbi bibliai törvénykezés sok vonatkozásban pontosítja. A lényege, hogy az öregeknek kijár a fizikai és pszichikai gondozás. Valójában a parancs magyarázata arra a kölcsönösségre utal, hogy amint a felnőtt tiszteli az öreg szüleit, ezzel olyan viselkedési módot honosít meg a társadalomban, amely majd az ő életét is meg fogja hosszabbítani. (vö. Péld 1–9, Sir 3,1–16). A hellenisztikus korban változott meg a parancs kontextusa és lett a gyerekeknek szánt intelem vezérfonala.³⁷

A szülők tiszteletével kapcsolatos tanácsok leginkább a bölcsességi irodalomban találhatóak. Kevés előírás került a jogi szövegek közé. (Péld 17,25).

„Ne ölj!” (Kiv 20,13, MTörv 6,17) A héber חָרַח a legerősebb kijelentés az élet védelmében³⁸, amely Istenhez tartozik. Ez az első rövid tiltás a törvények sorában. Harrelson véleménye szerint az élet védelmének legszigorúbb parancsa ez.³⁹ A törvénytelen és erőszakos ölés elleni parancs, egészen általános értelemben. A kazuisztikus törvények számtalan esetben pontosítják a törvényt. Természetesen a törvény nem vonatkozott a háborús helyzetre, amikor nyilván szabad volt megölni – ártalmatlanná tenni – az ellenséget. A parancsot az indirekt ölésre is vonatkoztatták. A Zsolt 94,6, Jób 24,14 és MTörv 22,26 a különböző szociális helyzetekben magyarázza ezt a törvényt. Különösen az árvák és özvegyek és a védtelen szegények (Jer 7,9) megölését tartották súlyos bűnnek.⁴⁰ Ez a tiltás határozta meg a további témákat is: a háborúban legyőzött ellenség megölését, a halálbüntetést, az öngyilkosságot, az eutanáziát, a magzatgyilkosságot.⁴¹

A megtorlások törvényével kapcsolatban sokat foglalkozik a Deuteronomium az öléssel (MTörv 19,1–13) a kazuisztikus törvények keretében. Ebből az látszik, hogy ez a törvény és a vérbosszú törzsi szokása állandóan ütközött a joggyakorlatban. Betartásának megkönnyítésére hozták létre a menedékvárosokat. Furcsa

37 Vö. Philon: Decalogos 165-167.

38 Csak 47-szer található meg az Ószövetségben ez a szó, pontos jelentésének történetét l. Hossfeld, F.L.: ThWAT 7,657.

39 Harrelson, W.: The Ten Commandments and Human Rights. 109-110. old.

40 Crüsemann, F.: Die Tora. Theologie und Sozialgeschichte des alttestamentlichen Gesetzes. München, 1992.

41 Szécsi J.: Az abortusz a korai zsidó, római és korai keresztény forrásokban in. Világi közösség vallási közösség Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia (szerk. Benyik Gy.) Szeged, JATEPress 2004. 249-284.old.

módon a legismertebb előírás, a MTörv 19,21 – „Életért életet, szemért szemet, fogért fogat, kézért kezet, lábért lábat!” – éppen a vérbosszú megfékezésére született. A háborúban ezt az előírást felfüggesztették. Sőt súlyos hadi helyzetben a kollektív gyilkosságot is alkalmazták, vagyis mindenkit megöltek az elfoglalt városban, embert és állatot egyaránt (Józs 10,10).

„**Ne törj házasságot**” (אִשָּׁה). (Kiv 20,16, MTörv 5,18) Ebben az esetben fontos felhívni a figyelmet a korabeli társadalmi viszonyokra és az ókorban a jelenlegitől eltérően értelmezett házasság intézményére. Elegendő csak a pátriárkák házassági történeteire gondolni (Ter 16,1–3sk., Ter 29–30 fejezetek), amelyekben nem annyira a monogám házasság védelméről, mint jóval inkább a patriarchális viszonyok óvásáról van szó. Ebben a közegben az asszony a férje egyik „kincsének” és tulajdonának számított. Tehát a tilalom arra vonatkozott, hogy egy izraelita férfinak a másik izraelita feleségével tilos volt szexuális kapcsolatot létesíteni. Azt is jó tudni, hogy a parancs nem tiltotta a szolgálkkal vagy a nagycsaládhoz tartozó más nőkkel létesített kapcsolatot. De például az apának a saját lányával való kapcsolatát külön is tiltották. Erre feltehetően eredetileg is vonatkozott ez a parancs. Az sem lényegtelen körülmény, hogy a házasságtörést férfiakból álló bírói testület állapította meg. Alapvetően tehát a férj *tulajdona* elleni vétség tilalma ált a parancs mögött. A másik szempont: az örökösödési törvényeknek szilárd alapot adni a leszármazás pontos kontrollálásával. Bizonytalan apaság esetén az örökösödési jog is sérült. Emiatt van, hogy e tiltás mellett a házassággal kapcsolatos előírások egész sorát találjuk meg a kazuisztikus törvények között. Azt azért tudnunk kell, hogy kettős erkölcs érvényesült: ha a férj nem-házas asszonnyal (vagyis „senki tulajdonával”) volt együtt, azt nem tekintették házasságtörésnek. Ha viszont házassal volt együtt, akkor igen. Úgy tűnik, jellemzően férficentrikus szabályozás érvényesült e téren. Az asszonyok szempontjait a válási előírásokban, főleg a kötelező válólevél írásában érvényesítették (MTörv 24,1–2).

„**Ne lopj!**” (Kiv 20,15, MTörv 5,19): a tulajdon elleni bűn általános tilalma. A. Alt ezt a parancsot el akarta különíteni a tízparancsolattól⁴² (1953). Alt felvetését más tudósok nem támogatták. A hagyományos zsidó értelmezés szerint ez a tilalom a tárgyak eltulajdonítására vonatkozik. A modern történetkritikai egzegézis azonban úgy véli, ez alapján tiltották a szabad izraelita elrablását is. A rabbik ellentétet látnak a (Kiv 21,16) emberrablást sújtó halálbüntetése és a (MTörv 19,11–12) gyilkossággal vádolt felmentése között, ha az illető bűnös a menedékvárosokban keresett oltalmat. Feltehetően eredetileg inkább materiális dolgokra, mintsem személyekre vonatkozott. A *ganab* „emberi” tárgyakra értett

42 Alt, A.: Kleine Schriften München, 1953. a következő fejezet: Das Verbot des Diebstahls im Dekalog. 333-340.old.

szó volt. A tulajdon-tárgyak és -személyek vonatkozásában való megkülönböztetése azonban nem világos. A Kiv 2,17 a tulajdonokat személyi és tárgyi tulajdon elkülönítése nélkül sorolja fel. A ház és a feleség – mint tulajdon – „megkívánásának” tilalma egymás után szerepel, és a tárgyat előbb említik, mint a személyt. A kazuisztikus törvények a lopás *értékének mérlegelése után* szabták ki a büntetést – itt ennek semmi nyoma. Tehát csak a tulajdon megőrzésének biztosítása lehetett az egyetlen cél. Számos törvény foglalkozik a lopással és a tulajdon kiderítésének módzataival. A legismertebb Salamon döntése (a csecsemőlopás esetében, 1Kir 3,16–28).

„Ne vallj felebarátod (עַר) ellen, mint hazug tanú!” (עֵד) (Kiv 20,26, MTörv 5,20). A héber „másik” jelentésű szót ember-ember összehasonlításban a kialakult gyakorlat szerint „felebarát” értelemben szoktuk fordítani. A parancs nem a hamis tanúság beszéde ellen, hanem a hamis tanú személye ellen fogalmazódott meg. A héber *seger* hazugságot jelent, a deuteronomista redakcióban használt *saw* viszont értelmetlen beszédet. Ez a szócsere megváltoztatta a parancs értelmét is. Eredetileg a hamis tanúvallomást tiltja a bíróságokon, amelyek ítélete a tanúk vallomására épül. A parancs nemcsak az Izraelitákat, hanem szomszédaikat is védte. A gyilkosság esetében egyetlen tanú nem volt elegendő (4Móz 35,30). Amennyiben a dekalógus és nem a kazuisztikus törvények keretében vizsgáljuk ezt a parancsot, akkor célja egy bizonyos magatartás visszaszorítása volt.

„Ne kívánd (חָמַד) meg...” (Kiv 20,17, MTörv 5,21) A szomszédok tulajdonának megkívánása ellen szól a törvény, és több dolgot is felsorol, amiben a kívánás tilalma a közös. Tekinthejtük ezt a törvényt a korábbi 6. és 7. parancsok kibővítésének is.⁴³ Nemcsak az elrablásról, hanem illegális birtoklásról is szó van ebben a parancsban, amely szintén tartalmaz pontosító felsorolást. Talán még az sem látszik túlzásnak, hogy a tízparancsolat összefoglalásának tekintjük ezt a parancsot, amelyben nem annyira egy utasítás vagy pusztán tiltás, mint inkább egyfajta szilárd erkölcsi szemléletmód fejeződik ki. Az emberek közötti kapcsolatot általában a legalitás alapjára kívánja helyezni az erőszakos megoldások helyett. A felsorolt tárgyak és személyek azokat a kiemelt tulajdonokat említik meg, amelyek birtoklását a legnagyobb boldogságnak tekintették az ókori Keleten. A „másik” háromszoros említése a parancsban retorikailag is hangsúlyozni akarja, hogy a törvényhozó a parancsokkal szembeni minden ellenvetést igyekszik elhárítani.

43 Hossfeld, F. L.: Der Dekalog. Seine späten Fassungen, die originale Komposition und seine Vorstufen (OBO 45) Friburg/Göttingen, 1982. 161. old.

A tízparancsolat hatástörténete

Az első kifejezett zsidó tanulmányt a tízparancsolatról Alexandriai Philon írta, aki egyrészt isteni és emberi parancsok kettős táblájára osztotta a parancsgyűjteményt, másrészt úgy kezelte, mint amelyben az egész ószövetségi Szentírás törvénykezése össze van foglalva. Ennek ellenhatásaként igyekeztek a rabbik az egész törvényre kiterjeszteni vizsgáldásukat.

Annak ellenére, hogy az Ószövetségben ritkán említik a tízparancsolatot (Oz 4,2, Jer 7,9), a Nash papyrusz⁴⁴ és a qumráni felfedezések⁴⁵ azt bizonyítják, hogy jámbor körökben a tízparancsolat a S^cma Izraelhez hasonlóan naponta ismételt imádság volt. Saadja Gaon (882–942) költeménye alapján a tízparancsolat bekerült a zsidó liturgiába is⁴⁶. A t^rfilimeken és a mezuzákon talált tízparancsolat-szövegek is azt bizonyítják, hogy a két szövetség közötti zsidóság kiemelten foglalkozott a tízparancsolattal. Christop Levin álláspontját⁴⁷, hogy tudniillik a tízparancsolat forrása a Jer 7,9 lenne, és igen késői lenne, el kell utasítanunk. Arról már szót ejtettünk, hogy jelen formájában a tízparancsolat melyik korból való, a babiloni deportáció előttről-e vagy az azt követő időből. Fontosságát és kiemelt szerepét alig lehet vitatni, de a Kiv 20 illetve a MTörv 5 eltérő szövege arról győz meg, hogy a „tíz szót” nemcsak átadták, hanem az átadás közben állandóan értelmezték is. Ilyen formában állíthatjuk, hogy a tízparancsolat vélhetőleg Mózesstől kezdve létezett. A zsidó és keresztény ábrázolások is arról tanúskodnak, hogy a tízparancsolatot kiemelten kezelték, ezért került fel a Tóra-takarókra, a Tóra-koronákra.⁴⁸ A későbbiekben Mózesst is gyakorta ábrázolták a két kötéblával, amelyeken a parancsokat gyakorta csak a héber ábécé betűi helyettesítik.

A keresztény Biblia sem sorolja fel a tíz parancsot, csak általánosságban utal rá. Márk a gazdag ifjú történetében egy részét említi „Ne ölj! Ne törj házasságot! Ne lopj! Ne tanúskodjék hamisan! Ne csalj! Tiszteled atyádat és anyádat!” (Mt 19,18sk., Mk 10,19, Lk 18,20).⁴⁹ Máté a hegyi beszédben utal a tízparancsolatra: „Hallottátok a parancsot: Ne törj házasságot!” (Mt 5,27). Ezek az utalások csak megerősítik a feltételezésünket, hogy a tízparancsolatot Jézus zsidó hallgatóság-

44 Albright, W. F. „A Biblical Fragment from the Maccabean Age: The Nash Papyrus.” In. *Journal of Biblical Literature* 56 (1937): 145-176. A. Cook fedezte fel 1903-ban, és a legrégebbi bibliai kéziratnak tekinthető, mely a Tíz parancsot és a Shema Israelt tartalmazza Kr. e. 2. századból való.

45 Schneider, H.: Der D. in den Phylakterien von Qumran BZ NF (1959). 18-31.old

46 Stemberg, G.: LThK 3,65sköv.

47 Levin, C.: Der Dekalog am Sinai VT 35 (1985). 161-91.old.

48 Sarfatti, G.B.: The Tablets of the Law as a Symbol of Judaism in: Segal, B. Z.: The Kommandments 199, 383-418.

49 Gnilká, J.: Márk Szeged, 2000 Agape 540-541.old. vö. még Orensio Spinetoli: Lukács a szegénység Evangéliuma. Szeged, 1996. Agape, 571. old.

gának kiemelten oktatták, mert Jézusnak elég volt csak utalni rá, hallgatói tudták miről beszél. A farizeusokkal folytatott vita is bizonyítékként fogható fel a tízparancsolat kiemelt ismertségére. Az emberi és isteni parancsok ütköztetésénél Jézus a tízparancsolatra mint kiemelt szabályra utal, amit nem lehet emberi utasításokra hivatkozva kijátszani (Mt 15,1–9). Erre a szövegre érdemes odafigyelni, mert itt állítja szembe Jézus az emberi hagyományt (παράδοσιν ημων) és az Isten törvényét (τον νομον του θεου), szavát (τον λογον).⁵⁰ Jézus itt a morális és a rituális törvény között világos különbséget tesz, és a szeretet parancsának alárendeli a Tóra-hagyományt, és ezzel megtöri a rabbinikus törvényt magyarázat hagyományát is.⁵¹ Jézus ígéhirdetésében a tízparancsolat fontos, de inkább csak illusztratív szerepet játszik, elfogadása és annak elvei magától értetődőek számára. Jézus különben is – talán a két tábla hagyományra utalva – isteni és emberi törvények kettősségében foglalja össze a tízparancsolatot.⁵² Úgy tűnik, hogy a két tábla tanítására való koncentrálás egyben etikai radikalizmust is jelentett. Erre a kettős parancsra (Mk 12,28sk. és Mt 22,34sk.) úgy tekintettek, mint az egész ószövetségi törvény összefoglalására.⁵³ Ezt fedezték fel az evangélisták, amikor legkiemeltebb törvénytanítását a hegyi beszédben összegezték (Mt 5–7).⁵⁴ Jób 31. fejezetét sokan úgy tekintik, mint annak bizonyítékát, hogy a tízparancsolat alapján kell az embernek az ítélő Isten elé állnia.⁵⁵ A hegyi beszéd szövege azonban nem tekinthető a Sínai-hegyi tízparancsolattal azonos műfajú szövegnek. Anélkül, hogy kitérnénk részletes elemzésére, csak utalunk arra, hogy önmagán belül is megosztott, különböző témájú gyűjteményről van szó, amelyben eszkatologikus irányultságú utasításokat olvashatunk. Különös módon áll ez a „nyolc boldogságra”⁵⁶, amelyet a hegyi beszéd foglalatának szoktak tekinteni. Jézus, minden kritikája ellenére, nem Tóra-ellenes, „egy vesszőcske sem vész el a törvényből” (Mt 5,18). Mindezekből látjuk, hogy igaza van Joseph Ratzingernek, aki kijelentette, hogy a tízparancsolatot sohasem értelmezték „egyszerűen és véglegesen”.⁵⁷ Pál

50 Csak az Alfa kódex, valamint C 084 papirusz és Epifanium idézi a τον νομον változatot, amit a Vulgata ? átvész ? más kódexek, főleg maiuskulák την εντολήν változatot ismerik többek között vö. L W, valamint 0106 minuszkula is.

51 Luz, U.: Matthew 8-20 In Hermeneia Critical Commentary, Minneapolis 2001 328. old.

52 Dohmen, C.: Was stand auf den Tafeln von Sinai und was auf dennen von Horeb? Geschichte und Theologie eines Offenbarungsrequisits: Von Sinai zum Horeb (Festschrift E. Zenger) Würzburg, 1989. 9-2. old. L. még Hossfeld., F. L.: Gesetztafeln NBL. I. 829.old.

53 Mussner, F.: Traktat über die Juden. München, 1979. 194-198. old.

54 Lukácsnál a mezei beszéd Lk 6.f.

55 Oeming, M.-Smidth: Hiobs. Neukirchen-Vluyn, 1921. 66-75. old.

56 Luz, U.: Das Evangelium nach Mattäus (Mt 1-7). Benzinger/Neukirchener, 2002. 251-253 részletes irodalomjegyzék található. A hegyi beszéd felépítését vö. 253-255. műfaját pedig Epitoma-nak nevezi (256) és egyáltalán nem beszédnek.

57 Ratzinger, J.: Glauber, Wahrheit, Toleranz. Freiburg, 23. 25.old. sköv.

igehirdetésében a mózesi törvény helyébe – vagy a tízparancsolat helyébe (?) – lépett Jézus törvénye, amely Pál igehirdetésében az ószövetségi törvény célja (Róm 10,4), s amelyet Pál szerint Jézus a keresztfán érvénytelenített (Ef 2,15, Kol 2,14). De azt fontos hangsúlyozni, hogy Pál törvénykritikája nem azonos a tízparancsolat kritikájával. Inkább a törvény farizeusi szemléletével polemizál az apostol, amely elutasította a Tóra leszűkítését a „két tábla” parancsaira. Ennek ellenére, a keresztényeket már Jézus Krisztus törvénye köti (1Kor 9,21). Jézus a farizeusi és a rituális törvényszemlélettel szállt szemben, de elfogadta a Tórát, és ő is – akárcsak később Pál – a tízparancsolat ismeretére épített.

A keresztény közösség azonban másként viszonyult a tízparancsolathoz, mihelyt elvált a zsinagógától. Ezt a folyamatot siettetete Pál „pogány-keresztény” missziójának a sikere is, aki a prozelitákat a zsinagógából a keresztény egyházba vitte át. Az egyházi vezetők, az ún. jeruzsálemi „zsinaton” úgy döntöttek, hogy a szükségesnél nem raknak több terhet a „pogány-keresztények” vállára (vagyis azon keresztényekére, akik nem voltak zsidó születésűek; ApCsel 15,28). Csak azt írják elő alapelveként, hogy „tartózkodnotok kell a bálványoknak áldozott eledeleltől, a vértől, a fojtott állattól és az erkölcstelenségektől.”⁵⁸ Nem idézik a tízparancsolatot, csupán a bálványimádásra utalnak, valamint a vér és a fojtott állatok tilalmára, ami a farizeusi rituális utasítások között szerepelt (v.ö. 14,28 és 15,35).⁵⁹ Pál a római levélben utal a tízparancsolatra, de csak az ún. 2. táblára (Róm 13,8–10), amikor azt állítja, hogy a szeretetben foglalható össze az egész törvény, vagyis a „két tábla-koncepciót” egyetlen „táblára” szűkíti. Ez található meg az Efezusi levél „haustafeljében” (6,1–3).⁶⁰ A Jakab-levélben is találunk utalást a parancsolatokra (Jak 2,8–13), és ott „királyi törvénynek” nevezi az egyik parancsot (νομον τελειτε Βασιλικον), amely tükrözi a zsidó katekétikai hagyományokat is. Ahogy a tízparancsolat a részletes törvény-hagyomány összegzése volt, Pál az újabb kinyilatkoztatás alapján hasonlóval kísérletezik a „pogány-kereszténység” számára.

Az ősegyházi hagyomány

A korai keresztény hagyományban igen ellentétesen kezelték a tízparancsolatot. Akadt időszak, amikor a tízparancsolatot úgy kezelték, mint a Tóra foglalatát, és a hegyi beszéd „ellentétét”. Irenaeus volt az, aki véglegesen „szakralizálta” a keresztények számára is a tízparancsolat-fogalmat, ám ő sem adott pontos

58 Strack-Billerebeck: Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch. München, 1978.740.vö. Pesiq 36a.

59 1Kir 8,1-10. Jel 2,14.20 4Makk 5,2

60 Peretto, E.: Lettera dalla prigionia. Roma, 1971. 260. old. Paoline

felsorolást róla.⁶¹ A Törvénynek az Evangélium által történő beteljesítésével kapcsolatosan ír a kérdésről: vallja, hogy a tízparancsolat érvényes a Krisztus-hívők közösségén belül is. Ez igen lényeges lépés volt, mert ezzel a keresztény törvénykezési hagyomány is átvette a tízparancsolatot, és lezárta a korábbi teológiai zsidóellenességet, amelyet a zsinagóga és az egyház szétválásának időszakából örökölt. Ágoston végezte el a tízparancsolat hármis (isteni) és hetes (emberi) parancsolatokra való felosztását⁶², ami nem egyéb a hagyományos zsidó „két tábla”-koncepció keresztény átfogalmazásánál. Ágoston gyakran idézett hermeneutikai elve, melynek értelmében az Ószövetségben rejtőzik az Újszövetség (quanquam in Veterum novum lateat est in Novo Vetus pateat)⁶³, sokat segített a tízparancsolat tiszteletének megerősödésének a keresztény egzegetikai és morális hagyományokban. A keresztény hagyományban lassan a törvény lett a parancsból, magyarázatának részletei legalább is erről tanúskodnak. Egyre kevésbé elvnek, mint sokkal inkább utasításnak, előírásnak fogták fel – azonban nem minden átértelmezés nélkül.

	szöveg	bűn	Újszövetség	változás	hagyomány
1	Kiv. 20: Más istent ne imádj rajtam kívül!	büszkeség, önérzet, óvás a káromkodástól.	Mt 4,10	Uradat, Istenedet imádd, és csak neki szolgálj!	Isten, Mária és szentek tisztelete.
?	képtilalom	óvakodás a babonától	Jn 5,21	megszűnt	szentképek tisztelete
2		tiszteletlenség, babona	1Tim 6,1	Isten nevét hiába ne vedd!	
3	Tartsd meg a szombatot!	szolgai munkától tartózkodj.	Mt 24,20, Zsid 4,4-9 Kol 1,16	Az Úr napját szenteld meg!	vasárnap és ünnepnap
4		tiszteletlen lázadás	Mt 19,19	Atyádat és anyádat tiszteld!	szülők tisztelete, tekintélytisztelet.
5	Ne ölj!	gyűlölet és bosszú ellen	Róm 13,9	Ne ölj!	háború felfüggeszti ezt a parancsot.

61 Irenaeus: Adv. Haer.IV,15,1-2 es IV,16,3-4.

62 Augustinus: Questiones in Heptateuchum libri septem PL.34. 1 könyv 71-74.

63 Augustinus: Questiones in Heptateuchum CSEL, 28,2. 141.old.

6	Ne paráználkodj!	szexuális tilalmak.	Mt 19,18	Ne paráználkodj!	a keresztény házasság alapján tárgyalják.
7	Ne lopj!	egoizmus, vágy	Róm 13,9	Ne lopj!	köz- és magántulajdon bonyolítja.
8	Hamisan ne tanúskodj		Róm 13,9	Ne hazudj!	titoktartás, parancs bonyolítja.
9		gonosz kívánság	Róm 7,7	Felebarátod házastársát ne kívánd!	sok esetben a 6. parancs alatt tárgyalják.
10		irigység		Mások tulajdonát ne kívánd!	a 7. parancs alatt tárgyalják.

A tízparancsolat keletkezése és hatástörténetének vázlatos áttekintése után azt mondhatjuk, hogy az Izrael szövetségi alkotmányának középpontjában álló parancsgyűjtemény nagy hatást tett a zsidó valláson és a kereszténységen keresztül az erkölcsi normák fejlődésére. Jézus igehirdetésének és Ágoston értelmezésének következtében hatott a keresztény erkölcsi szemléletre is, annak dacára, hogy az ószövetségben betöltött kiemelt szerepét Jézus törvényhozói igehirdetése után másként valósította meg. A keresztény értelmezésnek az az egyik zsákutcája, hogy Jézus „hegyi beszéd-tanítását” újból és újból szembeállítják a tízparancsolattal, ez pedig inkább a korai zsidó–keresztény polémiára, mintsem átgondolt egzisztenciális elvekre vezethető vissza.

Ennek ellenére úgy látszik, a keresztény közösségekben a tízparancsolat nem veszítette el központi szerepét – de például a szombati nyugalom törvényét vasárnapra cserélték, és erről csak a reformáció idején nyitottak szenvedélyes vitát. A képtilalmat pedig a katolikus egyházban gyakorlatilag kiiktatták a tízparancsolatból. Ami azt jelenti, hogy a tízparancsolat elveit a katolikusok átvették ugyan, de pontos szövegét és annak rabbinikus értelmezését nem. Ez azonban nem tekinthető gyökeresen újnak, hiszen már a szöveg első rögzítéséhez is magyarázatok kapcsolódnak. A Jézus és az apostolok tanítását követő keresztény közösség nem a tíz parancstól függetlenül, de nem is hozzá kötődve alkotta meg saját erkölcsi felfogását. Azonban a tízparancsolat értékelvei akkor is hatottak, amikor szövegét már másként idézték. Talán további kutatás tárgya lehet annak kiderítése, hogy jelenlegi erkölcszociológiai és egyházjogi formuláinkban, illetve a civil jogban milyen formában hat tovább a tízparancsolat.

CZIRE SZABOLCS

JÉZUS VILÁGÁNAK MIKROSZOCIOLÓGIAI/ ANTROPOLÓGIAI DIMENZIÓI

Becsület és szégyen, kollektív személység

Míg a (hagyományos) történetírás a múlt vizsgálatakor elsősorban a megkülönböztető, sajátos jegyekre figyel, a társadalomtudományok a közös, összekötő jellemzőkből indulnak ki. Nem az a kérdésük, hogy mi különbözteti meg mondjuk az első századi zsidót a görögtől vagy rómaintól, hanem hogy mint ugyanannak az ókori mediterrán társadalomnak a tagjai milyen közös értékekben osztozhatnak.

A kulturális antropológia megkülönböztet „magas kontextusú” és „alacsony kontextusú” társadalmakat. Az előbbiben az emberek közti kommunikálás az adott társadalom értékeinek, szokásainak – egyszóval kontextusának – mély ismeretét és értését feltételezi. Az ilyen társadalomban élők keveset mondanak ki, és „kevésből értenek”. Írott dokumentumaik is „hézagosak”, sokat hagyva az olvasó képzeletére és a közös ismeretre.¹ Sok információt sűrítenek a közösség tagjai által ismert jelképekbe vagy sztereotípiákba.

Jézus egy jellegzetesen „magas kontextusú” társadalomba kulturalizálódott, és az Újszövetség is ilyenben íródott. Elég Jézusnak annyit mondania, hogy „kiment a magvető vetni”, és mindenki tudja, hogy miről van szó. Vagy Lukács, amikor azt mondja, hogy Erzsébet „meddő volt”, nem magyarázza meg, hogy ez az első századi mediterrán világ családi viszonyaiban milyen sajátos megítéléssel járt, hogy a „becsület – szégyen” értékrend kontextusában mit jelentett egy agrár társadalomhoz tartozó faluban, ha valakit „meddőnek” neveztek.

Az olvasó önkéntelenül is saját korába, társadalmi világába emeli át az olvasott szöveget, azaz „rekontextualizálja”. Erre már az evangéliumok írásba rögzítése rendjén sor került, amikor is az evangélisták a különböző forrásokból (esetleg részben írott, többnyire szóbeli) hozzuk eljutó elbeszéléseket, mondásokat új kontextusba ágyazva formálták „evangéliummá”.

¹ Az „alacsony kontextusú” társadalomra jó példa a mai nyugati társadalom, amely minden részletre kiterjedő, pontosan definiált fogalmakkal igyekszik kommunikálni, vagy dokumentumait elkészíteni. A nyugati társadalom oly mértékben tagolttá vált, hogy ma már alig vannak olyan fogalmak, amelyeket egy adott társadalom minden tagja legalább megközelítően azonos módon (meg)ért.

Az olvasás tehát eredendően szociális aktus. Amikor az író és olvasó társadalmi kontextusa közös, a kommunikálás könnyen megvalósulhat. Amikor azonban a kontextus nagyon eltérő, mint például az Újszövetség és a mi társadalmi kontextusunk között, törvényszerűen a megnemértés, vagy jobb esetben a félreértés az eredmény. A társadalomtudományi értelmezések az „eredeti” társadalmi kontextust igyekeznek az olvasó számára hozzáférhetővé tenni, hogy a – jelen esetben – „magas kontextusú” szöveg értelme olvashatóvá váljon.² Ezzel tehát a bibliai szövegek által feltételezett „kimondatlan” vagy „íratlan” normák és értékek válnak hozzáférhetővé, de használatuk természetesen feltételezi a hagyományos bibliakritikai ismereteket. Például az evangéliumok közötti irodalmi viszony, kronológiai rétegek és hasonlóak nem tartoznak az antropológiai „modellezés” érdeklődésének élvonalához. Számára a történeti Jézus és az evangéliumok szerzői/eredeti címzettjei mind ugyanahhoz az antik mediterrán világhoz tartoztak, így egy egész sor közös norma és érték áll mindkettő mögött. Ennek nem mond ellent az, hogy üzenetük megfogalmazásában nagyon eltérő álláspontokra helyezkedhettek: a lényeg, hogy a viszonyítási pont ugyanaz a közös norma és közösségi ethosz. A továbbiakban két ilyen alapvető normát/értéket nézünk meg: a becsület-szégyen, valamint a kollektív személyiség, ezekhez kapcsolódva pedig a korlátozott javak és a hármasság szemléletét.

Becsület és szégyen – az első századi mediterrán világ sarkalatos értékei³

A becsület (tisztesség, megbecsülés) a mediterrán világ sarkalatos értéke, amely meghatározta az ókori ember életének minden vonatkozását. Ellenpólusát a szégyen képviseli. Szimbolikus megközelítésben az egyén (jogos) társadalmi

2 Itt érdemes egy mondatban utalni a „hermeneutika” és a társadalomtudományi értelmezés közti alapvető különbségre. A „hermeneutika” egy adott szöveg üzenetét „lefordítja” a mai fogalmakra. Például az újszövetségi mitológiát – melyek a mai kultúra számára „irreleváns történetek”, átfordítja a „modern elme” számára érthető egzisztenciális kategóriákba. A társadalomtudományi értelmezés arra törekszik, hogy az olvasó „modern elméjét” tegye nyitottá és érzékennyé az újszövetségi mitológia kategóriáira azon a társadalmi rendszeren belül, amely az adott mitológiát létrehozta. Vö. S. Prickett: *Origins of Narrative: The Romantic Appropriation of the Bible*. Cambridge: CUP, 1996.

3 Néhány alapvető mű, amelyekre a jelen bemutatás is támaszkodik: D. D. Gilmore: *Honor and Shame and the Unity of the Mediterranean*. American Anthropological Association Special Publication 22, Washington: AAA, 1987 – a kötet tanulmányai közül különösen: C. Delaney: *Seeds of Honor, Fields of Shame*, 35-48; B.J. Malina: *The New Testament World. Insights from Cultural Anthropology*. Louisville: Westminster, 2001³, 27-57; J.H. Neyrey (szerk.): *The World of Luke-Acts: Models for Interpretation*. Peabody: Hendrickson, 1991, 67-96; R.L. Rohrbaugh (szerk.): *The Social Sciences and New Testament Interpretation*. Peabody: Hendrickson, 1996 (különösen H. Moxnes: *Honor and Shame*, 19-41); J.J. Pilch – B. J. Malina (szerk.): *Handbook of Biblical Social Values*. Peabody: Hendrickson, 1998².

helyére, pozíciójára utal. Ezt a pozíciót számára olyan társadalmi határvonalak találkozása jelöli ki, mint tekintély⁴, nemi hovatarozás⁵ és tisztelet⁶. Funkcionális megközelítésben a becsület arra az értékre utal, amelyet az egyén önmagának tulajdonít, és amelyet a társadalom tulajdonít neki. Tehát célját és funkcióját abban a társadalmi betagolásban lehet látni, amely kijelöli a közösségen belüli megfelelő viselkedés paramétereit: azonos rangúakkal, felsőbbrendűekkel, alattvalókkal.

A becsület lehet *tulajdonított* (passzív: születés, származás, magasabb pozícióban levő kegyelméből), vagy *kívívott* (a társas érintkezések során, az ún. „kihívás-válasz”⁷ társadalmi folyamatban). A tulajdonított becsület képzetéhez szorosan kapcsolódik a *természetes csoport* (család, falu: „Jöhet valami jó Názáretből?, nemzet), míg a szerzett becsülethez a *választott csoport* (pl. farizeusok).

A család becsülete az egyén becsülete, és fordítva. A családon kívül azonban minden idegennek bizonyítania kellett becsületét, addig fenntartással fogadták. Így minden idegenek között létrejövő találkozás lényegében a becsület igazolásának párbeszéde volt. Érthető ugyanakkor, hogy minden egyén a közösségben nevének jó hírt kívánt szerezni (amely a családjára is kiterjedt). Amennyiben csoportok közötti konfrontációról volt szó, a csoport képviselője (legtöbbször a vezetője) az egész csoport számára szerzett becsületet vagy szégyent.

Az ókori mediterrán világ egyik alapszemléletét jelentette az, ami a társadalomtudományok szóhasználatában a „korlátolt javak” (limited good) megnevezést kapta. E szerint az ókori ember úgy képzelte el, hogy minden rendelkezésére

4 Autoritás vagy tekintély: a mások viselkedésének befolyásolási képessége és mértéke. Jelképi érték, mely nem tévesztendő össze a fizikai erővel (pl. idősök tekintélye).

5 Nemi hovatarozás vagy szerep: azokra a társadalmi konvenció által szentesített „kellekre” utal, amelyeket az egyénnek „kell tennie” másokkal, vagy másoknak „kell” tennie vele biológiai nemi hovatarozásából következően.

6 A tisztelet arra a magatartásra utal, amelyet az egyénnek az életét kontrollálókkal szemben tanúsítania kell. A mediterrán világban egészen a 16. századig ezt a magatartást és a belőle fakadó cselekvést „vallásnak” nevezték. A bibliafordítások gyakran „kegyesség” vagy „félelem” fogalmakkal adják vissza: pl. félni az Urat. Társadalmi szinten a tisztelet közvetlen kapcsolatban áll az egyén társadalmi ranglétrán elfoglalt helyzetével. Minél alacsonyabban van, annál többen „kontrollálják az életét”. A tisztelet megfelelő formában való kifejezésre juttatása fontos részét képezte a (családi) nevelésnek.

7 A ókori mediterrán társadalomban a „kihívás” csak azonos rangúak között történhetett, visszautasítása pedig szégyennek számított. Ha alacsonyabb rangú „provokált”, az kegyeletstörtő cselekedetként kötelező büntetést vont maga után. Ha magasabb rangú nem megalázó szándékkal lépett be az alacsonyabb „szociális terébe”, hanem tényleges „kihívási” szándékkal, ez megtisztelő volt, mert az egyenrangúságot hangsúlyozta. Az írástudók és farizeusok számos alkalommal intéznek kihívást Jézus felé. Jézus kihívás-elfogadása csak az egyenrangúság elfogadásával együtt történhetett.

álló forrás véges, és ha csak Isten valami csodás módon meg nem szaporítja, mindig ugyanannyi marad. Ez nemcsak anyagi természetű kérdésekre terjedt ki, hanem mindenre, ami az ember világához tartozik: a föld, egészség, vér, a férfi magja, barátság, státus, hatalom, becsület. Ha pedig ez így van, akkor senki nem növelheti társadalmi státusát, vagy földjét, vagy bármi mást, hacsak nem valakinek a kárára. Mert a végest megnövelni nem lehet, csak másként elosztani. És mivel az általános tapasztalat arról győzte meg az emberek túlnyomó többségét, hogy egy életen belül nem lehet jelentősen gyarapodni sem vagyonban sem rangban, a legfontosabb szempont az örökléssel, születéssel nyert státusz és vagyon megőrzése. Ezért aztán eleve rosszallással, gyanakodva fogadtak minden változást, legyen az egy ismerősük társadalmi státusának növekedése, vagy általában a közösség életét érintő nagyobb változás. Mert bármely változás veszélyes lehet saját helyzetének megőrzésére nézve, mert a növekedés szükségszerűen valahol csökkenést okoz. E szemlélet nemcsak az anyagi természetű kérdésekre vonatkozik, hanem a szellemiekre, értékrendiekre is. E szerint (akárcsak az anyagi javak) a becsület is csak korlátolt mennyiségben áll rendelkezésre, és azt valaki csak úgy szerezheti meg, ha közben másvalaki elveszíti. Ha Jákób elvette Izsák áldását, akkor Ézsauának már nem maradt (Gen 27,36kv.)

Innen nézve a mediterrán társadalmi élet a folyamatos kihívás és a kihívásra adott válasz lüktetésében zajlott.⁸ Ennek mindig két kötelező összetevője volt: a kihívás és a válasz, valamint a nyilvánosság, amely a történetet értékelte. De mert a kihívás elfogadásának olyan nagy jelentősége volt, minden esetben világossá kellett tenni a nyilvánosság számára, hogy mikor történik kihívás, és hogy megtörtént-e annak elfogadása (válasz). És itt van kiemelt jelentősége az eskünek, a „becsületszónak”. Az eskü egyfelől egyértelművé teszi a válaszadást, másfelől a nyilvánosság körébe bevonja Istent. Ha az eskü nem bizonyulna igaznak, az egyén végleg elveszítené becsületét.⁹ Jézusnál ilyen „becsületszónak” minősül az „Ámen” vagy „Bizony, bizony mondom néktek” formula. Az antik mediterrán társadalomban, ahol a „korlátolt javak” szemlélete érvényesült, azért kellett valakinek a „szavát adnia”, mert ezzel a közösséghez tartozást és hűséget juttatta kifejezésre. Nem létezett ugyanis „egyetemes emberi elkötelezettség”. A közösségen belül állók (becsületesek) és kívül állók (pl. idegenek, potenciálisan mind „bűnösök”) között óriási különbség volt. Az igazsághoz való jog vagy az igazság visszatartásának joga csak a becsülettel rendelkezőt illette meg. Az igazság illetéleneknek való kiszolgáltatása az egyén becsületét kockáztatta. Így például

8 Ebből kiindulva néhány szerző szívesen használja a mediterrán világ megjelölésére az „agonizáló társadalom” kifejezést.

9 Néhány bibliai példa: a házasságtöréssel vádolt nővel kapcsolatos törvénykezés a Num 5,11kv; Mt 5,33kv; Lk 1,73; ApCsel 2,30; Zsid 7,20kv.

idegennek hazudni könnyen minősülhetett becsületes emberhez méltó magatartásnak. De a saját közösségén belül ugyanez szigorúan megszegyenüléssel járt.

A Biblia gyakran utal olyanokra, akik társadalmi helyzetükből kifolyólag képtelenek saját becsületükre (nyilvánosan) jogot formálni: árvák, özvegyek, tisztátalanok stb. Jézus „marginalizáltak” felé fordulása, a társadalom által kitaszítottakkal vállalt asztalközössége és életközössége ebben az összefüggésben újabb értelmezési lehetőségeket hordoz.

Volt már szó arról, hogy az ókori mediterrán ember mindenekelőtt a változatlanságra, a stabilitásra törekedett, mert ez kínálta számára leginkább státusa megőrzésének lehetőségét. E státuszmegőrzés „stratégiái” közül kettő emelkedik ki¹⁰: a) védekezés azokkal szemben, akikkel nem akar közösségbe kerülni, és b) kölcsönösségi viszonyt kialakítása azokkal, akikkel közösségbe akar kerülni.

a) A státus (többnyire örökölt) megőrzése, mint láttuk, állandó erőfeszítést, küzdelmet igényel. Ez az egész család legfontosabb gondja.¹¹ Az igaz ember a változtatás állapotát, és ezzel együtt státuszát leginkább úgy tudja fenntartani, ha kerüli az összeütközéseket, vagyis sikerül környezetét meggyőznie arról, hogy ő senki javait (anyagi és érték) nem kívánja a maga hasznára elvenni. B. Malina a következő példákat emeli ki. A becsületes (igaz, tisztességes stb.) ember igyekszik környezete számára kiszámítható (közösségi értékeknek megfelelő) életet élni. De hogy ezt mások láthassák, igyekszik minél nyitottabb lenni falutársai előtt. Ennek egyik módja, hogy a gyerekeket (a falu hírvivői) szabadon engedi játszani, mint akinek nincs titkolni valója.¹² Vagy házának ajtaját nem tartja zárva. Számos esetben olvasunk arról az evangéliumokban, hogy míg Jézus valakinél tartózkodott, többen bejöttek a házba.¹³ Vagy önként nem ajánl fel együttműködést vagy szövetséget idegennek. Az egyszerűen „megtörténik”, vagy a „másik kéri”. A dolog lényege újra az, hogy óvakodik a látszatától is annak, hogy valamit el akar venni a másiktól.¹⁴ Így a piacon álló napszámosokat „fel kell fogadni”,

10 B.J. Malina: *The New Testament World*, 90-97.

11 Josephus Flavius művei jó bizonyágai annak, hogy az egyetlen dolog, amivel az ókori parasztokat lázadásra lehetett provokálni, ha komolyan veszélyeztetették életük szinten tartásának lehetőségét. A felkeléssel azonban nem kívánták a „földek egyenlő szétosztását”, vagy egyéb szocialista program megvalósítását, csak visszaállítani a rendet. Így például az első zsidó felkelés idején nem az adók eltörlését kérték, hanem csak a korábbi adók visszaállítását. Vö. *A Zsidók története* XVII, 8, 416 (Révay József, Talentum); *A zsidó háború* II, 2, 150 (Révay József, Talentum).

12 Néhány evangéliumi példa: Mk 9,36; Mt 18,2; Lk 9,47.

13 Pl. Mk 2,15-16; 7,24; Mt 26,6-8.

14 A korlátolt javak logikája alapján érthető, hogy a javak felhalmozása becstelenségnek számított. A javakat felhalmozni annyi, mint másoktól ellopni, ahogy azt egy negyedik századi mediter-

mert ők csak „állnak”, elvégre nekik is megvan a maguk becsülete (Mt 20,7). Jézus tanítványait hívja, de azok nem ajánlkoznak.¹⁵ Hasonló a helyzet a (húsvét utáni) tanítványokkal is: küldeni kell őket.¹⁶ Ebből a szempontból érdekes lehet, hogy az evangéliumokban Jézus önként nem ajánlkozik gyógyítani, mindig kérni kell (kivétel lehet Péter anyósának meggyógyítása, talán mert az „családi” szinten történt). Egy további vonás lehet a bóktól, dicsérettől való tartózkodás. A bók azt a gyanút kelti, hogy az illető valamilyen hátsó szándékkal közeledik. Ezért a bókra (kihívás) a helyes válasz csak a bók visszautasítása lehet. Így utasítja vissza Jézus a „jó Mester” megszólítást, és hárítja Istenre (Mk 10,17-18). És végül még egy: a hálálkodás. A megköszönés mindig az interakció lezárását jelenti. Ezért nagyon eltérő értelme van a státusviszonyoknak megfelelően. A magasabb státusú pozitív közeledését az alacsonyabb státusú megköszöni, jelezvén, hogy a kapcsolat itt véget is ért, és nem tudja viszonzni. Azonos státusúak közt a viszonzás azonban a becsületkód része, ezért a megköszönés „szégyenteljes”. Jézus gyógyításaiért Istent dicsőítik (akinek nem viszonzható), de nem Jézusnak köszönik meg, mert még remélik, hogy „találkoznak”. Kivétel a Lk 17,16-ban a tíz meggyógyított közül visszatérő samariai, aki előzőleg Istent dicsőíti, majd leborul Jézus lábához. E visszatérés azonban Lukács mondanivalóját előlegezi meg.

b) Hogyan őrizheti meg a becsületét az, akinek élete valamilyen veszélybe kerül: elmarad a termés, megbetegszik valaki a családban, az adókat nem tudja kifizetni stb.? A kérdés az, hogy hogyan találhat „szabadulást”. A kulturális antropológia itt egy „kiegyenlített kölcsönösségi” elvre mutat rá, amely a becsület – szégyen kétpólusú társadalmakra fokozottan jellemző. Ez alapján mindenki igyekszik olyan egyéneket találni, akikkel személyes egyezségeket köt. Ezt G. Foster¹⁷ „diádikus szerződésekknek” nevezte. Szemben a hivatalos, írásban kötött szerződésekkel, ezek két személy közötti (erre utal a diádikus) egyezsége, amelyek keresztül-kasul átszövik az ókori mediterrán társadalmat. A becsületre valamit is adó személy számára ezek ugyanolyan súllyal bírtak, mint a hivatalos szerződések. De személyes jellegükből kifolyólag nagyon fontos kötőelemét jelentették a társadalmi együttélésnek.

A kiegyenlített kölcsönösség kötelezővé tette a viszonzást. Jézus meghívja Lévít, hogy kövesse őt. Lévi elfogadja a meghívást, és viszonzásul lakomára hívja Jézust és barátait (Lk 5,27-32).

rán közmondás is tanúsítja: „Minden gazdag ember vagy becstelen (tolvaj), vagy egy becstelen (tolvaj) örököse.”

15 Talán eredetileg ilyen elutasításokat őriz a Lk 9,57-58. 61-62.

16 Pl. Mk 6,7-11; Mt 10, 7-16; Róm 10,15.

17 G. Foster: *The Dyadic Contract: A Model for the Social Structure of a Mexican Peasant Village*. *American Anthropologist*, 63 (1961), 1173-92.

Jézus tanítványaival való viszonyát ilyen „diadikus szerződésekként” foghatjuk fel. Fontos megjegyezni, hogy ez csak személy-személy közötti elkötelezettséget jelentett, a szélesebb közösség tagjait nem érintette. Innen nézve természetesen látszik, hogy Jézus tanítványai gyakran provokálták egymást, hiszen az „egyezség” nem köztük kötött (pl. Lk 9,46; 22,24). E diadikus kapcsolatot aztán Pál „poliadikus kapcsolattá” alakította át azzal, hogy a Jézustól kapottat nem Jézusnak kell visszafizetni, hanem egy másik (Jézussal diadikus viszonyban) álló irányába továbbadni (a gondolat a Mt 23,8-10-ben is megjelenik). Fontos azonban megjegyezni, hogy Jézus a tanítványok „külsőkkel” való viszonyában szándékosan túllépte a kiegyensúlyozott kölcsönösséget: ahogyan Isten is viszonzatlan önzetlenséggel ad az őt kérő gyermekeinek (Lk 11,11–12), úgy a tanítványoknak azokat kell meghívniuk vacsorára, akik azt képtelenek viszonzani (Lk 14,12). A viszonzás azonban ez esetben sem marad el, csak Isten térfelére helyeződik, akárcsak az emberek előtt rejtve maradó adakozás, imádkozás vagy böjt esetében (Mt 6,1–18). A leibnizi „a jót magáért a jóért tenni” szép gondolat, de Jézus világától idegen.

A becsület–szégyen kérdésének természetesen megvannak a nemi vonatkozásai is. Ebben a tekintetben a férfiak erénye az aktív, kihívásokat intéző és fogadó magatartása (becsület), addig a nők becsülete a „szégyenteljes” passzivitás. A nő erénye a „szégyenének” megőrzése (pozitív szégyen). A nő erénye továbbá, hogy a hozzátartozó férfiak autoritásán belül tartsa magát, legyen szó akár apáról, férjről vagy testvérről. Ha a nő elveszíti „szégyenét”, vele együtt elveszíti becsületét az összes hozzátartozó férfi, és a *status quo ante* visszaszerzése igen nehéz, ha egyáltalán lehetséges. A férfiak és nők mindennapi életét és életterét nagyban meghatározta nemi hovatartozásuk. Ez szoros kapcsolatban állt ugyanakkor a munkához kapcsolódó erénnyel is. A női élettér mindig befele, a család fele irányuló (konyha, kutak, kenyérsütés stb.), a férfi élettere pedig kifelé áramlik.¹⁸ Két család egyesülése (házasság) két család becsületének az egyesülését is jelenti. A becsület mint pozitív szégyen, érzékenység, jóság stb. az anyától jön. A becsületet (mint társadalmi kiválóság) az apa hordozza. A nő becsülete (pozitív szégyene) jelentette azt a közösségi értékek és társadalmi érintkezés iránti *érzékenységet*, amely lehetővé tette a gyerekek megfelelő nevelését.

18 A „férfiúi becsület” jelképe a here: bátorság, készség és képesség a jó név megvédésére, a család eltartására stb. Ugyanakkor az utódnemzés képességének jelképe, ami a zsidó hagyományban az isteni áldás legfőbb letéteménye. A minden esetben tisztátalanságnak minősülő testi csonkaság, épség–hiány ezen a ponton a legsúlyosabb. Ilyen összefüggésben értelmezhető a Mt 19,12, ahol az Isten országáért vállalt legnagyobb tisztátalanság erénnyé válik: „Mert vannak nemzésre alkalmatlanok, akik így születtek, és vannak nemzésre alkalmatlanok, akiket az emberek tettek ilyenekké, és vannak olyanok, akik önmagukat tették nemzésre alkalmatlanná, a mennyek országáért. Aki el tudja fogadni, fogadja el!”

Kollektív személyiség¹⁹

Az újszövetségi kutatás korábban úgy közeledett Jézushoz, mint akinek a mai nyugati emberhez hasonló személyisége, öntudata, énje van.²⁰ A Jézus-kutatáson belül az utóbbi évtizedekben, szórványosan ugyan, de kezdett ébredezni egyfajta érzékenység a társadalomtudományok azon felismerése irányába, amely szerint az „én” kultúránként eltérő lehet. A spektrum két végét az individualisztikus (mint pl. a nyugati) és a közösségi (mint amilyen a mediterrán) kultúrák jelzik. Az előbbiben az egyént pszichológiai lénynek, azaz egyedinek, különálló személyiségnek tekinti. Így az egyén megismerése a pszichológiai felépítésén keresztül lehetséges. Az egyén alapvetően szubjektív lény, saját egyéniséggel, saját véleménnyel, saját értékrenddel, egy „külön világ önmagában”. Ezt az egyéniséget elsősorban a személyes élmények, képességek, a személyes megvalósítások alakítják. Motivációja elsősorban személyes szükségleteiből és képességeiből táplálkozik. Alapvetően szubjektív vonásából adódóan legteljesebb megismerése csak önmaga számára lehetséges.

A mediterrán kultúra az egyént elsősorban a közösség részeként tekinti (ma is). A kollektív személyiség értékrendje, motivációja a közösség normái által meghatározott.²¹

Az egyén önmagát azon csoportok által határozza meg, akikhez tartozik: család, törzs, falu, nemzet. Önismerete feltételezi a közösséget, mely őt visszatükrözi. Szoros értelemben véve ez a „lelkiismeret” eredeti jelentése: „együtt-tudás” (*syneidesis, consciencia*). A lelkiismeret így folyamatos odafigyelést jelent az egyén részéről „közösségi énjére”. Belsővé tétele, internalizálása annak, amit

19 Fontosabb művek: R.A. Schweder – E.J. Bourne: *Does the Concept of Person Vary Cross-Culturally?* In A. Marsella – G. White: *Cultural Conceptions of Mental Health and Therapy*. Boston: Reidel, 1982; H.C. Triandis: *Individualism and Collectivism. New Directions in Social Psychology*. San Francisco: Westview, 1995; B.J. Malina: *The New Testament World*; Uő.: *The Mediterranean Self: A Social Psychological Model*. In *The Social World of Jesus and the Gospels*, 1996, 67-96; J.J. Pilch: *Secrecy in the Mediteranean World: And Anthropological Perspective*. BTB 24 (1994), 151-57; Uő.: *Psychological and Psychoanalytical Approaches to Interpreting the Bible in Social-Scientific Context*. BTB 27 (1997), 112-16; R.L. Rohrbaugh: *Ethnocentricism and Historical Questions about Jesus*. In W. Stegemann stb. (szerk.): *The Social Setting of Jesus and the Gospels*. Minneapolis: Fortress, 2002; K.C. Hanson: *Sin, Purification, and Group Process*. In H.T.C. Sun stb. (szerk.): *Problems in Biblical Theology: Essays in Honor of Rolf Knierim*. Grand Rapids: Eerdmans, 1997.

20 Idesorolható a legtöbb tanulmány, melyek Jézus „messiási öntudata” témakörben íródtak.

21 Az antropológusok többsége a gyűjtögető/vadász társadalmakat individualisztikusnak, míg az agrártársadalmakat, többnyire kollektívnek tekinti. Az utóbbiban mind a munka jellege, mind az eszközök intenzív együttműködéssel tudták csak biztosítani a létfenntartást. Napjainkban a becslések szerint az emberiség 70-80 százaléka él többségében kollektív irányultságú társadalomban.

mások mondanak, ahogy mások viszonyulnak stb. A becsület az egyén önértékelésének és a közösség részéről visszatükröződő értékelésnek az együttállása.

Az antropológusok általában háromféle ént különböztetnek meg. A *személyes én*: amit önmagamról gondolok, ahogy saját érzéseimet, gondolataimat értékelem, egyszóval, amit gondolok, hogy önmagam legmélyén vagyok. A *nyilvános én*, amely a másoktól jövő elvárások és értékelések összessége, belsővé tétele. A *kollektív én*: a saját „belső” közösségem elvárásainak és értékelésének összessége, belsővé tétele. Mit mondanak azok rólam, akikhez a legszorosabban kötődöm, akiknek osztozom értékrendjében: szűkebb és tágabb család, barátok stb.? (B. Malina az *in-group self* megjelölést használja.) Az első században ezt a belső közösséget legtöbbször a család jelentette. Az evangéliumok szerint Jézus felváltotta ezt a közösséget az őt követők közösségével.

Az individualisztikus és kollektív kultúrák e három éntípus viszonyát eltérő módon befolyásolják.²² Ahhoz, hogy az egyén „igazat” mondjon, „becsületesen” viselkedjen, ahhoz különböző énekek kell összhangban lenniük egymással.

22 Természetesen nem minden individualisztikus és kollektív társadalom egyforma. H.C. Triandis még egy további felosztást javasol, amely az én behatárolását is árnyaltabbá teszi. Triandis „függőleges” és „vízszintes” kultúrákat különböztet meg. Amely kultúrák meglehetősen kis különbségeket tűnnek meg a státusz, hatalom és kiváltságok tekintetében, azok a vízszintes kultúrák. A társadalmi rétegződés itt aránylag sekély. A függőleges kultúrákban ezzel szemben a társadalmi rétegződés óriási, és nagyon merev szabályok védik. E szerint tehát beszélhetünk individualisztikus személyiségről vízszintes (pl. Svédország) és függőleges (pl. az Egyesült Államok) társadalomban, és hasonlóan kollektív személyiségről vízszintes (pl. a konfucianus Kína) és függőleges társadalomban. Az általunk vizsgált terület a függőleges kollektív kultúra jó példája. Hibás lenne azt feltételezni, hogy a széles társadalmi rétegződés minden szintjén ugyanolyan kollektív személyiségű emberek vannak. És itt lehet segítségünkre Triandis javaslata. Ha a mediterrán társadalmi rétegződést háromfele osztjuk, úgy mint városi elit, többség és degradáltak, akkor az alsó és felső szint produkál inkább individualisztikus vonásokat, a középső pedig túlnyomóan erős kollektív jelleget. Fontos megjegyezni, hogy ez az individualizmus nem azonos a modern fogalmi megfelelőjével, ezért egyszerűbb, ha kvázi individualizmust használunk a mediterrán kultúra esetében. A városi elit kvázi individualizmusa olyan fogalmakkal írható le, mint hedonista, versenyszellemű, önelégült stb. A degradáltak a közösség megtartó hálójából kiesve kényszerből válnak kvázi individualistákká, ezért olyan fogalmakkal társítható helyzetük, mint elszigetelt, marginalizált stb. Hová helyezhető Jézus e modellen belül? Forrásaink nem valószínűsítik, hogy Jézusban a hedonista elit egyik kivételét kellene látnunk. Származása alapján a legalsó réteg közelében lenne elhelyezhető, de forrásaink nem úgy mutatják be Jézust, mint aki a kitalizáltak, degradáltak között él. Igaz ugyan, hogy családi kötelekeit elvágta, ami normál esetben a kollektív éntől a kvázi kényszer-individualizmusba sodorna valakit. De két tényező is ellent látszik mondani ennek. Először is Jézus önként vágta el biológiai gyökereit. Másfelől azonnal egy új közösségben talált otthonra, amelyen belül tanítása nem egy kitalizott kvázi énjét tükrözi, hanem egy kitalizottaknak közösséget és vigaszt kínáló személyiséget. Jézust tehát minden bizonnyal a mediterrán világ domináns személyiségtípusán belül,

Az individualisztikus kultúrák elvárása szerint a *személyes én* és a *nyilvános én* között kell egy általános egyezésnek lennie. A személyes én jelenik meg nyilvánosság előtt. Ez a hitelesség záloga. És ez az „objektivitás”, amelyet az individualisztikus társadalmak elvárnak a nyilvános beszédektől. A személyes és nyilvános én közti eltérés képmutatásnak minősül. Ebben az esetben a hazugság az, ha az illető nyilvánosan mást mond, mint amit személyesen gondol. Ezért az individualisztikus kultúrákban az egyén a saját nevében beszél. Elvárt, hogy mindenkinek mindenről meglegyen a maga véleménye, és mindenki részéről elvárt, hogy úgy tegyen, mintha a másik véleménye számítana.

Ezzel szemben a kollektív kultúrákban a *nyilvános én* és a *kollektív én* között van általános egyezés. E szocializáció arra tanítja tagjait, hogy a személyes érzéseket, gondolatokat tudják visszatartani, és a „belső közösség” hangját juttassák kifejezésre. A „belső közösség” tagjaival való kommunikálás rendjén a legfontosabb az összhang megőrzése, és nem a személyes megnyilatkozás. Az „igazat” a belső közösség igaza jelenti, nem a személyes éné.²³ Fontosabb tehát a „helyes dolgot” mondani, mint az „igazat”. Vagy ami ugyanaz: az igazat mondani annyi, mint a megfelelő (elvárt) dolgot mondani. Bölcs az, aki közössége normáinak leginkább hangot tud adni, és a szerint tud élni. Ugyanígy, a nyilvános érintkezés szintjén szégyenteljes személyes énjét megmutatni, például megmondani az „igazat”, ami belső közösségének értékrendjét vagy valamely tagját sérti. Ugyanígy szégyenteljes egy nem „belső közösséghez” tartozótól azt kérni, hogy mondjon „igazat”. Ezért a mediterrán ember igyekszik személyes énjét elrejtetni, és egy konvencionális formalizmus szintjén érintkezni másokkal. Különösen a belső csoporton kívül állókkal, akik előtt önmagának és belső közösségének becsületet akar szerezni. Ez magyarázza azt is, amiről már korábban szó volt, hogy a belső csoport „igazát” kiszolgáltatni másoknak „hazugságnak” számít. Az igazsághoz való jog csak a „becsületest” illeti meg, akinek ugyanúgy jogában áll azt

vagyis a kollektív személyiségen belül kell elhelyeznünk, sajátos kvázi individualisztikus vonásokkal.

- 23 A híres cezarea-filippi párbeszéd (Mk 8,27-29) a mediterrán kultúra kontextusában másként értelmeződik (most nem kérdés a rész autentikussága, Jézus és az evangélista is ugyanannak a mediterrán kultúrának volt a tagja). „Kinek mondanak az emberek?” – a *nyilvános én* kérdése, a nyilvánosság véleményének visszatükrözése a válasz. „Ti kinek mondtok engem?” – a *kollektív én* kérdése, a belső közösség véleményének visszatükrözését várja. A kollektív társadalomban ez a legfontosabb kérdés, mert a *belső én* határozza meg az embert. A Jézus világában egy ilyen kérdésre nem jöhetett az egyéntől magától a válasz, hanem csak a belső közösség részéről. Az érkező válaszok az antik mediterrán kontextussal összhangban állnak: mindenik esetben sztereotíp szerepekre utalnak, és nem tükröznek introspektív érdeklődést. Vö. Ben F. Meyer: *Jesus' Ministry and Self-Understanding. In Studying the Historical Jesus*, 341; R.L. Rohrbaugh: *Ethnocentricism and Historical Questions about Jesus*, 38-9).

visszatartani. Ezért egy olyannak „hazudni”, akinek nincs joga az igazsághoz, becsületes magatartásnak minősül.

Természetesen a belső csoport határai állandó változásban voltak: például két család egyesülése, szerződéskötések és hasonlók révén. De két, a maga otthonában külső csoporthoz tartozó ember az idegenben – a közös faluból való származás jogán – egyazon belső csoporthoz tartozóként viszonyulhatott egymáshoz. Az evangéliumok szerint Jézus Kapernaumban hozta létre a maga „belső csoportját” (Mk 1,16-20par), amely aztán állandóan újabb tanítványokkal és követőkkel bővült.

A belső csoporthoz tartozás jogokat és kötelezéseket jelentett. Az ószövetségi „felebarát” kifejezés is ilyen belső csoportot jelöl. Az emberek legtöbbször egyszerűen azáltal váltak felebaráttá, hogy közel éltek egymáshoz, és ez számos kötelezettséget jelentett egymás irányába (vö. Péld 3,39; 6,29; 11,9; 16,29; 27,10 stb.). A levitikusi törvény szerint a felebaráti kör minden izraelitára kiterjedt (3Móz 19,18). Ennek megfelelően az izraeliták minden nem-izraelitára (pogányra) mint a külső közösséghez tartozókra tekintettek. Az evangéliumokban az egyes csoportok közti határvonalak élesen kirajzolódnak: heródiánusok, szadduceusok, farizeusok, Keresztelő János tanítványai, Jézus tanítványai. Valószínűleg a mediterrán közösségeken belüli nagyon erős kohézióval magyarázható az, hogy a Jézus tanítványává szegődés legnagyobb akadályát a saját családi kötelék jelentette (Mt 10,34-36; Lk 12,51-53).

Amit mi ma „szeretnek” nevezünk, annak jelentését az antik mediterrán környezetben talán úgy lehetne leginkább visszaadni, mint „elkötelezettség”, „kötődés” (a belső csoport iránt). Így a Mt 6,24-ben a nem lehet két urat szeretni annyit tesz, hogy nem lehet két úrnak egyszerre teljesen elkötelezett lenni. Nem annyira a belső érzület a fontos, hanem a magatartás. Teljes szívből szeretni Istent teljes elkötelezettséget jelent, teljes kötődést (Mk 12,30par). Teljes szívből szeretni a felebarátot – egészen természetes elvárásnak számított a mediterrán ember számára, természetesen kizárólag a belső csoport tagjai irányában. Az ellenség szeretete ezzel szemben forradalmi elvárás (Mt 5,44).

A külsőkkel szembeni magatartást, a „nem kötődést”, „nem elkötelezettséget”, „közömbösséget” mai fogalommal „gyűlöletnek” fordítanánk. Itt újra nem a belső érzületen van a hangsúly, hanem az adott csoport (vagy a hozzá tartozó személy) irányában megmutatkozó magatartáson. Így állhat szemben a Mt 6,24-ben az „egyikhez ragaszkodik, a másikat *megveti*”. Jézus tanítványait „gyűlölik” (elkülönülnek tőlük, kiközösítik), ezért a csoporton belül is „elárulják és meggyűlölik egymást” (nem vállalnak többé közösséget egymással, Mt 24,9-10). Egy közösség iránti elkötelezettséget, kötődést megszakítani tehát annyi, mint „meggyűlölni” azt. Innen nézve válik érthetővé Jézus imperatívusza: „Ha valaki hoz-

zám jön, de *nem gyűlöli* meg apját, anyját, feleségét, gyermekeit, testvéreit, sőt még a saját lelkét is, nem lehet az én tanítványom.” (Lk 14,26).²⁴

Ebből a közösségi irányultságból érthető a mediterrán kultúrára oly jellemző sztereotipizálás. Az első században néhány elitet leszámítva az emberek nem viseltek családnevet. Nem volt jellemző a mobilitás, a legtöbben életüket ugyanott éltek le, ahol születtek. Ha mégis elvándoroltak, „családnévként” általában földrajzi megjelölés kapcsolódott nevükhöz: magdalai Mária, cirénei Simon stb. Ezek a gyűjtőfogalmak azonban nemcsak a származást jelölték, hanem ezzel együtt egy egész sor sztereotip információt hordoztak: „A krétaiak mind hazudozók, gonosz vadállatok, lusta, falánk népség.” (Tit 1,12 – Ehhez teszi hozzá Pál: „Ez a vélemény igaz”); Származhat-e valami jó Názáretből? (Jn 1,46); A galileaiaknak nincs dolguk a samariaiakkal (Jn 4,9) Nemde az ács ez? (Mk 6,3 – Mt: Hát nem az ács fia ez? 13,55). Valakiről elég annyit megtudni, hogy hova való, vagy milyen csoport tagja – samariai, farizeus, szadduceus, halász – és ezzel a legfontosabb információk máris közölve vannak. Az antik irodalom tele van sztereotip megfogalmazásokkal. A sztereotipizálás tehát olyan „szociológiai” gondolkodásmód, amely egy adott közösségre jellemző tulajdonságokat, vonásokat és elvárásokat a csoporthoz tartozó egyénekre kivetít. Egy mentális térkép, mely segít tájékozódni a világban. A közösségi irányultságból kifolyólag mögötte az a logika áll, hogy az egyén alapvetően nem különbözik saját belső közösségétől.²⁵ Nincs szükség őt személyesen megismerni, elég, ha ismerem a közösséget, melynek tagja. Vagy fordítva, ha megismerek valakit, általa megismertem a közösséget is, amelyhez tartozik. Az ókorban minden kiszámíthatatlan dolog az emberen kívüli világból származott. Az egyénnel szembeni elvárás az volt, hogy a legteljesebb mértékben kiszámítható legyen. A bölcsességet az jelentette, ha valaki minél több ilyen „általános igazságot” ismer. A Biblia, akárcsak minden korabeli dokumentum, minden jelentős esemény magyarázatát hajlamos ilyen általánosításokra visszavezetni. Az olyan kifejezések, mint a „mivelhogy”, „ugyanis”, „mert” túlnyomó többségben ilyen funkciót töltenek be.²⁶ És tudomásunk szerint ezek egyetlen esetben sem tartalmazznak mai értelemben vett pszichológiai (introspektív) magyarázatot, azaz az egyénre sajátosan jellemző vonásokra, dinamikákra való utalást. Ami ma pszichológia, az ókorban a szellemek és démonok munkája

24 Vagy: „aki *jobban szereti* apját vagy anyját, mint engem” - Mt 10,37; „Íme mi *elhagytuk mindenünket...*” - Mk 10,28par

25 Nagyon fontossá válik tehát vigyázni arra, hogy a közösség külső megítélése pozitív legyen. A keresztény közösségnek legalább olyannak kell lennie, mint a világnak (1Thessz 4,12; 1Kor 6,6; 10,32-33; 14-23; Róm 12,17-18; Kol 4,5; 1Tim 3,7).

26 Mt 1,20. 21; 2,2. 5. 6. 13. 20; 3,2. 3. 9. 15; 4,6. 10. 17. 18; 5,12.18. 20. 29. 30. 46; 6,7. 8. 16. 21. 24. 32. 34; 7, 2. 8. 12. 25. 29 stb. Gyakran hasonló értelmet hordoznak a tudásra, ismeretre vonatkozó kifejezések.

volt. Egyéninek, azaz kiszámíthatatlannak lenni annyit jelentett volna, mint érzéketlennek lenni a becsület kérdései iránt, lelkiismeretlennek lenni.

Ennek megfelelően a morális felelősség nemcsak az egyénen, hanem a közösségén is múlik. Az egyén deviáns viselkedése utalás a közösségen belüli rendellenességekre. Így „stigmatizál” Pál teljes közösségeket: júdeaiak (zsidók) és görögök (Róm 1-3), galataiak (3,1). A közösségen belüli *hamartia* (innen később az „eredendő” bűn) áll az egyén bűne mögött. A közösség védekezésének egyik eszköze lehet a bűnbánó gyászosítás (pl. 1Kor 5,1sk; 2Kor 12,21; Jel 18,7-15).²⁷

Az ember *személyes enjét*, a szív titkait csak Isten ismerheti meg (pl. Lk 16,15; 1Kor 14,25). Az ókori mediterrán ember nem törekedett mély emberismeretre, legalábbis nem a mai értelemben. Számára nem az volt a fontos, ami a vesében vagy a szív mélyén lakik, hanem amit a szív felfed, megmutat magából, azaz a „fa gyümölcse” (pl. Mk 7,21-22; Mt 7,16-20). Az elvárás azonban az volt, hogy ez kiszámítható legyen, azaz sztereotip.

Jóllehet a kollektív kultúrák sok közös vonást tudnak felmutatni, a személy működését eltérő módon képzelték el. Jól érzékelhető például, hogy a görög filozófiai leírások terminológiája idegen a Biblia világától. Láthattuk, hogy a bibliai leírások nem az egyén belső vonásaival vannak elfoglalva, hanem a külső megnyilvánulással, a magatartással, az életvitellel. Ennek megfelelően a kollektív személy interakcióját, az emberekkel, a világgal és Istennel való kapcsolatának megjelenítését a sémita gondolkodás többségében a testrészek metaforikus használatán keresztül fejezi ki. Ebből a felismerésből kiindulva javasolta Bernard de Géraudon 1958-ban azt az antropológiai modellt, amely az emberi személy működését a test három zónáján keresztül írja le. Évtizedek kutatásai igazolták Géraudon felvetését, mely mindmáig a leghasználhatóbb antropológiai modellnek bizonyult a sémi gondolkodás megjelenítésére.

Eszerint a gondolkodás, akarat székhelye az emberi szív, melyet a szem lát el információval, és amelyet visszatükröz a szem. A száj, mely a beszéd szerve, a hallással áll kapcsolatban, mint információgyűjtő szervvel. A kéz és a láb a cselekvést jeleníti meg. Elvontabban fogalmazva: az ember alapvetően három egymással szorosan összefüggő terület együttműködésével lép interakcióba környezetével, és ezek a funkciók különböztetik meg az embert más teremtett lényektől:

27 Ez természetesen nem azt akarja jelenteni, hogy az Újszövetségben az erkölcsi normáknak nincs személyes vonatkozásuk. De a fő szempont mindig a közösség egységének, tisztaságának a megőrzése. Ez világossá válik, ha azokra a „bűnlistákra” (pl. Mk 7,21-22par), vagy „erénylistákra” (pl. Gal 5,16-24), vagy „házvezetési kódokra” (pl. Ef 5,21-6,9; Kol 3,18-4,1; 1Tim 2,8-3,15) tekintünk, amilyenekkel az Újszövetség lapjain gyakran találkozunk. A Jézus utáni gyülekezet legnagyobb gondját is az egység megőrzése jelentette (pl. 1Kor 12; Róm 12,3-21). Az egyén mindenkor feláldozható a közösség egységének oltárán (vö. Jn 11,50; vagy az exkommunikálási logikát, 1Kor 5,5.13; Róm 16,17).

az érzésekkel vegyes gondolat, az önkifejező beszéd és a céltudatos cselekvés területeivel. Amikor az egyes területeket körülírjuk, emlékeznünk kell, hogy a bibliai szemlélet az embert teljes egészének gondolja el. Ezért mindenik terület szervesen összefügg a többivel, egyik működése feltételezi a másikat.

Az *érzés/gondolat* területéhez a szív és szem tartozik, és ezek funkciói: látás, tudás, megismerés, gondolkodás, emlékezés, választás, érzés, szeretet, gyűlölet, bölcsesség, akarat, öröm stb. Az *önkifejező beszéd* területéhez a száj és a fül, valamint az ezekhez kapcsolódó funkciók és fogalmak tartoznak: ajak, torok, fog, beszéd, hallás, hang, hívás, sírás, éneklés, áldás, átok, csend, figyelem stb. A *céltudatos cselekvés* területéhez a kéz és a láb, és az ezekhez kapcsolódó funkciók és fogalmak tartoznak: karok, ujjak, végrehajtani, tenni, jönni, menni, érinteni, állni, ülni, építeni, gesztusok, munka, viselkedés, út, képesnek lenni, gyors, lassú stb.

Nehéz lenne megmondani, hogy a bibliai ember mennyire használta tudatosan e modellt. Valószínűnek az látszik, hogy a nyelv törvényszerűségének, logikájának mintájára kell elképzelnünk a dolgot: kultúrájának része, és gondolkodásában, írásában állandóan érvényesül. De kétségtelen tény, hogy a sémita irodalomban általában, közelebbről pedig a Bibliában és az Újszövetségben lépén-nyomon találkozunk ennek az antropológiai modellnek az érvényesülésével.

Például a Példabeszédek könyvében ezt találjuk (6,16–19): „Hat dolgot gyűlöl az Úr, sőt hét dolog utálatos előtte: a nagyravágyó *szemek*, a hazug *nyelv*, az ártatlan vért ontó *kezek*, a gonosz terveket koholó *szív*, a rosszra sietve futó *lábak*, a hazugságot *beszélő* hamis tanú és a testvérek közt *viszályt szító* ember.”

Amikor mindenik terület megjelenik, akkor a beszélő a teljes emberi tapasztalati világot kívánja megjeleníteni. A fenti példában a hétsoros bölcelet (a teremtés hét napjának megfelelően) két teljes leírását adja a bűnös embernek, amelyet a kollektív kultúra legförtelmesebb bűnére való utalás zár: a családi kötelék iránti hűtlenség.²⁸ A legszebb újszövetségi példa minden bizonnyal János első levélének kezdősora: „Ami kezdettől fogva volt, amit *hallottunk*, amit *szemünkkel láttunk*, amit *megfigyeltünk*, amit *kezünkkel is megtapintottunk*, azt hirdetjük az élet ígéről. Jézus tanításában jó példa a Mk 8,17–19, ahol szintén mindhárom testzóna megjelenik. Jézus (a szívében) veszi észre, és a szájával szól. A meg nem értést a keményszívűséggel kéri számon, aztán a szív számára ismeretet közvetítő szemre kérdez rá, mely nem lát, és fülre, mely nem hall, majd újra a szív, melynek emlékeznie kellene. Végül a 19. vers a kenyér megtörését említi, mely a kéz-láb által kifejezett cselekvés területét emeli a figyelem (emlékezés) középpontjába.

28 Néhány további ószövetségi példa a teljes ember leírására: 2Kir 4,34; Dan 10,6 (valószínűleg innen ihletődött a Jelenések könyvének Ember fiáról szóló látomása: Jel 1,14-16)

Ez áll a korlátozott bosszú (*tálió*) törvénye mögött is. Vö. Ex 21,24; Deut 19,21: „szemet szemért, fogat fogért, kezet kézért, lábat lábért.”

A hegyi beszéd záró része, amely a tanítványok „farizeusok igazságát felülmúló magatartásáról szól”, ugyanezt a hármasságot követi: az első rész a szem-szív területével Mt 6,19–7,6), a második a száj–fül (7,7–11), a harmadik pedig a kéz–láb (7,13–27) területére épít.²⁹

Gyakran csak két terület jelenik meg, és a harmadik háttérben marad. Ismét a hegyi beszéd egyik antitézisére utalhatunk: „Hallottátok, hogy megmondatott: ne paráználkodj! [kéz–láb] Én pedig azt mondom nektek: aki kívánsággal tekint egy asszonyra, már paráznaságot követett el vele szívében [szem–szív]... mint a egész tested vettetik a gyehennára [kéz–láb]”.³⁰

Az ember, mint Isten képmása, hasonló Istenhez. Így Istenre vonatkoztatva is gyakran találkozunk a bibliában „antropomorfizáló” kifejezéseket: Isten szeme, szava, keze stb. De mint láttuk, ezek az ember esetében sem a tényleges fizikai szervet jelentik, hanem a mögöttük álló tartalmat, úgy ez sokkal inkább igaz Isten esetében. Az „antropomorfizálás” funkciója sokkal inkább Isten valóságos jelenlétének, megtapasztalható cselekvésének a kifejezési eszköze. A hármasságot alkalmazva Isten és ember között a leglényegesebb különbség, hogy Istennél a három terület mindig teljes összhangot alkot egymással. Amit Isten gondol az ő szívében, azt mondja ki szava által, és az biztosan megvalósul. „Én, az Úr, megmondtam, és meg is tettem!” (Ez 36,36)³¹ A papi irat szerinti teremtéstörténetben hatszor ismétlődik meg a *mondta, tette és látta* hármasság. (Gen 1,1-2,4). A másik lényeges különbség, melyet már érintettünk, hogy teljes megismerésre csak Isten képes. Csak Isten ismeri az emberi szívet, a vesék titkait, mert „Az ember azt nézi, ami a szeme előtt van, de az Úr azt nézi, ami a szívben van”. (1Sám 16,7). De egyedül Isten ismeri a teremtés titkait is (vö. Jób 28). Tanulságos lenne az újszövetségi könyvekben végigelemezni, hogy e hármasság alkalmazása hogyan érvényesül az Isten (mint Atya) és Jézus (mint Isten Fia) közti viszony bemutatása rendjén.³²

29 Hasonlóan értelmezhető a Lk 8,11-15-ben szereplő magvető-példázat.

30 Nyilvánvaló, hogy képi beszéddel van dolgunk. Senki nem követhet el házasságtörést fizikai szemével, szívével, kezével vagy lábával. Így a jobb szem/kéz eltávolítása sem fizika értelemben értendő. A mondás a megjelenő két területtel az egyén legbelsőbb énjé (szív–szem) és külső megnyilvánulás (kéz–láb) közötti legszorosabb kapcsolatot hangsúlyozza. A „megjobbulás” a szívben kell elkezdődjön. Hasonló gondolat jut kifejezésre a Mt 12,34 (vö. Mt 13,13-17) mondásában, ahol azonban a másik két terület kap hangsúlyt: „amivel csordultig van a szív, azt szólja a száj.”

31 További példák: 4Móz 3,19; Zsolt 33,9

32 Néhány megjegyzés. Vitán felül áll, hogy az evangélisták, és általában az újszövetségi írók a húsvéti hit fényében alkották meg műveiket. Bizonyosságtevő iratokat, és nem életrajzokat vagy történelmi dokumentumokat hagytak hátra. Egyik legfontosabb kérdésük, hogy a Jézus és Isten (vagy az Isten és Jézus) közötti viszony hogyan írható le. Jézus számára, aki „az én szeretett

A mikroszociológiai/antropológiai szempontok, amelyekből fennebb ízelítőt kínáltunk, tehát nem az egyedire, hanem az adott kultúrában közösen jellemző vonásokra irányítják figyelmünket. Ezek segítségünkre lehetnek abban, hogy az etnocentrizmus és anakronizmus magától értetődőségéből kilépve a Biblia kultúráját megfelelően „idegenként” tudjuk kezelni. Ez lehet előfeltétele annak, hogy üzenete a maga mélységében megragadható és adaptálható legyen, azaz „ismerőssé” váljon. A megközelítés nehézségét minden esetben a relevancia kérdése jelenti: hogyan dönthető el, hogy a szélesebben felvázolt kontextusból mi és milyen mértékben érvényes az általunk vizsgált sajátos helyzetben, azaz hogyan viszonyul egymáshoz az egyetemes és a partikuláris.

Fiam, akiben én *gyönyörködöm*”, Isten leggyakrabban a szív–szem területen keresztül jelenik meg: senki nem *látta* az Atyát (Jn 6,46), aki a *fény* Atyja (Jn 1,5 vö Jk 1,17), aki *ismeri* a mi *szívünket* (Lk 16,15), *szereti* a világot (Jn 3,16) stb. De Jézus, mint „Isten Fia”, hasonlóképpen *ismeri* az emberi *szíveket* (Lk 5,22; 9,47), sőt Istent magát is csak ő „viszontismeri”: senki nem *ismeri* a fiút, csak az Atya, és senki nem *ismeri* az Atyát, csak a fiú (Mt 11,27). Az Atya kijelentése természetesen a száj–fül területéhez kapcsolódik, végtére Jézus a Szó (Jn 1,1) A tanítványok hallják a *hangját* (Jn 18,37), de nem csak *hallják, értik* (szív). A feltámadott Úr *parancsolatokat* hagy hátra (Mt 28,20)... Kérdés lehet, hogy az újszövetségi terminológiában mi felel meg Isten kéz-láb szintjének. Mivel ez a hatalommal, az erővel áll kapcsolatban, valószínűnek látszik, hogy a Lélek, mely helyenként a kéz fogalmával behelyettesíthető viszonyban áll: Jézus Isten *ujjával* (Mt: lelkével) űzi ki az ördögöket; Isten *keze* volt Keresztelő Jánossal (Lk 1,66 vö. 1Kir 18,46; Ez 3,22). Az 1Kor 12-ben a Lélek ajándéka mind száj–fül, kéz–láb karizmákban nyer kifejezést.

BENKŐ LEVENTE

AKIKET A FORRADALOM SZELE S A MEGTORLÁS ÖKLE MEGCSAPOTT¹

GONDOLATOK ERDÉLYBEN AZ 1956-OS
MAGYAR FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
50. ÉVFORDULÓJÁN

Tisztelt emlékező Gyülekezet!

Ma, szinte órára ötven éve, hogy a Kossuth Rádióban Nagy Imre miniszterelnök bejelentette: „A magyar kormány elítéli azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna”, az immáron Szabad Kossuth Rádió pedig elnézést kért hallgatóitól, amiért korábban hazudott. Ez volt az 1956-os magyar forradalom győzelmének a napja.

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc történéseit, illetve kárpát-medencei hatásait vizsgálva nem mehetünk el a kérdés mellett: hol keresendők a gyökerei? Hogy jutott el Magyarország, illetve a Kárpát-medencében, ezen belül az Erdélyben élő magyarság – és vele együtt, avagy mellette a románság tisztességes része – oda, hogy nyíltan vagy/és burkoltan szembeforduljon azzal a népi demokráciával, amely a második világháború szörnyűségei után – ezt sem szabad mellőzni: – a boldogulás talán egyetlen járható útjának mutatkozott?

A második világégés befejező szakaszában a szövetséges nagyhatalmak – az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió – előbb Teheránban, majd Jaltában, végül Potsdamban rögzítették, hogy Európának melyik része legyen nyugati, és melyik szovjet befolyási övezet. Mi, közép-kelet európai népek és nemzetek szovjet befolyás alá kerültünk, talán innen erednek az 1956-os magyar forradalomnak a gyökerei. Hiszen Potsdamtól már egyenes út vezetett a térség ún. szovjetesítéséhez, a kommunisták csalásoktól, erőszaktól és fenyegetésektől sem mentes teljes hatalomátvételéhez, és az érintett államok – Magyarország, Románia, Csehszlovákia, Bulgária, Albánia, Lengyelország, Kelet-Németország – szovjet irányítású és szovjet mintára történő átalakításához. A kommunisták ennek során semmisítették meg a szó szoros értelmében is az ellenzéki pártokat és azok vezető politikusait, és osztályharcot hirdetve hajtották végre az erőszakos kollektivizálást, más szóval szövetkezetesítést, az államosítást, a kulákosítást, illetve a párton belüli ellenzékkel való leszámolást is, amelyre

1 Elhangzott 2006. október 28-án Nagyajtán az unitárius erődtemplomban, az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulóján tartott megemlékezésen.

jellemző adat, hogy az ún. béketáborban 1948 és 1951 között a kommunista párt tagságának egynegyedét, azaz több mint kétmillió embert zárt ki saját soraiból. A magyarországi állapotokat tükrözik azok az adatok, miszerint 1949-ben 70 ezer parasztgazdaságot minősítettek kulák gazdaságnak, s mivel nemcsak a földjeiket, hanem a gazdagabbak mezőgazdasági gépei mellett azok lakó- és gazdasági épületeiket is elvették, állandóan emelték a beszolgáltatási kötelezettségeket, s mindezek – a Romániában is hasonló intézkedések – odavezettek, hogy az embereket valósággal elriasztották a földműveléstől, súlyos ellátási zavar, élelmiszerhiány keletkezett, ami jegyrendszer bevezetéséhez vitt. Az önkényeskedések láttán nem véletlenül fogalmazta meg Nagy Imre már akkor, hogy „a hatalom egyre inkább elszakad a néptől, és mind élesebben szembekerül vele. A népi demokráciát a párt diktatúrája váltja fel”. 1953-ban már Moszkvában is úgy értékelték, hogy a Rákosi–Gerő–Révai–Farkas négyesfogat a katasztrófa szélére sodorta Magyarországot.

A jó felé változás reménye 1953 márciusában, Sztálin halálakor csillant fel. Erre az igényt elsőként az 1953. június 16-i berlini munkássztrájk fogalmazta meg, amely nem annyira politikai, mint inkább társadalmi követeléseket támasztott, de amelyet a hatalom 45 halálos ítélettel és húszezer ember bebörtönzésével „jutalmazott”. Sztálin halála után a többi közép-kelet-európai államok közül Magyarországon, Lengyelországban és Bulgáriában szabadon engedték a politikai foglyok egy részét, Romániában és Csehszlovákiában alig volt érezhető valamilyen pozitív változás.

Három év elteltével azonban újabb fordulat következett be: 1956. február 17-e és 24-e között a Szovjet Kommunista Párt megtartotta 20. kongresszusát, amelyen némi habozás után Nyikita Szergejevics Hruscsov főtitkár az utolsó pillanatban ismertette addig titkos beszámolóját. Ebben egyebek mellett éles hangon ítélte el a sztálini túlkapasokat, a tömeges letartóztatásokat, a kivégzéseket, a deportálásokat, egyenes örültnek nevezve Sztálint. Hruscsov ugyanakkor a majdani lengyelországi és magyarországi események – és utóbbinak a romániai hatásai – szemszögéből alighanem alapvetően fontos tényezőt is szóvá tett: 1. a kollektív vezetés szükségességét – tehát a szűk körű, önös érdekek mentén hozott döntések helyett az adott rendszereknek megfelelő, lehető legszélesebb legitimitással bíró döntéshozatal; 2. a szocializmus építésének sajátos, nemzeti jellegét – tehát azt, hogy az adott országokban a szocializmus építésének nem kell mellőznie a nemzeti jellegzetességeket és igényeket.

Ilyen előzmények után élénkültek meg a rendszer jobbítását célzó viták Lengyelországban és Magyarországon. 1956 júniusában a Petőfi Körben egyre markánsabbá váltak a Rákosit és klikkjét bíráló kritikák, sőt, a Petőfi Körben már nyíltan követelték: vegyék vissza a pártba az 1953 és 1955 között a miniszterelnöki tisztséget egyszer már sikerrel ellátó, de éppen emiatt Rákosiék és Moszkva által félreállított Nagy Imrét. Azt a Nagy Imrét, aki első kormányzása elején, 1953

júniusában reformok egész során hirdette – egyebek mellett azt, hogy a pártvezetés ellenében növelni kell a minisztertanács hatáskörét, amelynek munkájában a parlamentre kell támaszkodnia, tehát kimondatlanul is a párt és az állam szétválasztásáról beszélt –, továbbá az ő nevéhez fűződik az internálások intézményének, valamint az internáló táboroknak a megszüntetése. A Petőfi Körben 1956 nyarán tehát reformgondolkodású újságírók, írók, költők, történészek, jogászok, közgazdászok, egyetemi hallgatók megalakították a párt belső ellenzékét. A Magyar Dolgozók Pártja központi vezetésének felfogásán az sem változtatott, hogy Rákosit június 21-én Moszkvából lemondatták, a pártfőtitkár helyébe lépő Gerő Ernő ugyanis ugyanazt a sztálinista vonalat követte, mint elődje.

Október első felében még inkább felgyorsultak az események. 6-án százszázresztétel mellett egyházi szertartással újratemették a kirakatper nyomán évekkorábban kivégzett Rajk Lászlót, Pálffy Györgyöt, Szőnyi Tibort és Szalai Andrást, 13-án pedig – azon a napon, amelyen az MDP visszavette Nagy Imrét a pártba – az úgynevezett táborokok perében kivégzett hét tisztet. 16-án Szegeden az egyetemi ifjúság megalakította a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségét, a MEFESZ-t, ez volt az a pillanat, amikor az egyetemi ifjúság a reformkommunisták követelésein túllépett, és független szervezetet létrehozva gyakorlatilag megbontotta a kommunista párt egyedülálló voltát. 22-én a MEFESZ tízpontos kiáltványát a budapesti Műszaki Egyetemen 16 pontosra bővítették, ezek közé tartoztak olyan követelések, miszerint a szovjet csapatok távozzanak Magyarországról, Nagy Imre alakítson kormányt, általános, titkos és egyenlő szavazások révén biztosítsák a többpártrendszert, a Szovjetunióba szállított elítélteket hozzák haza, legyen új, nemzeti címer, a magyar katonák viseljenek a nemzeti hagyományokhoz illő egyenruhát, március 15-e és október 6-a legyen nemzeti ünnepnap. A MEFESZ egyszersmind együttérzését fejezte ki a hasonló reformtörekvéseket megfogalmazó lengyel néppel.

Október 23-án a lengyelekkel rokonszenvező, előbb betiltott, majd engedélyezett budapesti tüntetésen egyetemisták, felnőttek, munkások és értelmiségiek százai vonultak fel. A tüntetők egy része a Magyar Rádióhoz vonult, ahol a MEFESZ kiáltványának a rádióban való beolvasását akarta elérni. Nem sokkal este tíz óra után az Államvédelmi Hatóság tüzet nyitott a rádiónál tüntetőkre. Halottak és sebesültek maradtak a Bródy Sándor utca kövein. A civilek fegyvert szereztek, és visszalöttek: kitört a magyar forradalom, amelynek híreit milliók hallgatták lélegzetvisszafojtva világszerte, így Erdélyben is.

A magyarországi reformtörekvések és az október 23-án Budapesten kirobbant forradalom a romániai hatalom részéről a pozitív változásokkal ellenkező intézkedéseket váltottak ki. Egyebek mellett szigorú hírzárlatot, átértelmezett és átfogalmazott budapesti híreket, a sajtó ellenőrzésének és a román–magyar államhatár őrzésének fokozott szigorítását, a magyarországi levelek, postaküldemények azonnali leállítását, a lakosság fokozott megfigyelését, a magyarországi

eseményekkel egyetértő vélemények vagy megnyilvánulások azonnali elfojtását, egyszóval teljes bezárkózást. A lakosság, tehát a nyilvánosság által érzékelhető egyetlen pozitív elmozdulásként a romániai hatalom 1956 november elején emelte a béreket és a nyugdíjakat. Romániában az is alapvetően fontos tényezőnek bizonyult mind a forradalom idején, mind az annak vérbefojtását követő megtorlás során, hogy a magyar forradalommal és szabadságharccal mindenekelőtt a romániai magyarság érzett együtt. A Magyarországon zajló eseményeknek, illetve a forradalommal és szabadságharccal való általános együttérzésnek és összefogásnak a hírei és fejleményei mindenekelőtt a romániai magyarság körében váltottak ki együttérzést és tenni akarást, s ez kapóra jött a mindenkori „magyar veszély” ellen éberren őrködő párt- és államgépezetnek mind a szigorú intézkedések, mind a megtorlás terén. Ezzel egy időben pedig – s ez volt a romániai kommunizmusnak a másik fő jellemzője – a magyarságnak és általában a romániai nemzeti kisebbségeknek szembe kellett néznie/nézniük a kommunista nacionalizmussal.

Bár fegyveres felkelésre, sőt még tüntetésekre sem került sor, Romániában az akkori hatalom annál inkább félt – és a majdani megtorlásban tanúsított kegyetlensége annál inkább érthető –, mert a lengyel reformtörekvésekkel, illetve a magyarországi forradalommal való együttérzésnek kicsit másabbak voltak a vonatkozásai, mint Magyarországon. Egyrészt azért, mert míg Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halála után Magyarországon elindult egyfajta lassú „olvadás”, a politikai és értelmiségi elit jelentős része menet közben értékelté és fogalmazta újra nem csak egyéni, hanem társadalmi elvárásait is, addig Romániában ez a folyamat alig volt érzékelhető. A Gheorghe Gheorghiu-Dej-féle hatalom alig mutatott befogadóképességet a változások iránt; ezt igazolja az is, hogy a magyar forradalom kirobbanása előtt néhány héttel-nappal Románia még mindig ott tartott, hogy magyar és román írók és költők szigorúan zárt pártgyűléseken a felvetett problémáknak a nyilvános megvitatását kérték. Természetesen nem tesztületileg, hanem egyénenként, ki-ki bátorsága és megítélése szerint, de mindenképpen eredménytelenül.

De mit is tettek Romániában azok, akik a magyar forradalommal és szabadságharccal együtt éreztek? Volt, aki egyszerűen „csak” együtt érzett, és drukkolt a forradalom sikerének: annak, hogy Magyarországon bukjon a gyűlölt Rákosi-ta vezetés, az ország szabaduljon fel a szovjet megszállás alól. Volt, aki tovább lépett, és hasonló elvárásait nyilvánosan is kifejezésre juttatta: a temesvári egyetemi hallgatók egyebek mellett a szovjet csapatok Romániából való kivonását, a beszolgáltatások enyhítését, a munkások béremelését és az egyetemi autonómia szavatolását kérték 1956. október 30-i gyűlésükön. Válaszként a fegyveres karhatalom, értsd: a Securitate tömeges letartóztatásokat hajtott végre, a diáktársaik százainak kiszabadítását követelő másnapi tüntetést pedig brutálisan szétverték. A temesvári diákokat megelőzően, október 24-én Mátyás király szülőházában, Kolozsváron tartottak gyűlést a képzőművészeti diákok. Egyebek között azt kér-

ték, hogy az egyetem rendelkezék autonómiával, a diákok számára ne legyen kötelező sem az orosz, sem a román nyelv tanulása, kapcsolatot tarthassanak fenn nyugati diákszövetségekkel, az egyetemi felvételinél ne a társadalmi származás, hanem a tehetség legyen mérvadó. A Securitate már másnap megkezdte a letartóztatásokat. A Bolyai Egyetemről több diákot és tanárt azért börtönöztek be, mert halottak napján fekete karszalaggal a karjukon koszorúkat helyeztek el, és megemlékeztek a Házsongárdi temetőben Erdély magyar jeleseinek sírjánál. Több unitárius teológiai tanárt, illetve lelkészt azért börtönöztek be, mert 1956. november elején megtagadták egy, a magyarországi forradalmat elítélő nyilatkozat aláírását. Ennek nyomán kerültek börtönbe mások mellett Simén Dániel teológiai tanár, Erdő János, Gellérd Imre és Lőrinczi Mihály tanárok, Kelemen István teológiai főtitkár és Bálint Ferenc magyarszováti unitárius lelkész.

Háromszéken voltak, akik kisebb csoportokba verődve semmi mást nem tettek, mint a magyar kultúrát, ezen belül az irodalmat és történelmet igyekeztek ápolni és népszerűsíteni. Ilyen volt a Nagy László nevével fémjelzett Kosuth Kör, amelynek tagjait bebörtönözték. A nagybaconi Boda Gyula egyszemélyes forradalma annyiból állt, hogy az október 23-án kirobbant forradalom hírére örömét fejezte ki. Megannyi hasonló erdélyi gondolathoz híven a Sepsiszentgyörgyön a Székely Mikó Kollégium néhány diákja kezdeményezésére létrejött Székely Ifjak Társasága (SZIT) is az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc hatására jött létre. A tizenéves diákokból verbuválódó csapat a valamit tenni kéne-elhatározástól addig jutott, hogy – tevékenysége csúcsaként és egyetlen mozzanataként – 1957. és 1958. március 15-én titokban, az est leple alatt koszorút helyezett az 1848/49. évi magyar forradalom és szabadságharc hőseinek a sepsiszentgyörgyi Erzsébet-parkban álló emlékművének talapzatán. Az akkori Autonóm Magyar Tartomány politikai titkosrendőrségének sikerült elérnie, hogy a maréknyi gyerkőchöz két felnőtt korú fiatalembert is „hozzácsatolt”, így hozva létre a demokratikus népi államrend aláásására összeesküdött titkos szervezetet. A SZIT tagjait letartóztatták, a kolozsvári katonai törvényszék pedig súlyos börtönévekre ítélte őket. A két felnőtt korú ifjú, Ütő Szabó Lajos és Szalay Attila közül utóbbi 18 év börtönbüntetést kapott. Az 1932. május 22-én Brassóban született Szalay a sepsiszentgyörgyi textilgyárban volt géplakatos, amikor 1958. március 30-án letartóztatták. 1959 augusztusában halt meg máig tisztázatlan körülmények között a szamosújvári börtönben. Gyertyánosi Csaba 10, Gyertyánosi Gábor 12, Bordás Attila 12, Jancsó Csaba Levente 10, Jancsó Sándor 8, Molnár Béla 6 év börtönbüntetést kapott – a teljes vagyonek Kobzás mellett.

De nem voltak, mert nem lehettek közömbösek a magyar forradalom iránt az erdővidékiek sem. Ezt igazolja az is, hogy eddigi kutatások szerint hatvanegy erdővidéki kötődésű embert hurcoltak meg és börtönöztek be a megtorlás során a hatóságok, és erdővidéki, azaz bibarcfalvi volt az a Tordai Ferenc tanító is, aki a nagyszalontai iskola igazgatójaként eltűntette ugyan néhány diákja röpcédu-

lái, de mert a dolog mégis kitudódott, magára vállalta a gyermekek „bűnét”, és emiatt börtönbe került. 1956. november 8-án este négy baróti középiskolás diák, név szerint Bíró Benjamin, Józsa Árpád Csaba, Kovács János és Moyses Márton Érmihályfalváig vonatozott, hogy a román–magyar országhatáron átszökve a magyarországi szabadságharcosokhoz csatlakozzanak. Bírónak és Józsának sikerült átszöknie, de csak Debrecenig jutottak, ahol előbb otthonban, majd magyar családoknál kaptak menedéket, mindemellett tovább tanulhattak és dolgozhattak. A kádári hatóságok azonban a Securitatével közreműködve azonosították őket, a magyar belügyiek pedig 1957. március 15-én visszaadták őket Nagyváradon a román hatóságoknak. Mindkettőjüket börtönre ítélték, de a sikertelen határátszökés után hazatérő Moysést is elhurcolták. Elsőéves egyetemi hallgató volt a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Filológia Karán, amikor 1960. november 22-én szexusok az egyetem padsoraiból elhurcolták. Moysést azért ítélték előbb hét, majd a fellebbezés után kétévi börtönre, mert miként a marosvásárhelyi és kolozsvári magyar írók, költők és szerkesztők 1956. szeptember 29–30-án a Kolozs Tartományi pártbizottság székházában lezajlott gyűlésen többen, maga is arról beszélt: a népi demokratikus rendszer nem hozta el a megnyugtató megoldást, a kollektivizálás során túlkapasok történtek, a munkásokat nem fizetik megfelelőképpen. „Rádásként” pedig a Dobai-, illetve Fodor Pál-csoporthoz hasonlóan maga is légiesülő országhatárokat, egyesült Európát emlegetett. Szabadulása után Moyses nem folytathatta egyetemi tanulmányait, a kiváló képességű, egyebek mellett verseléssel, magas szintű matematikával, találmányokkal, társadalmi kérdésekkel, folklórgyűjtéssel foglalkozó fiatalembert bekényszerítették a nagyajtai mezőgazdasági termelőszövetkezetbe napszámosnak – az ellehetetlenülést nem bíró fiatalember számára innen egyenes út vezetett az öngyilkosságba. 1970. február 13-án Moyses Márton a brassói pártszékház előtt benzinnel leöntötte és felgyújtotta magát, így követve az 1969 januárjában önkéntes tűzhalálba menekült cseh Jan Palachot és a budapesti Bauer Sándort.

Szorosan kötődik Háromszékhez az Erdélyi Magyar Ifjak Szövetsége is. A néhány fiatal által 1956. november 4-én Brassóban létrehozott EMISZ volt a legnagyobb valamennyi erdélyi szervezkedés közül. A brassói, humoródminti és erdővidéki fiatalokat is tömörítő EMISZ dacolni akart a kommunista neveléssel, a szervezet alapszabályát ugyanis – a titkári tisztséget betöltő Lay Imre szerint – az Ifjúság Szövetség statútuma alapján állították össze, de mindent meg-, illetve kifordítottak: míg az IMSZ-szabályzat például a kommunista ideológia iránti hűséget írta elő, saját statútumukban Layék ennek a tagadását rögzítették. Az EMISZ ugyanakkor az államosítás, kulákosítás és kollektivizálás során végbemenet túlkapasok felleltározása mellett arra is vállalkozott, hogy az igazi magyar irodalom, az igazi magyar kultúra és történelem tanulását népszerűsíti, így – bár a SZIT-hez hasonlóan azzal a szándékkal jött létre, hogy „megváltja a világot” – a tevékenysége néhány kulturális eseményre korlátozódott. Ezen belül arra az

1957. március 15-i, fehéregyházi megemlékezésre, amelyen egy-két szónoklat és szavalat után a fiatalok koszorút helyeztek el a Petőfi-emlékmű talapzatán. Egy év múlva tömeges letartóztatásokkal, és hetvenhét EMISZ-es fiatal bebörtönzésével válaszolt a hatalom.

Ugyanakkor voltak, akik a Kis-Küküllő mentén levelekkel és röpcédulákkal akarták világgá kürtölni, hogy eljő a szabadság órája. Ugyanezt tették a csík-szeredai verselő diákok, akik rímekbe és strófákba szedték érzelmeiket, s amiért néhány tanárukkal közösen – összesen tizenegyen – kerültek a vádlottak padjára, onnan pedig a Gulágra. És mert hasonlóképpen éreztek és gondolkodtak, az érmihályfalvi Sass-féle csoportot, vagy a mezőfelei Kacsó Tiborék „nacionalista” csoportját ellenforradalmi felbujtással állították bíróság elé, s a hatalom attól sem rettent vissza, hogy az érmihályfalviak közül Sass Kálmán református lelkész, valamint dr. Hollós István volt hadbíró századost halálra ítélje, és kivégezze. Ugyancsak a Partiumhoz kötődik a Szabadságra Vágyó Ifjak Szervezete, a SZVISZ, amelynek öt tagját – két tanárt és három diákot – a szászrégeni diákok csoportjához hasonlóan súlyos börtönökre ítélték csak azért, mert szabadságra vágytak. Gyergyószéken könyörtelenül bebörtönözték a kollektivizálás ellen falragaszokkal és röpcédulákkal tiltakozó Fekete Kéz nevű „szervezetet”, akárcsak később a magyar nyelvű oktatás elsorvasztását szóvá tevőket.

Nagyjából összecegengett az ún. Dobai-csoport, valamint Fodor Pál és köre elképzelése. Mindkettő arra keresett választ: hogyan lehetne megoldani az „erdélyi kérdést”, pontosabban hogyan lehetne úgy rendezni az Erdélyben élő magyarság és románság státusát, hogy az mindkét nemzetrészt számára a lehető legjobb és legmegnyugtatóbb megoldást kínálja. Dobai István kolozsvári nemzetközi jogásznak, tanársegédnek és munkatársainak az volt az elképzelése, hogy széleskörű felmérések nyomán állítsanak össze egy emlékeztetőt, amelyet juttassák el az ENSZ-hez. Dobaiék ugyanis pontosan tudták, és rögzítették a valóságot, miszerint azok a nemzetiségi jogok, amelyeket a Groza-kormánytól kezdődően Romániában hirdetnek, a gyakorlatban alig-alig válnak érzékelhető, megélt valósággá. Nem mellékes, hogy például a marosvásárhelyi és kolozsvári magyar írókkal, költőkkel és szerkesztőkkel tartott, fennebb említett gyűlésen többen – Szilágyi András, Szabédi László, Kányádi Sándor, Sütő András, Székely János és mások – szóvá tették a romániai magyarságot ért nemzetiségi sérelmeket. Csakhogy a tollforgatók által elmondottak úgymond intézményes keretek között, szigorúan ügyelt és felügyelt gyűléseken hangzottak el, ezzel szemben Dobaiék és Fodorék elképzelését a hatalom úgy vette tudomásul, mint ellenséges összeesküvést. Dobaiék négy elképzelést vázoltak fel az erdélyi magyarok és románok helyzetének rendezésére. Az egyik szerint a trianoni, de légiesülő országhatárok keretén belül kell autonómiát biztosítani Erdély magyarságának az egyesült Európa határain belül, vagy azon kívül. A második változat szerint az ezeréves magyar határok visszaállításával, Magyarország keretén belül kellene autonómiát biztosítani Er-

dély románságának, szintén az egyesült Európa kereteiben, vagy azokon kívül. A harmadik lehetséges változat az ezeréves magyar, illetve a trianoni határok közötti az Európai Unióhoz tartozó független Erdélyről szólt, végül a negyedik változat Erdélynek a magyarok és a románok közötti kettéosztását helyezte kilátásba, beleszámítva az esetleges lakosságcserét is. Fodor Pálék nagyjából ugyanezt vázolták fel, elképzelésük szerint az önálló vagy a Magyarországhoz visszacsatolt, esetleg a lakosságcserével románok és magyarok között kettéosztott Erdély jelenthetett volna megoldást.

Ha szabad így fogalmazni: mindenkinél tovább ment a Szoboszlai Aladár temessági római katolikus plébános nevével fémjelzett elképzelés. A csoport a kommunista rendszer, illetve egyeduralkodás megdöntését célozva például a többpártrendszer bevezetésének szükségességét, illetve egy kereszténydemokrata párt tervezetét vázolta fel. Cselekvésre ugyan nem került sor, a kommunista diktatúra megdöntésére is csupán egy rozsdás pisztoly állt a rendelkezésükre, de a hírhedt Szoboszlai-perben ötvenhat elítéltnak összesen közel 1300 évnyi börtönbüntetést és tizenegy halálos ítéletet osztottak ki, tíz kivégzést pedig végre is hajtottak. Szoboszlai Aladárt, Orbán István csíksomortáni tisztviselőt, Huszár József Aradon élő bárót, dr. Alexandru Fântânanu aradi ügyvédet, Tamás Imre csíkszeredai tanítót, Tamás Dezső Csíksomlyón élő nyugalmazott tisztviselőt, Ábrahám Árpád torjai római katolikus plébánost, Lukács István magyarpécskai kereskedőt, Kónya István Béla gyergyószentmiklósi származású, Kézdiszentkatonán élő ügyvédet és Orbán Károly marosvásárhelyi kényszerlakhelyen élő volt földbirtokost 1958. szeptember 1-jén a Securitate temesvári börtönében – más források szerint Aradon – agyonlőtték.

Az idő – ugye kétség nem fér hozzá? – egyértelműen őket igazolta. Azokat, akiket a forradalom szele s a megtorlás ökle egyformán megcsapott. Akik jól látták, amit akkor láttak. Akik börtönben vagy/és haló poraikban is győztek. És akik – Varga László és Puskás Attila egykori elítélteket egyformán idézve – úgy érezték és úgy gondoltak/cselekedtek, ahogyan kellett. Akik nem tettek egyebet, mint azt, hogy magyar emberként, de mindenekelőtt emberként szembe fordultak a diktatúrával, s ez minden becsületes embernek kötelessége lett volna, vagy lenne – mindenütt és mindenkoron. Ezekre a helyes cselekedetekre miért is lennének különösen büszkéek? Nem? Vagy mégis? Annyi bizonyos, hogy mindezért nyilvánvalóan nem jár különösebb dicséret. De legalább ennyi igen: köszönöm.

Befejezőként nem mulaszthatom el az alkalmat, hogy ne kérjem a politikum képviselőit – köztük a jelen levő Antal András Árpád parlamenti képviselőt –, hogy alkossanak és fogadjanak el olyan törvényt, amely alanyi jogon rehabilitál minden romániai politikai foglyot.

MAKKAI-ILKEI ILDIKÓ

1956 A KORABELI SAJTÓBAN

(OKTÓBER 23-A ÉS DECEMBER 31-E KÖZT MEGJELENT HAZAI ÉS KÜLFÖLDI SAJTÓTERMÉKEK ALAPJÁN)¹

A 20. század „fekete” történelméből kis, „fehér” szigetként emelkedik ki az 1956-os magyar forradalom. Hogy lehet, hogy ennyi hősiesség, bátorság született egy nép akaratából?! Hogy lehet, hogy tatár, török, Habsburg, orosz veszedelem, pusztítás, elnyomás, irtás, elnémitás után még mindig itt állunk?!

Egy megvalósíthatatlan eszme több ezres áldozatát aratta évtizedeken keresztül, és nem lehetett ellene semmit tenni. 1956-ban Magyarországon és – csíráiban – Erdélyben is megpróbálták a lehetetlent, de az „ördögi körből” nem volt szabadulás. 1956-ban a magyar nép, Nagy Imrével az élen, a szabadságot akarta, végre szabad Magyarországot sok száz év után. Kevesen voltak, s egy óriási birodalom jól felfegyverzett katonáival szemben alig tehettek valamit.

A romániai magyar nyelvű újságokat átnézve elszomorító, milyen mértékben ferdítették el – *kell*t elferdíteniük! – az igazságot; a forradalmat *ellen*forradalommá, nyugati reakciósook, fasiszták, hitleristák (!) mozgalmává alacsonyították, amely a „népi demokrácia” ellen, az úgymond legtökéletesebb rendszer ellen lázadt. Ezek az újságcikkek kivétel nélkül a kommunista rendszert védik, a valós eseményeket pedig elhallgatják vagy elferdítik. A szovjet csapatok november 4-i bevonulása úgy szerepel, mint a legjobb megoldás a fasiszta bandák megfélemlítésére, megsemmisítésére. Nem volt szabad az igazságot kimondani, mert ez a kommunista rendszer hibáira, elviselhetetlenségére derített volna fényt, ami a rendszer megdőlésével fenyegethetett. Ezért folyt a megtorlás is titokban, óriási embertelenségek közt.

Mi, késői – mégis közeli – utódok csak csodálni tudjuk azt a páratlan kiállást, a bátorságot, az elszántságot, amit akkor magyar népünk tanúsított.

Az alábbiakban a kor két romániai magyar napilapjának, az *Előre* című országos napilapnak („a Román Népköztársaság Néptanácsainak lapja”) és a *Vörös Zászló* című, regionális marosvásárhelyi napilapnak (az RMP Magyar Autonóm Tartományi vezetősége és a Tartományi Néptanács lapja) számaiból tallózunk. Megkíséreljük párhuzamosan végigkövetni a két napilap híreit, közléseit a magyar forradalommal kapcsolatosan.

1 2004-ben készült dolgozat a Múzeum Közhasznú Alapítvány által kiírt pályázatra – 2. díj

Előre, X. évfolyam 2796 sz. **1956. október 18.**²

A lapszám 4. oldalán olvasható Nagy Imre levele, amelyet a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségéhez intézett október 4-én. Ezt korábban közölte a *Szabad Nép*, ezért a levél ez újságban megjelent részletét nem idézem.

Az *Előre* **október 25**-i száma először ad hírt a magyarországi eseményekről: *Ellenforradalmi felkelési kísérlet* címmel:

„Október 23-án este felforgató reakciós szervezetek Budapesten kísérletet tettek egy ellenforradalmi lázadás kirobbantására a népi hatalom ellen. A reakciós erők nyilvánvalóan hosszú időn át készítették elő ezt az ellenséges kalandot s rendszeresen a törvényes hatalom elleni akciókra izgatták a népellenes elemeket.

Az ellenséges elemek a magyar fővárosban október 23-án este lezajlott diáktüntetés ürügyén kivitték az utcára az általuk előre megszervezett csoportokat. Ezek a csoportok képezték a lázadás magvát. Az ellenséges elemek agitátorai zavart keltek a népben és igyekeztek tömeges zavargásokat provokálni.

A zavargók megtámadtak számos közintézményt és állami vállalatot. Fasiszta huligánok minden mértéket túllépve fosztogatni kezdték az üzleteket... Lázadó csoportok, amelyeknek sikerült szert tenniük fegyverekre, egyes helyeken vérontást okoztak.

A forradalmi rend erői ekkor kezdtek ellenállni a lázadóknak. Nagy Imrénnek, a Minisztertanács újonnan kinevezett elnökének rendeletére a városban kihírdették az ostromállapotot.

A Magyar Népköztársaság kormánya segítséget kért a Szovjetunió kormányától

E kérésnek megfelelően a Varsói Szerződés alapján, a Magyarországon állomásozó szovjet katonai egységek segítséget nyújtottak a Magyar Népköztársaság csapatainak, hogy helyreállítsák Budapesten a rendet.

A munkások számos iparvállalatban fegyveres őrséget állítottak, s fegyveresen ellenálltak a banditáknak, akik megpróbálták megrongálni és szétrombolni a berendezéseket.

Október 24-én, az esti órákra az ellenséges kalandot felszámolták. Budapesten helyreállt a rend. Nagy Imre október 24-én rádióbeszédet mondott, [...]” amelyben nyugalomra, a rend megőrzésére intett.

„Az ellenforradalmárok azon kísérlete, hogy híveket toborozzanak Debrecenben és néhány más városban sikertelen maradt. [...]

Magyarország dolgozói a legnagyobb felháborodásuknak adnak kifejezést az ellenforradalmárok bűnös cselekedeteivel kapcsolatban, és biztosítják a pártot

2 A továbbiakban az idézett napilap címét és megjelenési időpontját tüntetjük fel.

és a kormányt, hogy készen állnak a népi demokratikus rendszer bátor megvédésére. [...]"

Az *Előre* **október 26-i** száma közli: *Budapesten állandóan javul a helyzet.* A cikkben „Nagy Imre elvtárs és Kádár János elvtárs rádióbeszédét” ismertetik.

„A budapesti rádió jelentése szerint Magyarországon a helyzet állandóan javul. Az ellenforradalmi lázadást felszámolták, a fegyveres támadások mind elszigeteltek. Egyre több üzembe kezdik meg a munkát. [...]

Október 25-i rádióbeszédében Nagy Imre elvtárs ezt mondta többek között: »Az elmúlt napokban hazánk tragikus eseményeket élt át. Az ellenforradalmi bujtatók fegyveres támadást indítottak népköztársaságunk ellen.« A továbbiakban Nagy Imre elvtárs felszólította a lakosságot, hogy segítsen a kormánynak politikája megvalósításában, a rend és nyugalom helyreállításában.

Kádár János elvtárs a Magyar Dolgozók Pártja központi Vezetőjének első titkára kifejtette, hogy a párt vezetősége szilárdan el van határozva a Népköztársaság ellen irányuló fegyveres támadás felszámolására. A dolgozók, a munkásosztály, a parasztság hatalma, amelyet a Népköztársaság képvisel – mondta Kádár János elvtárs – szentség számunkra, és szent kell, hogy legyen mindenki számára, aki nem akarja, hogy népünket ismét a régi igába hajtsák. [...]"

A *Vörös Zászló* az októberi forradalommal kapcsolatosan először **október 27-én** közöl írást, de ezt követően talán az *Előré*nél is pontosabban, mindennapos témává lép elő hasábjain a magyarországi forradalom.

V. évfolyam, 255 (1488) szám. 1956. október 27. 4. oldal

Intézkedések a rend helyreállítására Budapesten

„A magyar rádióállomások pénteken reggel közzétették a Belügyminisztérium közleményét. A lakosságnak a fegyveres ellenforradalmi bandák támadásaitól való megóvása érdekében a vállalatok – a közüzemekben és a pékműhelyeken kívül – nem dolgoznak, írja a közlemény.

A kereskedelmi és élelmezési minisztérium felhívta az élelmiszer és kenyérüzleteket, valamint a pékségek dolgozóit, továbbá az élelmiszert és kenyeret szállító járművek vezetőit, tegyenek meg minden erőfeszítést a lakosság megfelelő ellátására. [...]

A budapesti rádió beszámol arról, hogy ezek a bandák kórházakat támadtak meg és sebesülteket szállító járműveket romboltak szét.

A kormány felhívással fordult a dolgozókhoz, hogy vegyenek részt az ellenforradalmárok felszámolásában.

Pénteken Nagy Imre elvtárs, a Minisztertanács elnöke fogadta a Miskolc-borsodi munkások küldöttségét.

Ugyancsak pénteken közzétették a Magyar Dolgozók Pártja központi Vezetőségének nyilatkozatát, amely a vérontás beszüntetésére szólít fel. A nyilatko-

zat bejelenti, hogy új kormány alakul, Nagy Imrével, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Politikai Irodája tagjának vezetésével.”

A befejezésben a nyilatkozat alapján kinyilvánítják, hogy az MDPKV a szocialista demokrácia alapján áll.

Az *Előre* **október 27-i** számában a *Vörös Zászló* közleményihez hasonlóan a vállalatok leállításáról ír – kivételt képeznek a közüzemek és pékségek. „Ennek az intézkedésnek a célja, hogy megvédje a lakosságot a felfegyverzett ellenforradalmi bandák támadásaitól. [...] Az ellenforradalmi bandák „gaztetteit” ez a lap is ismerteti. Majd az MDP Központi Vezetőségének nyilatkozatát idézi ez a lap is.

Az **október 28-i** *Előre*-szám az új magyar kormány összetételét ismerteti. A *Vörös Zászló* ezt nem közli.

A *Vörös Zászló* **október 28-i** számában cikket közöl *Budapesten felszámolják az ellenforradalmárok utolsó ellenállási gócait* címmel.

„A budapesti rádió hírei szerint a magyar kormány, Nagy Imrével az élen, ura a helyzetnek. A Magyar Dolgozók Pártja és az MNK kormány mindent megtesznek a rend sürgős helyreállítására. A hadsereg egységei, melyeket a munkások támogatnak, letartóztatják a rabló és fosztogató huligán bandákat. Tegnap délután folytatódott az ellenforradalmárok utolsó ellenállási gócainak felszámolása. [...] Budapest Városi Tanácsa köszönetet mondott a közüzemek és a közéletmezés dolgozóinak kötelességük példás teljesítéséért.”

Ugyanez a szám publikálja *A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Minisztériumának közleményét*, amely szerint „olyan meglepető hírek terjedtek el, hogy a szovjet csapatok nagyszabású hadműveletet folytatnak Budapesten. Ezek az állítások nem felelnek meg a valóságnak. Az igazság az, hogy a szovjet csapatok rendkívül értékes segítséget nyújtottak. A harcok hevességének csökkenésével a rendfenntartást a magyar hadsereg egységei fokozatosan átvették.”

A *Vörös Zászló* **október 30-i** száma a főoldalon a *Scânteia* román nyelvű napilapban megjelent cikket közli *A magyar nép szétzúzza az ellenforradalmi kalandot* címmel.

„Az utóbbi napokban a szomszédos és baráti Magyarország súlyos események színhelye volt, amelyek mélyeséges fájdalommal töltik el a magyar nép barátait, köztük hazánk dolgozó népét is. Mint ahogyan közölték, ellenforradalmi bandák fegyveres támadást indítottak a magyarországi néphatalom ellen. Ez a támadás emberáldozatokat és súlyos anyagi károkat okozott. Az ellenforradalmi lázadás azonban kudarcba fulladt. A Magyarországról legutóbb érkezett hírek szerint az ellenforradalmi bandák legnagyobb része letette a fegyvert. A Magyar

Dolgozók Pártja és az új magyar kormány minden intézkedést megtesznek a rend helyreállításáért. A magyar munkásosztály és a magyar nép legjobb fiai támogatásban részesülnek, akik vérüket áldozták azért, hogy hősiessen és odaadással megvédjék vívmányukat: a munkások és parasztok államát. [...] Mint ismeretes, a magyar területen levő szovjet csapatok a varsói szerződés értelmében, a magyar kormány kérésére segítséget nyújtottak a magyar hadsereg egységeinek, amelyek a harc csökkenésével egyidejűleg átvették a rend fenntartását.

A magyar nép ezen nehéz óráiban csak a nemzetközi reakciós körök fejezik ki örömeiket és meglepedésüket a történetek és a magyarországi dolgozók szenvedései fölött, anélkül, hogy figyelembe vennék azt a tényt, hogy ezáltal leleplezik a véres kalandokban való bűnrészességüket.

Ezekben a napokban az imperialista propaganda minden erejét latbaveti, hogy félrevezesse a világ közvéleményét, ezen aljas lázadás jellege, céljai és megvalósításaival kapcsolatban. Ezek azonban teljesen nyilvánvalóak.

A *New York Times* című újság a fasiszta kalandorok iránti csodálatát fejezi ki és »harcra és halálra« buzdítja őket. Milyen ügyet és kinek az érdekét képviseli a *New York Times*? [...]

Nyilvánvaló, hogy az ellenforradalmi összeesküvés Magyarországot újra az imperialista köröknek akarta alárendelni, fel akarta áldozni Magyarország nemzeti függetlenségét, vissza akarta állítani a grófok és a burzsoázia hatalmát, azoknak a hatalmát, akik a múltban kegyetlenül kizsákmányolták a magyarországi dolgozó népet.

Mi a közük ezeknek a magyar nép érdekeihez, szükségleteihez és szocialista eszméihez? Különben az imperialista propaganda nem tudja kendőzni azt a tényt, hogy az Amerikai Egyesült Államok, és a többi nyugati államok imperialista köreinek egyik célkitűzése az imperialista ügynökségek támogatása azon országokban, amelyeknek népei saját kezükbe vették sorsuk irányítását. Nem szabad elfelejteni, hogy éppen ezen célból az Amerikai Kongresszus több milliárdnyi dollárt irányzott elő a népi demokratikus államok törvényes formái ellen irányuló felforgató tevékenységekre. [...] A budapesti lázadás alkalmával újból napvilágra kerültek a horthysták, szálasisták, a volt »nyilaskeresztesek«, a fasiszták minden válfaja, a magyar nép legádázabb ellenségei, akik hosszú éveken át kirabolták és elnyomták a magyar munkásosztályt, és akiket felelősség terhel azért, hogy Magyarországot a hitlerizmus karmaiba, a gyilkos szovjetellenes háborúba sodorták, s ez által a szenvedések sorozatát zúdították a magyar népre. Nem csoda, hogy Olaszországban a fasiszták a magyar lázadókkal való rokonszeny-tüntetések szerveztek a munkásszakszervezetek ellen.

Ezek világosan elárulják a magyar néppel való »eszmeközösségüket.«

A román nép is nagyon jól ismeri a budapesti lázadás okozóihoz hasonló becstelen elemek ábrázatát.”

A cikk szerzője említi az 1941-es vasgárdista lázadást, a „mánista bandák” (Maniu csoportjainak) gaztetteit, az 1945. február 24-én és november 8-án a fasiszta huligánok által elkövetett gaztetteket, „amelyeket mind a nemzetközi reakció szervezett népünk ellen. Éppen ezért hazánk dolgozó népe mélységes rokonszenvét fejezi ki a testvéri magyar néppel”. Hangzatos szavak következnek a szocializmus hatalmas közösségének egységéről, mely megbonthatatlan.

„A szocializmus ügye a munkásosztály, az egész nép, az összes dolgozók ügye. A szocializmus ügye legyőzhetetlen.”

– Ugyane lapszám 4. oldalán olvasható *A Magyar Néphadsereg Főparancsnokságának közleménye*, amelyben a rend helyreállításáról és a főváros élelemmel való ellátásáról esik szó.

– Ugyanezen az oldalon cikket közölnek a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének október 28-i üléséről: a vezetőség jóváhagyta Magyar Népköztársaság október 28-i nyilatkozatát és felhívta az összes szervezeteket, hogy minden eszközzel támogassák a kormány tevékenységét. „Tekintettel az előállított rendkívüli helyzetre, a Központi Vezetőség a harmadik kongresszustól kapott meghatalmazását a pártnak egy hat tagból álló elnökségére ruházta, hogy a legrövidebb időn belül készítse elő a párt IV. kongresszusát. A Központi Vezetőség az elnökség elnökéül Kádár Jánost, tagjaiul Apró Antalt, Kiss Károlyt, Münnich Ferencet, Nagy Imrét és Szántó Zoltánt választotta meg. Az elnökség tevékenységében az MDP Központi Vezetőségére és annak politikai irodájára támaszkodik.

– E szám negyedik oldalán még egy cikk foglalkozik a magyarországi eseményekkel: *A Magyar Népköztársaság megbízottjának tiltakozása a Biztonsági Tanács október 28-i ülésén*.

A *Vörös Zászló* október 31-ei száma tudósít a magyarországi helyzetről. Eszerint a budapesti közüzemek normálisan dolgoznak, vidéken is fokozatosan helyreáll a nyugalom.

„Budapesten a rend helyreállításával egyidejűleg a szovjet csapatok visszatérnek helyőrségeikbe. A honvédelmi miniszter egyik közleményéből kitűnik, hogy a béke és a rend fenntartását a magyar hadsereg, a rendőrség és munkásokból alakult egységek veszik át.”

A november 1-jei *Vörös Zászló*-szám negyedik oldalán ismerteti az újabb magyarországi fejleményeket.

Berlin (Agerpres) – A drezdai rádióállomások jelentése szerint az amerikai titkosszolgálat egy csoportja és ellenforradalmi csoportok megpróbálnak átjutni az osztrák–magyar határon, hogy Magyarországon újabb felkelésre és vérontásra bujtogassanak. Amint az osztrák sajtó beszámolójából kitűnik, a határ különböző pontjain a „fasiszták” valóságos főhadiszállásokat létesítettek, amelyek az amerikai kémiszolgálat zsoldjában álló központok közvetlen irányítása alatt ellenforra-

dalmi csoportokat szállítanak át Magyarországra Bajorországból és Nyugat-Németország más részeiből.

Az osztrák lapok hangsúlyozzák, hogy a határmenti magyar városokban ún. „szabad” rádióállomásokat létesítettek, amelyeknek adásai mindenben meggyeztek a „fasiszta” Szabad Európa Rádió programjával.

A *Vörös Zászló* november 2-i száma röviden ír a magyarországi eseményekről.

„Nyolc nappal a zavargások megkezdése után a helyzet még nem normalizálódott. [...] A budapesti rádióállomás jelentése szerint megalakult a „Magyarországi Szabad Szakszervezetek Tanácsa”, amely bejelentette, hogy kilép a szak-szervezeti Világszövetségből.

A budapesti rádió felolvasta a Forradalmi Diákbizottság felhívását, amely rámutat, hogy a jelenlegi politikai vezetést ideiglenesnek tekinti. A diákbizottság több ultimátumszerű követeléssel állt elő. A diákbizottság egyik manifesztuma követeli a kommunista miniszterek lemondását.

A demokrata Berlin rádióállomása hivatkozva a kisczardapárt újjáalakítására, megjegyzi, hogy „a kulákok és földesurak pártja” szovjetellenes programot fogadott el és kérte a varsói egyezmény hatálytalánítását.

A november 2-i *Előre*-szám először külföldi tudósításokat ad a magyarországi eseményekről, majd cikket közöl ezzel a címmel: *Egy határozat, amely el-lentétben áll a magyar nép és a nemzetközi együttműködés érdekeivel*. „A budapesti rádió egyik november 1-jei híre szerint Nagy Imre, a Minisztertanács elnöke és a jelenlegi magyar kormány ideiglenes külügyminisztere bejelentette, hogy a magyar kormány azonnali hatállyal felmondja a Varsói Szerződést és kinyilvánítja Magyarország »semlegességét«. [...]

A magyar kormánynak az a lépése, hogy kilép a varsói szerződésből a Magyarországon jelenleg előidézett politikai helyzet következménye, lehetetlen ezt nem összefüggésbe hozni bizonyos reakciós erők nyílt aktivizálódásával és az általuk megkaparintott pozíciókkal.

A magyar nép barátai – köztük a román nép is – végtelenül sajnálatosnak tartják a jelenlegi magyar kormány határozatát. Teljesen világos, hogy ez a cselekedet súlyosan sérti Magyarország és a varsói szerződést aláíró többi ország közti baráti, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási kapcsolatokat, amelyek megfeleltek mindegyik nép biztonsága, szuverenitása és nemzeti függetlensége érdekeinek, beleértve a magyar népet is és megfeleltek Európa és a világbéke megvédése érdekeinek is.

A Varsói Szerződést az európai kollektív biztonság tette szükségessé. Ehhez a szerződéshez, amely nyitva áll más államok számára is, azok a socialista államok csatlakoztak, amelyeknek eltökélt szándékuk, hogy egyesült erővel száll-

janak szembe az imperialista agresszió veszélyeivel. Annak a Magyarországnak a részvétele ebben a szerződésben, amely nem egyszer volt az imperialista hódítók áldozata, és amelyet az imperialista hatalmak nem egyszer sodortak katasztrofális háborús kalandokba, megfelelt a magyar nép alapvető érdekeinek, hogy megvédje és megszilárdítsa nemzeti függetlenségét a nemzetközi reakciós körökkel szemben és hozzájáruljon a béke megvédéséhez. Vajon megváltoztak-e azok a feltételek, amelyek szükségessé tették Magyarország részvételét a Varsói Szerződésben. Kétségkívül nem. Éppen ezért a jelenlegi magyar kormány lépése csak olyanak tekinthető, mint amely szöges ellenétben áll a magyar nép reális érdekeivel és a nemzetközi együttműködés ügyével. A Varsói Szerződés nem agresszív tömb és nem is hasonlítható össze valamilyen agresszív tömbbel vagy egy olyan paktummal, amely a béke érdekeivel vagy a népek függetlenségével ellentétes érdekeket követ. Ez a szerződés az összes népeknek, az összes demokratikus, békeszerető erőknél drága elveken alapszik. Mint ismeretes, a Varsói Szerződés arra kötelezi a szerződésben résztvevő feleket, hogy nemzetközi kapcsolataikban tartózkodjanak az erőszakkal való fenyegetéstől vagy az erőszak alkalmazásától, hogy nemzetközi viszályaikat olyan békés eszközökkel oldják meg, amelyek nem veszélyeztetik a békét és a nemzetközi biztonságot, hogy az őszinte együttműködés szellemében vegyenek részt minden akcióban, amelynek célja a béke megőrzése, hogy küzdjenek a fegyverkezési hajszák megszüntetéséért és közösen intézkedjenek önvédelmük érdekében egy olyan támadás esetén, amely veszélyeztetné népeik békés munkáját, határait és területeik sértetlenségét, nemzeti függetlenségüket és szuverenitásukat.

Éppen ezért a Varsói Szerződésnek Magyarország részéről történő egyoldalú felmondása indokolttá teszi a következő kérdés felvetését: Milyen álláspontokra helyezkedik a jelen pillanatban a mostani budapesti kormány ezekkel a magasabb elvekkel, ezekkel a célkitűzésekkel kapcsolatban, amelyek megfelelnek a népek létérdekeinek a béke és a nemzetközi együttműködés ügyének? Vajon a magyar kormány intézkedése ezeknek a magyar nép létérdekeit is magába foglaló célkitűzéseknek a szolgálatában áll vagy pedig ellenkezőleg olyan politikát tükröz, amely eltávolodik ezektől a célkitűzésektől?

Az a tény, hogy a jelenlegi magyar kormány közleményében, valamint a kormány elnökének és külügyminiszterének, Nagy Imrénének a beszédében meghirdeti »Magyarország semlegességét«, nem tekinthető válasznak ezekre a kérdésekre. Vitathatatlan, hogy ilyen »álláspontokra« helyelkedni nagy lépés visszafelé az aktív békevédelem politikájával az agresszió megelőzésének politikájával szemben. [...]

A szocialista országok népei jól tudják, hogy Magyarország lemondása a többi országokkal való minden vonatkozású együttműködésről és kölcsönös segítségnyújtásról, elszakadása az összes államok függetlenségének tiszteletbentartási elvét előmozdító szocialista államoktól igen súlyos veszélyt teremt nemcsak

a magyarországi nép szocialista és demokratikus vívmányinak megvédése és fejlesztése szempontjából, de veszélyezteteti szabadságát és nemzeti szuverenitását.

Egyébként is rá kell mutatni arra, hogy a jelenlegi magyar kormány intézkedése kifejezi Magyarország és határain túli reakciós körök nyílt óhaját. Ezeknek a köröknek a képviselői évtizedeken át leigázták, és kegyetlenül kizsákmányolták, gazdasági és politikai rabságban tartották a magyar népet. Könnyű tehát megérteni, miért akarják megfosztani Magyarországot olyan őszinte és hűséges barátoktól, mint a szocialista államok! Könnyű megérteni, hogy a magyar kormány intézkedése hallatlanul csökkenti az ország képességét gazdasági és politikai függetlenségének megvédésére, lefegyverzi a magyar népet szocialista és demokratikus vívmányai legádázabb ellenségeivel szemben. [...]

A *Vörös Zászló* november 4-i száma a főoldalon közli a Magyar Autonóm Tartományban élő íróknak és a marosvásárhelyi irodalmi intézmények dolgozóinak nyilatkozatát:

Lelkiismeretünk parancsszava. „[...] Aminek most tanúi vagyunk, az a Párt vezette magyar munkásosztály, a dolgozó parasztság, a szocializmus ügyét szívében hordozó értelmiség tizenkét esztendei verejtékes munkájának szétverését, a népi hatalom alapjainak felrobbantását jelenti, a teljes polgári restaurációt. Micsoda emberfeletti küzdelemmel látott hozzá a magyar munkásosztály, a dolgozó parasztság a fasizmus halálos szorításából kiszabadított, szinte földig lerombolt országának újjáépítéséhez, a szocializmus alapjainak megteremtéséhez. Tizenkét évvel ezelőtt az élet hidját, a kizsákmányoltságból, a kizsákmányolástól mentes társadalomba vezető hidat kezdték el építeni a magyar munkások. E hid csodálatos tartópillérei buzdító példaként ragyogtak Európa s a nagyvilág számára. E nagyszerű alkotásban a magyar nép, az emberiség legnemesebb gondolkodóinak s József Attila külvárosi népének álma kezdett testet ölteni. Sok évszázados társadalmi és nemzeti rabság után fellélegzett a magyar nép. És most az élet hidjának tartópilléreit fűrészelem a felülkerekedett reakció. Nap mint nap hallgattuk a rádió közleményeit, levitézlett politikusok és politikai – gazdasági programot hirdető reakciós papok beszédeit, s megdöbbenésünket a felháborodás érzése váltja fel.

A szocialista mezőgazdálkodás ellen harsognak a dolgozó parasztság elleneségei a földesúri zsellérsorból szabadult egykori koldus parasztság elől szeretnék elvenni az egyetlen kivezető utat, hogy ismét a grófok, hercegek bitangolják a Duna–Tisza táját. [...]

S miközben hülígán bandák Budapest terein máglyára vetik a marxizmus eszméit hirdető könyveket, s a hitleri fasizmus rémeit élesztgetik, a Vatikán magyarországi ügynökei, a béke magasztos ügye mellett kiálló, a háborút, a gyilkolást, a rombolást elítélő becsületes papokat, püspököket némítanak el hazug ájtatossággal.

»Üssétek le gyáraitokról a vörös csillagot!« – uszítanak a munkásosztály ellenségei. Azt a vörös csillagot, mely a világ összes munkásainak, harci összefogásuknak szent szimbóluma, amelynek győzelmét és örök ragyogását nagy nemzeti költőnk, Ady Endre is megálmodta: »mióta ember néz az égre, vörös csillag volt a reménye.« Most ettől a reménységtől próbálják megfosztani a szocialista magyar forradalom munkás hőseit.

A sötét klerikális reakció, a Horthy fasiszta kegyetlenkedés, a kommunista üldözés, a népüldözés a lincselés erői próbálnak most úrrá lenni Magyarország népén. A demokratikusnak nevezett többpártrendszer, a munkásosztály egységének széjjelbomlasztása, a szovjetellenes agitáció, fejét újra felütő nacionalizmus, sovinizmus, mind ennek kedvező légkört teremt. Az eddig elnémított nemzetmentő ügyvéd-politikusok demagóg ígéretekkel terelik el a nép figyelmét a rája leselkedő veszélytől. Mi, romániai magyarok, ismerjük, bőrünkön tapasztaltuk a polgári pártok, a fasiszta pártok létevel együtt járó »demokráciát«. Ez a »demokrácia« tette lehetővé, hogy a két világháború közötti időszakban hazánk nemzeti ségei, akárcsak a román nép legjobb fiai, a legvadabb üldözés áldozatai legyenek. Az effajta »demokrácia« eredményezte kommunista és haladó szellemű íróink üldözését, iskoláink bezáratását, kultúránk rendszeres sorvasztását. Éppen ezért drága minékünk az a Párt, amely gigászi küzdelemben a nép ügyének szolgálatában vált az egész nép vezetőjévé. Mi, romániai magyar dolgozók, a román munkáspárt harca révén e párttal együtt küzdve nyertük el egyenjogúságunkat, s e küzdelemben acélosodott meg az a barátság, amely a testvéri román néphez fűz bennünket, e közös hazában. Ezt a barátságot ápoljuk, e barátság elmélyítése szívünk szerint való történelmi feladatunk: itt a mi hazánkban a szocialista építés egyik alapvető feltétele. Nem frázisos barátság ez, a hazaszeretet és proletár internacionalizmus érzése diktálja. Nélküle elképzelhetetlen szocialista és nemzeti létünk. A hazáját, népét, kommunista pártját hűségesebben szerető kommunista író egy pillanatig sem maradhat nyugton, amíg akadnak olyanok, akik az emberiség igaz ügyét, a szocializmust bánthatják, és bántani merészelik. Abban a sötét mesterkedésben, amely a magyar népre a kínok kínját szabadította, demagóg módon és szakadatlanul az emberi lelkiismeretre hivatkoznak a nép lelkiismeretének kufárjai. Bennünket nem téveszt meg az ájtatos, álszent hangrezegtetés, mint tudjuk, hogy a nép lelkiismeretének hordozója, és igaz szószólója a munkásosztály kommunista pártja. Aki a lenini párttal fordul szembe, bármire is hivatkozik, bármilyen szándékot is dédelget szívében, csak árulója lehet a nép ügyének.

Mi, e nyilatkozat aláírói, lelkiismeretünk parancsszavára egységesen álljuk körül pártunk, a Román Munkáspárt harcokban edzett Központi Vezetőségét, élén Gh. Gheorghiu-Dej elvtárral, és hisszük, hogy ebben az egységünkben egyek vagyunk Román Népköztársaság irodalmának minden becsületes munkásával, egész dolgozó népünkkel. [...] nem lehet olyan írói tettünk, amellyel ne né-

pünk, pártunk igazát, az emberiség egyetlen igazát szolgálnók, amellyel ne ennek az igazságnak makulátlan tisztaságán örködnénk. [...]"

1956. november 5-én az *Előre* és *Vörös Zászló* is különkiadásban tudósít a magyarországi eseményekről. Mindkettő közli, hogy megalakult a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány Magyarországon. Közlik a forradalmi munkás-paraszt kormány felhívását a magyar néphez.

A *Vörös Zászló* az oldal címeként adja: *Magyarország dolgozói gátat vetnek az ellenforradalom térhódításának*. Ez alatt alcímként olvasható: *Felszámolják a magyar nép ellen irányuló reakciós összeesküvés erőit*. „November 4-én hozzákezdtek a magyar nép ellen irányuló összeesküvés erőinek felszámolásához. Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány alakult, élén Kádár János miniszterelnökkel. A kormány felhívta a magyar népet, egyesítse erőit a népi demokratikus rendszer vívmányainak megvédésére, a hitlerista hadseregben szolgált horthysta tiszték által vezetett reakciós összeesküvők végleges megsemmisítését.

A Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány felkérte a szovjet csapatok parancsnokságát, hogy segítsen a felkelők leverésében, akiket az utóbbi napokban a Nagy Imre kormányában bennmaradt elemek támogattak. Nagy Imre kormánya a becsületes hazafiak távozása után felbomlott. A középületekben megbújt ellenforradalmi bandákat felszámolják vagy megadják magukat. Minden becsületes magyar hazafi mind Budapesten mind az ország más központjaiban cselekvően részt vesz az ellenforradalmárok lefegyverzésében a fasiszta csoportok ellenállási fészkeinek felszámolásával.”

Ezt követi az MFMPK felhívása.

A 2. oldalon helyi szervezetek fejezik ki szolidaritásukat „Magyarország népének a munkás-paraszt hatalom megóvásáért vívott küzdelmével”.

Az újságoldalán először A Bolyai Tudományegyetem tudományos tanácsának nyilatkozatával szembesülünk.

„A Bolyai Tudományegyetem tanárai és többi dolgozói nevében az RMP Központi Vezetőségéhez fordul. Az elmúlt napokban nagy aggodalommal figyeltük a magyarországi eseményeket. A belső ellenforradalmi erők a nemzetközi reakció támogatásával egyre inkább veszélyeztették és még ma is veszélyeztetik azokat az alapvető vívmányokat amelyeket a magyar dolgozó nép tizenkét esztendő áldozatteljes és hősiek harcával vívott ki a kommunisták vezetésével. Forró rokonszenvvel, teljes együttérzéssel viseltetünk a magyar dolgozó nép nagy erőfeszítéseit, amelyekkel igyekszik megakadályozni azt, hogy az események a magyar nép számára tragikus irányba a kapitalista restaurációhoz, a tőkés, a földesurak, a klerikális reakció uralmának visszaállításához vezessenek.

Határozott együttérzésünket fejezzük ki Magyarország most megalakult Forradalmi Munkás–Paraszt Kormánya iránt. Meggyőződésünk, hogy az új kormánynak sikerül a magyar nép szocialista és demokratikus vívmányait megvédeni és biztosítani Magyarország dolgozó népe békés, boldog, alkotó jövőjét. [...]

Az egyetem tanszervelete és többi dolgozói közgyűlésének egyhangú határozata alapján a Bolyai Tudományegyetem Tudományos Tanácsa, Kolozsvár, 1956. november 4.”

Ezt követi a marosvásárhelyi Orvostudományi Egyetem és Gyógyszerészeti Felsőoktatási Intézet bővített tudományos tanácsának nyilatkozata.

Mindkét újság közli négy magyar politikus nyílt levelét a magyar dolgozó néphez. Az *Előrében: A Román Munkáspárt Központi Vezetősége, a Román Népköztársaság kormánya és a Román Népköztársaság Nagy Nemzetgyűlése Elnökségének üzenete a Magyar Népköztársaság forradalmi munkás-paraszt kormányához, a magyar munkásosztályhoz, az egész magyar néphez* (A Vörös Zászló ugyanezt pár nappal később, **november 7-én** közli)

„Kedves Elvtársak!

A Román Népköztársaság munkásosztálya és egész népünk szíve mélyéből köszönti a Magyar Népköztársaság forradalmi munkásparaszt kormányának megalakulását, azt a kormányt, amely erélyesen hozzálátott a reakció sötét erői által kirobbantott bűnös akciók felszámolásához. A román nép mélyeséges aggodalommal figyelte a tragikus magyarországi eseményeket, amelyek nagy veszélyt jelentettek a magyar nép demokratikus és szocialista vívmányaira. A belső és külső reakció által szervezett ellenforradalmi bandák vissza akarták állítani a burzsoá-földesúri rendszert, vissza akarták adni a tőkéseknek a gyárakat, a földesuraknak a földeket és vissza akarták vezetni Magyarországot az idegen imperialisták jármába. A fasiszták és reakciósok bestiális mézárításokat és szörnyűséges rombolásokat vittek véghez Budapesten és más magyarországi városokban; megkínózták, és állati kegyetlenséggel meggyilkolták a munkásosztály számtalan fiát, a nép és a szocializmus ügyéért szívvel-lélekkel küzdő harcosokat. Népünk testvéri örömmel figyelte azokat az eredményeket, amelyeket a magyar nép demokratikus éveiben elért, fájdalommal töltötte el az a tény, hogy a reakció aljas módon kihasználta a dolgozók jogos törekvéseit, az elmúlt időszakban elkövetett komoly hiányosságok és hibák helyrehozására. A reakció, visszaélve a demokratikus szabadsággal, demagóg jelszavakkal hirdetve, félrevezette a jóhiszemű dolgozók egy részét. E fájdalmas események idején munkásosztályunk, az egész román nép és a Román Népköztársaság együttlakó nemzetiségei szilárdan megőrizték bizalmukat a magyar munkásosztályban, a magyar nép egészséges erői-

ben, abban a képességében, hogy szétzúzza a reakciót, megmenti a munkások és parasztek hatalmát, a népi Magyarország szabadságát és függetlenségét.

Az újonnan megalakult forradalmi és munkás-paraszt kormány harcra mozgósítja a munkásosztály vezetete egész népet a belső reakció szétzúzásaért, a külföldi imperialista reakciós körök mesterkedéseinek visszaveréséért, azért, hogy visszaadja a lakosoknak a csendet és a biztonságot, véget vessen a káosznak és felszámolja a reakciós bandák által okozott károkat, megszilárdítsa az ország gazdasági életét és emelje a dolgozók életszínvonalát. A munkás-paraszt kormány kifejezésre juttatta elhatározását, hogy szoros testvéri baráti kapcsolatokat hoz létre az összes szocialista országokkal, a teljes egyenlőség és a belügyekben való be nem avatkozás alapján s békében és barátságban együttműködik az összes államokkal, függetlenül azok társadalmi rendjétől. [...]"

A befejező gondolatokban rokonszenvüket fejezik ki a magyar dolgozó nép igazságos harca iránt, remélik a magyar nép haladását és felvirágzását, mely csak akkor lehetséges, „ha a hatalom a dolgozók kezében van”.

A cikk aláírói:

A Román Munkáspárt Központi Vezetősége nevében: Gh. Gheorghiu-Dej

A Román Népköztársaság Minisztertanácsa nevében: Chivu Stoica

A Nagy Nemzetgyűlés Elnöksége nevében: dr. Petru Groza

1956. november 4.

A **november 8-i** *Előre* közli a Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes Központi Vezetőségének felhívását, és röviden ír a magyarországi helyzetről, amely szerint a vidéki városokban rendes mederben folyik az élet. „November 8-án ismét megnyitják az iskolák kapuit.

Több megyéből érkező hírek szerint a mezőgazdasági termelészövetkezetek és a parasztek mindent elkövetnek a városok ellátása érdekében.”

November 9-én az *Előre* és a *Vörös Zászló* is közli a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának határozatát.

A *Vörös Zászló* tudósítása szerint: „November 7-én a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagjai letették az esküt Dobi István, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke előtt.

A minisztertanács az ország helyzetének rendeződésével kapcsolatban több határozatot hozott. Intézkedtek a minisztériumok és állami intézmények vezetéséről, az élelmiszerüzletek működéséről és az iskolák megnyitásáról.”

Az *Előre* **november 10-i** száma 6. oldalának felső részén nagybetűs felirat olvasható: *Magyarország a szocialista országok családjának tagja volt és az is marad – Magyarországon helyreáll a rend.*

„A világsajtó továbbra is behatóan foglalkozik a magyarországi helyzettel. A demokratikus erők szerte a világon elégtétellel veszik tudomásul, hogy a magyar nép letöri az ellenforradalmi bandákat. A moszkvai rádió külpolitikai hírmagyarozója november 8-i esti kommentárjában hangsúlyozta, hogy »az egész haladó emberiség üdvözli a magyar nép győzelmét«. [...]

A berlini *Neues Deutschland* vezércikkben foglalkozik a tragikus magyarországi eseményekkel. Megállapítja, hogy az imperialisták kudarca nem korlátozódik csupán Magyarországra. Az imperialista támadás Lengyelország, Magyarország és Német Demokratikus Köztársaság ellen irányult. A dolgok azonban más fordulatot vettek, mint ahogyan azt az imperialisták számították. [...]

A Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány megalakulása Magyarországon is megerősítette a jövő távlatába vetett reménységeket. Az elmúlt napok nemzetközi eseményei bebizonyították politikánk a béke és a szocializmus politikájának helyességét.”

A lap a továbbiakban arról ír, hogy fokozatosan helyreáll a rend, megkezdődött a termelői munka, a kormány legfőbb gondja a lakosság ellátása. Megköszöni a támogatást a Szovjetuniónak és a testvéri szocialista országoknak, köztük a Román Népköztársaságnak is.

„Rádiójelentések szerint sok falu dolgozó parasztjai megindították élelmi-szerküldeményeiket Budapestre.” A rend helyreállítását igazolja, hogy újra elkezdődött a tanítás az iskolákban, és a legtöbb helyen megindul a termelőmunka is.

„Biztató hírek érkeznek a magyar falvakról. A budapesti rádió jelentése szerint a Tiszán túl javában folyik az őszi vetés. [...] A kunszentmártoni termelőszövetkezet tagjai levelet intéztek a kormányhoz, amelyben többek között ez áll: »Mi, a kunszentmártoni termelőszövetkezet tagjai aggodalommal figyeltük az elmúlt napok eseményeit. Aggasztott minket a Nagy Imre kormány tehetetlensége az ellenforradalmi erőkkel szemben. Örömmel értesültünk az új forradalmi munkás-paraszt kormány megalakulásáról, s minden erőnkkel támogatjuk ezt a kormányt«. [...]

Csütörtökön este Marosán György és Rónay Sándor a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány miniszterei, valamint Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke rádióbeszédet intéztek az ország népéhez. [Marosán György és Dobi István beszédét a november 9-i *Előre* közölte.]

[...] A Budapestről érkező hírek mind világosabb képet adnak arról, milyen végzetes szakadékba akarták taszítani az ellenforradalmárok Magyarországot. El akarták szakítani Magyarországot igaz szövetségeseitől és barátaitól, hogy az imperialisták szabad prédájává válhasson.” A következőkben példákkal alátámasztva sorol fel néhány gaztettet, amelyeket a „fasiszta bandák” követtek el teljesen ártalmatlan emberekkel szemben.

Ugyanez a szám a nyugati országokból érkező Vörös kereszt-szállítmányokkal kapcsolatosan közöl adatokat.

A *Vörös Zászló* **november 10-i** száma közli a marosvásárhelyi Állami Konzervgyár dolgozóinak üzenetét a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormányhoz.

Részletek a gyűlésen elhangzott titkári nyilatkozatból: „Nem lehet bennünket letéríteni arról az útról, melyet pártunk mutat. Nem lehet, mert ez az egyetlen igaz út, a munka, a szabadság, és a béke útja.”

Kovács György író mondta: „A világ minden becsületes dolgozójának fáj az, ami Magyarországon történt. Állást kell foglalni az ellenforradalommal szemben, hogy mindenhol érezzék: a magyar nép ma már nem él egyedül.”

Ugyanez a szám közli az ENSZ Közgyűlésének rendkívüli ülészakán elhangzottakat. Részletesen közli Atanase Joja, a Román Népköztársaság ENSZ-képviselője beszédét.

A **november 11-i** szám publikálja V. V. Kuznyekov beszédét az ENSZ november 9-i ülésén.

Az *Előre* **november 13-i** számában a magyar helyzet újabb fejleményeiről és nemzetközi visszhangjáról ír, a következő alcímek csoportosítása alapján:

A rend csaknem mindenütt helyreállt

„Vasárnap Kádár János, a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány elnöke beszélt a magyar néphez. Elmondhatom – hangoztatta –, hogy az ország egész területén, úgy a fővárosban, mint a vidéken, a Magyar Népköztársaság ellen irányuló nyílt fegyveres támadás össze lett zúzva. [...]

Kudarcba fulladtak azok a reakciós törekvések, amelyek a kizsákmányoló rendszer helyreállításának szolgálatába akarták állítani a magyar népet. Kijózanodtak azok a becsületes, jóhiszemű emberek, akiket ideig-óráig megtévesztett a reakció demagógiája. Ez érthető is, hiszen a magyar nép nem az ellenforradalom győzelmét kívánta, nem a néphatalmat akarta megsemmisíteni, hanem éppen ellenkezőleg, a hibák felszámolásával a néphatalom, a szocializmus ügyét akarta megerősíteni. Ezt a felismerést tükrözi az egyre élénkülő politikai aktivitás. A kormány ismertette határozatait a dolgozók fizetésrendezéséről, terveit a dolgozók lakásigényeinek jobb kielégítéséről. A gyárakban és az üzemekben folynak az előkészületek a végleges munkástanácsok megválasztására.”

A gazdasági helyzet

„A gazdasági élet minden területéről biztató hírek érkeztek: a tejjiparban lassan a normális mennyiséget termelik, Budapesten 250 autóbusz forgalomban van, minden fürdője működik, megnyíltak a vendéglők, a gyógyszerellátás biztosítva van. Természetesen a főváros súlyos anyagi károkat is szenvedett.”

A szocialista tábor szolidaritása

„A súlyos gazdasági nehézségek legyűrésében Magyarország dolgozó népe nem áll egyedül. Kádár János rámutatott, hogy a szocialista tábor népeinek ba-

rátsága alapvető feltétele a népi demokratikus Magyarország megvédésének, a nemzeti függetlenség, a nemzeti szuverenitás biztosításának.” A következőkben felsorolja, hogy Szovjetunió „nagy állomásairól” élelmiszerral, gabonával megpakolt vonatok indulnak Magyarország felé. A csehszlovák dolgozók, a Vietnami Demokratikus Köztársaság dolgozói pénzbeli segítséget nyújtottak Magyarországnak. A bolgár kormány élelmiszert, építőanyagot, fűtőanyagot bocsátott Magyarország rendelkezésére, Kínából szintén élelmiszert és más árut bocsátottak útnak. Romániából gyógyszer és építőanyag szállítmányok. Nemzetközi Vöröskereszt küldemények is érkeztek Magyarországra.

A nemzetközi visszhang

„Tovább tart az agresszív köröknek az a kísérlete, hogy „a magyarországi helyzet” kapcsán fokozzák kommunistaellenes uszító hadjáratukat. Nem kertelenek most már, és nyíltan bevallják céljaikat: arra törekedtek, hogy megsemmisítsék a népi demokratikus Magyarországot, és ki akarták használni az előállott helyzetet arra, hogy mindenütt provokációkat szervezzenek a kommunista és haladó erők ellen.” Ezután a párizsi fasiszta „támadásról”, következményeiről ír.

Előre, november 14.

A magyar kormány határozatai:

Budapest (Agerpres) – A Budapesti rádió jelentése szerint a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány november 12-én délelőtt ülést tartott, s több fontos határozatot hozott. Az élelmezési kormánybiztos jelentése alapján a kormány megvitatta a lakosság élelmiszer ellátásának kérdését és megállapította, hogy a legutóbbi napokban foganatosított intézkedések eredményeképpen a lakosság ellátása jelentősen javult, noha még mindig nem kielégítő. Az ellátásban mutatkozó hiányosságoknak nem az az oka, hogy nincsenek elegendő élelmiszerkészletek, hanem elsősorban az, hogy a vasúti forgalom még mindig nem állt helyre teljes mértékben s a kereskedelmi és szállítási vállalatok munkája sem zavartalan még. Minthogy az ellátási kérdésekkel foglalkozó szervek munkája ismét megindult, Budapesten a következő napokra az ellátás fokozatos javulására lehet számítani. A jelen pillanatban 400 tehergépkocsi végzi a boltok szervezett ellátását élelmiszerral. Úton vannak, vagy útra készen állnak nagyobb kenyér-, liszt-, hús-, zsiradék-, burgonya-, tej-, és zöldségszállítmányok.

A hét végéig az ellátás jelentősen meg fog javulni.

Mint a kormányközleményből kitűnik, az ellátás állandó javulásához nagymértékben hozzájárulnak a baráti országokból felajánlott élelmiszer és más áruszállítmányok. E szállítmányok nagy része már útban van Magyarország felé. A kormány köszönetet mond a budapesti sütőipari, hús és tejipari és szállítási vállalatoknak eddigi hősie munkájukért, és felhívja őket, hogy dolgozzanak az eddiginél is fokozottabb mértékben a lakosság ellátásának biztosítására.

A kormány megbízta Kossa István pénzügyminisztert, hogy dolgozzon ki javaslatokat a zavargások következtében kárt szenvedett állampolgárok kártalanítására.

Kossa István a budapesti rádióban ismertette a dolgozók életszínvonalának megjavítását célzó kormányintézkedéseket, és bejelentette, hogy az állami biztosító kártérítést fog fizetni a biztosítottaknak az utóbbi hetekben elszenvedett káraikért.

A lapban olvasható továbbá Münnich Ferenc nyilatkozata (a CETEKA hírgyűnökség tudósítójának).

Münnich kijelentette, hogy a külföldről érkezett horthysta tisztek már az első napokban aktivizálták a reakció belső erőit. Ez a veszéllyel fenyegetett, hogy az ország és a hatalom ellenőrzése az ellenforradalmi erők kezébe kerülhet. A továbbiakban a helyreállt nyugalomról, rendről beszél, a szomszédos testvéri országok segítségével megoldották a lakosság élelmezését. A kritikus napokban a tisztek és a katonák többsége hűségről tett bizonyosságot. Ezek képezik majd a Magyar Népköztársaság új hadseregének magvát. Magyarország rövidesen képes lesz arra, hogy maga erőivel biztosítsa a rendet és a normális életet.

[...] „Olyan hadsereget és biztonsági szervezetet akarunk létrehozni, amelyek a munkásosztály és a dolgozó parasztság érdekeit képviselik, és amelyek meg fogják védeni a magyar nép szocialista és forradalmi vívmányait.”

A pártélet problémáira vonatkozóan Münnich Ferenc kijelentette, hogy „a régi vezetők hibáiból adódóan és az ellenforradalmi bandák által kiobbantott kegyetlenkedések következtében a párt súlyos veszteségeket szenvedett. A jelen pillanatban a Magyar Szocialista Munkáspárt és ideiglenes Központi Vezetősége megszervezte a pártmunka újrafelvételét Budapest kerületeiben és gyáraiban.”

Ugyancsak ez a szám közli a magyar kormány táviratát az ENSZ Főtitkársághoz, melyben kijelentették, hogy „a Magyarországon előállt helyzet rendezése kizárólag a magyar állam belső jogkörébe tartozik. Éppen ezért – hangsúlyozta a távirat – az ENSZ közgyűlésének bármilyen határozatát Magyarország belső politikai helyzetére vonatkozólag beavatkozásnak tekintjük a magyar belügyekben. Minden ilyen határozat ellentétben áll az ENSZ alapokmányának előírásaival.”

A távirat a továbbiakban hangsúlyozza, hogy „kizárólag a magyar kormány és a szovjet kormány illetékes abban, hogy tárgyalásokat folytasson a szovjet csapatok Magyarországról való kivonásáról, anélkül, hogy ez által ellentétbe kerüljenek a nemzetközi joggal és az emberiség elveivel, mint ismeretes a szovjet csapatok azért tartózkodnak az országban, hogy segítsenek a törvényesség és a rend helyreállításában, és nem tesznek semmiféle intézkedést a lakosság ellen. Minthogy a szovjet csapatok a magyar kormány kérésére tartózkodnak Magyarországon, a magyar kormány kifejezi határozott véleményét, hogy az ENSZ fő-

titkára által kinevezett képviselőknek Magyarországra való küldését semmi sem igazolja.”

A magyarországi választások megszervezése kizárólag a magyar hatóság jogkörébe tartozik.

A távirat rámutat továbbá arra, hogy a magyar kormány köszönettel fogadja az emberiség szellemében hozott határozatait a magyar nép megsegítésére, és kijelenti, hogy minden eszközzel meg fogja könnyíteni a magyar népnek küldött élelmiszerek és gyógyszerek átvételét és szétosztását. E célból együttműködik a nemzetközi Vöröskereszt képviselőivel és hajlandó együttműködni az Egyesült Nemzetek ügynökségeivel is.

Ez a szám közli Togliattinak, az Olasz Kommunista Párt főtitkárának beszédét, amelyből néhány részletet idézünk:

„Mit jelent azonban a magyarországi puccs? Íme a válasz: ebben a puccsban megmutatkoztak a volt vezetők hibái elleni népi tiltakozás elemei. Ezért a dolgozó csoportok is részt vettek a mozgalomban. Nem kevésbé világos azonban, hogy közbelépett az osztályellenesség is, amelynek mindig mély gyökerei voltak Magyarországon.”

Mint a továbbiakban mondta, az osztályellenesség a jogos elégedetlenséget felhasználva, a puccsot a törvényes hatalom elleni fegyveres felkeléséé próbálta átalakítani. Togliatti a külföldi és főleg az amerikai lapok híreit idézve megállapította, hogy a Magyar Népköztársaság elleni összeesküvést horthysta elemek készítették elő és ők is vezették.

„Így tehát a puccsban kezdettől részt vettek ellenséges elemek, amelyek azután kezükbe kaparintották a mozgalom vezetését.”

Tovább javul a helyzet Magyarországon címmel ugyanez a lapszám közli: Magyarországon normalizálódott az élet, a rendszeres munka beindult, a hajléktalanok ellátása is folyik. A cikk végén ez olvasható: „A szovjet csapatok emberiségét még a nyugati sajtóügynökségek tudósítói is elismerik, pedig általában mindent megtettek, hogy megtévesszék a közvéleményt, megrágalmazzák a magyar nép harcát az ellenforradalmi bandák ellen, és hamisan tüntessék fel a szovjet segítséget.” A France Presse szerint: „a szovjet csapatok magatartása a harcok megszűnése óta általában korrekt.”

A **november 15-i Előre** hírt ad az ENSZ-közgyűlés főbizottságának üléséről, amelyen a „magyar helyzetet” is napirendre tűzték, bár a cikkben említés történik arról, hogy a Magyar NK kormánya többször tiltakozott ez ellen, „mert ez a kérdés kizárólag a Magyar Népköztársaság belügye és teljes egészében a magyar kormány jogkörébe tartozik. Mindenki számára világos: az a kísérlet, hogy az ENSZ szószerkét e kérdés körüli szenvedélyek felszítására használják fel, csak a reakciós erők érdekeit szolgálhatja, hogy ez a kísérlet csak megnehezíti, és bonyolulttá teszi a magyarországi béke és rend mielőbbi megszilárdítását az új

magyar kormány vezetésével. „Úgy véljük, hogy nem hagyhatjuk figyelmen kívül az ENSZ alapokmány 2. cikkelyét, amely hangsúlyozza, hogy az alkotmány nem nyújt az ENSZ-nek semmilyen jogot a beavatkozásra olyan ügyekben, amely lényegében egy állam belső jogkörébe tartoznak.”

A **november 15-i Vörös Zászló** *A munkásszolidaritás gyönyörű megnyilvánulása* címmel közli a marosvásárhelyi Minszki Lajos üzem üzenetét a magyar dolgozó néphez.

„[...] A Minszki Lajos üzem dolgozóinak szíve a megpróbáltatás, az ellenforradalmi bandák elleni harc nehéz perceiben együtt dobogott a magyar nép szívével.” Az ellenforradalom leverésének híre őket is leírhatatlan örömmel töltötte el. Felemelő az üzem dolgozóinak munkásszolidaritása. A dolgozók felajánlása szerény hozzájárulás, de szívet melegítő megnyilatkozás.

Ugyanez a szám a 4. oldalon közli a Magyar Népköztársaság kormányának táviratát az ENSZ főtitkárához.

A lap alján *A magyarországi helyzet* című rovatban kép látható a feldúlt városról ezzel a felirattal: Budapest az ellenforradalom idején. Előtérben az „ellenforradalmi bandák” rablásainak nyomaival.

Az *Előre* **november 16-i** száma közli *A Zsenminzsibao* november 14-i vezércikkét *A szocializmus útja az emberiség egyetlen napfényes útja* címmel.

A szerző feltárja az „igazi okait” annak, hogy miért csapnak a nyugati hatalmak olyan nagy hűhót az úgynevezett „magyarországi helyzet” kérdésében.

A lap hangsúlyozza, hogy a nyugati hatalmak az utóbbi időben féktelen szovjetellenes és kommunistaellenes kampányt indítottak, és minden úton-módon hangóztatják együttérzésüket a magyarországi „szabadságharcosokkal”, ahogyan ők azt a maroknyi fasiszta gyilkost nevezik, akik fegyveres puccsot szerveztek a régi rendszer visszaállítására.

Amikor a terroristák gyilkoltak, gyűjtögettek és a fasiszta rendszer visszaállítását tervezték, a nyugati országok az egekig magasztalták őket. Amikor azonban ezek a gyilkosok megkapták a szocialista erőktől, amit megérdemeltek, a nyugati hatalmak a gyász jeléül meghajtották lobogóikat. Ez lenne tehát a nyugati hatalmak „barátsága” a magyar nép iránt – írja a lap –, ez lenne az a „szabadság”, amelyet a nyugati hatalmak oly szívesen láttak volna Magyarországon.

Felfedve e „szabadságharcosok” igazi arcát, a *Zsenminzsibao* megállapítja, hogy az ENSZ-közgyűlés rendkívüli ülészakán benyújtott amerikai határozati javaslat nem egyéb, mint durva beavatkozás Magyarország belügyeibe, majd utal arra, milyen hévvel támogatta ezt a javaslatot Franco Spanyolországának, ennek a fasiszmust nyíltan hirdető országnak a képviselője, éppen azé az országé, amely tízezerrel mészárolta le az igazi szabadságharcosokat. Rámutat a lap arra is, hogy az USA mellett Magyarország „szabadságának” védelmezői szerepében tiszte-

legnek Anglia és Franciaország kormányzói is, akiknek a kezéhez az egyiptomi és az algériai nép vére tapad.

A *Zsenminzibao* cikke a továbbiakban „feltárja annak az okait” is, miért bősültek úgy fel a nyugati államok a magyar kormánynak adott szovjet segítségen. Minden épeszű ember, aki tájékozódni tud a politikában – írja a szerző –, világosan látja, hogyha Magyarország nem hívta volna segítségül a szovjet csapatokat, és ha nem kapta volna meg tőlük a kért segítséget, az ország fasiszta pokollá vált volna, előretolt imperialista hadállássá – azzal a rendeltetéssel, hogy a többi kelet-európai országban is megdöntsék a népi demokratikus rendszert, és új világháborút robbantsanak ki. Miféle szabadságot nyújthatott volna ez a magyar népnek? Mi jót hozhatott volna ez az emberiség haladásának? – kérdezi a lap újságírója.

A szovjet csapatok természetesen szívesen lemondtak volna arról, hogy szerepük legyen a magyarországi eseményekben, ha ez nem lett volna feltétlenül szükséges, ha ezt nem követelte volna meg az elvtársi együttérzés, ha a szovjet csapatok nem érezték volna feltétlen kötelességüknek, hogy megosszák a szocialista országokkal a nehézségeiket, ha nem kényszerítette volna őket a rendkívüli helyzet ami akkor állt elő, amikor már mindenki számára világossá vált, hogy Magyarországon a régi rendszer visszaállítására irányuló fasiszta összeesküvésről van szó.

A Szovjetunió azzal, hogy segítséget adott a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormánynak a puccs elfojtására, nem sértette meg sem az október 30-i nyilatkozatában vállaltakat, sem a békés egymás-mellett-élés öt elvét. Miután Magyarországon helyreáll a rend, a Szovjetunió és Magyarország a varsói szerződés alapján megtárgyalják a szovjet csapatok magyarországi állomásozásának kérdését.

Noha a magyar nép kinyilvánította jogos elégedetlenségét volt kormányának tevékenységével szemben, sohasem követelte, hogy az ország mondjon le a szocializmusról és térjen vissza a faszizmushoz. A faszizmus visszaállítására irányuló fegyveres akciók nem voltak a tömegek spontán megnyilvánulásai, hanem az Egyesült Államok és más nyugati hatalmak által felbujtott összeesküvő csoportok akciói. A nyugati országok reakciós erői arra akarták felhasználni a magyarországi eseményeket, hogy törvényesítsék a népi demokratikus országok elleni felforgató tevékenységüket, ártsanak a Szovjetunió és a népi demokratikus országok tekintélyének, támadást indítsanak a nemzetközi szocialista mozgalom ellen és eltereljék a világ közvéleményének figyelmét az Egyiptom elleni – francia-izraeli agresszióról.

Akármilyen nehéz és tekervényes is a szocializmus útja, mégis ez az emberiség egyetlen napfényes útja. A magyarországi események nehéz próbatétel elé állítják az összes országok szocialistáit. Ezeknek az eseményeknek kapcsán igazolódik majd be, hogy a harc fergetegében is hívek maradhatnak-e a szocializmus

és a proletár internacionalizmus elveihez, hogy a bonyolult és nehéz helyzetben is megőrzik-e tisztánlátásukat, marxista gondolkodásukat.

Ugyancsak ez a szám közli: *Sok ezer tonna ipari áru, élelmiszer érkezik a Szovjetunióból Magyarországra.*

A *Vörös Zászló november 16-i száma A munkásszolidaritás újabb gyönyörű megnyilvánulásai* címmel publikál cikket, ez alkalommal a Petőfi Sándor Bőr- és Kesztyűgyár dolgozóinak pénzgyűjtési akciójáról.

A **november 21-i Előre** közli: A magyar munkásosztály eltökélt szándéka: *Helyreállítani a termelés rendes menetét.*

A cikk a fokozatos helyreállásról ír, amelynek „minden békeszerető, haladó ember örül”. Erről ír a CETEKA, a csehszlovák sajtóügynökség, és „ezeket a pozitív tényeket bizonyítják annak a nyilatkozatnak egyes részei, melyet Kádár János miniszterelnök adott a *L'Humanité* munkatársának: „a munkások többsége a normális élethez való visszatérést óhajtja és ennek érdekében fel akarja venni a munkát. Meggyőződésünk, hogy sikerrel megvédelmezzük és megszilárdítjuk Magyarország szociális vívmányait.”

A magyarországi reakciós erőknek, azoknak, akiknek ma az a jelszavuk, hogy „minél rosszabb, annál jobb” – persze nem tetszenek a pozitív kibontakozásnak ezek a félreérthetetlen jelei, s ezért, mióta a fegyveres ellenforradalmat leverték, más taktikához folyamodtak. Mint Kádár János is kijelentette, a kormány intézkedéseinek bojkottálására és a munka felvétele ellen uszítanak, fő érvükül pedig aljas rágalmakat terjesztenek bizonyos „deportálásokról”. Ezzel akarják aláásni a kormány iránti bizalmukat, megzavarják a lakosság nyugalma és akadályozzák a termelés újrafelvételét, azt, hogy elmérgesítsék a lakosság és a szovjet hadsereg egységei közötti kapcsolatokat. A reakció erői most fő céljukul azt tűzték ki, hogy megakadályozzák a munka felvételét.”

A legutóbbi jelentések alapján a legtöbb üzemben már beindult a munka, ahol pedig még nem, ott megkezdődtek a tényleges előkészületek a munkához való visszatérésre.

A cikk közli az EMAG mezőgazdasági gépgyár egyik munkásának „vallo-mását”: „Mi a szocializmus mellett vagyunk. Azt akarjuk, hogy üzeink és gyáraink a dolgozók kezeiben maradjanak, és ettől sohasem tágitunk. Bízunk Kádár János új kormányában. Dolgozni akarunk, s mindenkit kiűzünk az üzemből, aki gyűlöli a munkát.”

A cikk a budapesti rádió által közöltekről is tudósít, mely szerint a csepeli munkások végkövetkeztetése: a munkát fel kell venni, ellenkező esetben „a nép visszaesik a faeke korszakába”. Ez az álláspontja a dolgozók többségének.

Ugyancsak ez a szám tudósít arról, hogy a marosvásárhelyi diákok is tiltakoznak az imperialista rágalmak ellen. „A marosvásárhelyi Orvostudományi és Gyógyszerészeti Intézet fakultásain hétfőn és kedden gyűléseket tartottak. A gyűlések során a diákok méltatlankodásukat fejezték ki azokért a provokációs rágalmakért, amelyeket egyes nyugati reakciós lapok és rádióállomások terjesztettek országunk diákságáról. [...] Kádár Dezső egyetemi hallgató miután rámutatott a *Szabad Európa Rádió* és a reakciós sajtó által terjesztett szégyenteljes hazugságokra, a következőket mondta: »Miközben a rágalmazók azt állították, hogy hazánk népi demokratikus rendszere ellen irányuló ellenséges akcióban vettünk részt, mi – alapos tanulmányi munkánk folytatása mellett – azzal foglalkoztunk, hogy irodalmi kört és egy diákfolyóiratot alapítsunk.« Dali Sándor így nyilatkozott: »Felháborodással hallottuk, hogy ezek azt állították, hogy mi elűztük tanárainkat, hogy intézetünkben már nem létezik IMSZ szervezet. Méltatlankodással tiltakozunk az ilyen szemenszedett hazugságok ellen.« Ehhez hasonló felszólalások hangzottak el, és ismertettek egy nyílt levelet, amelyet a nyugati sajtóügynökséghez intéztek: »Az utóbbi napokban Önök 'melegen' érdeklődtek irántunk, marosvásárhelyi magyar diákok iránt. Érdekes és nem véletlen, hogy éppen most jutottunk eszükbe, amikor az Önök gazdáai az egyiptomi nép ellen a világtörténelem egyik leggyalázatosabb támadását intézték, s amikor ugyanezek az urak az Önök hírverésének a segítségével a magyar népet szörnyű tragédiába akarták sodorni. Tudomásunk szerint eddig önök semmiféle hírt sem közöltek eredményeinkről és intézetünkéről, melyet a népi demokratikus rendszer hozott létre. [...] Most egyszerre 'pontos értesüléseik' vannak 'tüntetésekről', 'összetűzésekről' és 'zavargásokról', amelyek Marosvásárhelyen történtek. [...] Önök szerették volna, ha mindezek az események valóban megtörténtek volna! Önök szeretnék népi demokratikus államrendünket felforgatni, a földeket visszaadni a földesuraknak s a gyárakat a gyárasoknak. [...]« A levél befejezésül hangsúlyozza, hogy a marosvásárhelyi főiskola diáksága dolgozni, tanulni akar, szolgálni akarja a nép érdekeit.”³

3 Hogy mi is történt valójában Erdélyben beszéljen egy akkori kolozsvári egyetemista, aki Olaszteleken (szülőfalum szomszéd faluja) él, híres fametszőművész, KÓSA BÁLINT bácsi: „1956. májusával kezdődik, többször voltak a debreceni Kossuth Egyetem hallgatói Kolozsváron a Ferenc József Egyetemre, tapasztalatcserére. Most a Bolyaira kellett jöjjenek, mert a Ferenc József Egyetemet elfoglalták a románok.

Összebarátkoztunk, tudom, hogy egyik a forradalom ideje alatt elesett.(...)

Október 23-án reggel korán keltem, ötkor, konyhaszolgálatos voltam. Bekapcsoltam a rádiót, hallottam Magyarországon nagy baj van. A társaimat felzavartam. Magyarországon forradalom van. A nagy ebédlő megtelt diákokkal. Hallgattuk, mi történik. Ilyesmiket mondtak, valakit akasztanak fel. Itt az idő, nekünk is tenni kell valamit. Felrohantunk a hálósobába, leszedtük a kommunista négyes képeit, s a szekrény mögé süllyesztettük, majd nagy ivlapra szénnel rajzol-

A *Vörös Zászló* november 21-i száma cikket közöl arról, hogy a magyarországi eseményeket nyugati reakciós körök pénzelték, irányították.

tam le az 1848-as szabadságharc kiemelkedő személyiségeit. nem mentünk egyetemre, egész nap jöttünk-mentünk, valamit kell mozdítani a nagy forradalom mellett.

Este a képzőművészeti főiskolán gyűlést szervezett a hallgatóság. Tömve volt a díszterem. Kemény beszélgetés volt. Mi is követelésekkel kell fellépjünk. Követeléseinket pontokba foglaltuk: Erdély függetlensége, külön zászlóval, erdélyi címerrel vagy a magyarság teljes, szabad területi önkormányzata.

„- Menjünk át és segítsük a magyar forradalmat!”- hangzott több irányból. A gyűlésnek olyan íze lett, hogy át kéne lépni a határt Nagykarólynál, de a szekuritáté közbeszólt.

A gyűlésen megfigyeltek, felírták a névsort, a mi tudunk nélkül. Fel voltunk lelkesítve, nem figyeltünk semmire.

Következő nap megkezdődtek a letartóztatások, az egyetemisták bolygatása. Dr. Csűrös István a biológia-kémia kar dékánja megtudta, s még aznap eset hazaküldött, hogy csináljak valami látványos eseményt, hogy egész Erdővidék tudja, hogy legyen alibim a szekuritáté előtt, és megmeneküljek a letartóztatástól.

(...) Kihelyeztek Székelyvéckére, a kollegák tudták, hogy akkor voltam egyetemi hallgató. A tanerőket érdekelte az egyetemisták álláspontja az 56-os forradalomról. Én őszintén sok mindent elmondtam, mindez a szekuritáté kezébe került. Figyelve és figyeltetve voltam.

(...) Megszületett a fiam, és megkereszteltük. A keresztelő alatt a lehúzott salukáter előtt valaki hallgatózott, és az elhangzottakat mind bejelentette. A fiam is megitta a levit, munkaszolgálatos katonának vitték.

(...) Amikor az évnek vége lett a főtanfelügyelő azt mondta nekem:

-Bálint, én arra kérlek, hogy gyorsan állj be a pártba, ha nem olyan nagy bajod lesz, hogy el se képezed.

-Én a pártba nem állok be!

-Miért?

-Én olyan emberek közé, nem állok be!

-Feltétlenül be kell állni a pártba.

Győzöttek egy órán keresztül.

1959 elején volt a nagy kollektívizálás, és én részt kellett vegyek, az irodában folyt mindez. Az embereket kényszerítették, hogy álljanak be. Én kiutasítottam az irodából:

-Itt ilyesmit nem engedem, hogy csináljanak, az utolsó nap a mai nap, amikor ezt a gyalázatos dolgot elkövették, de ettől kezdve az iroda zárva.

A pohár betelt, többé nem engedtek futni. 1959. július 9-én, délután három órakor letartóztatnak. Három és fél napig tartott a kivizsgálás. Bihari őrnagy vezette. Elég gyakran kellett vittek kihallgatásra, gyakran éjjel is. Ez volt a legszörnyűbb. Bihari nem viselkedett durván, csak néhányszor vert hozzám. A kivizsgálást előlről kezdte egy Bartos nevű őrnagy. Nagyon durva volt, még a kinézése is.

Október 26-án, Marosvásárhelyen a kolozsvári katonai törvényszék háromévi politikai fogságra, öt év jogfosztásra és teljes vagyonekobzásra ítelt. Büntetésemnek nagyobb részét a szamosújvári börtönben töltöttem.

Az ítélet után feleségemet a tanfelügyelőség felszólította, adja be a felmondását, mert többé nem taníthat. Tél közepén két kicsi gyermekkel egy védtelen nő kereset és támasz nélkül maradt.

(...) Hazaérkezésem után kérvényeztem a tanügyet, de visszautasítottak. Politikai bűnöző nem taníthat gyerekeket. Szabadulásom után, mint munkás, laboráns dolgoztam gyáraknál.”

A november 22-i Előre-szám közli: Román párt- és kormányküldöttség utazott Magyarországra.

„Szerdán este a Román Munkáspárt Központi Vezetősége és a Román Népköztársaság kormánya részéről küldöttség utazott a fővárosból Budapestre. A küldöttségben a következő elvtársak vesznek részt: Gheorghe Gheorghiu-Dej, az RMP KV első titkára, Chivu Stoica, a Minisztertanács elnöke, az RMP KV politbűrójának tagja és Emil Bodnăraș, a Minisztertanács első alelnöke, az RMP KV politbűrójának tagja.

A küldöttséget a következő elvtársak kísérik: Aurel Mălnășan külügyminiszter-helyettes, Valentin Steriopol külkereskedelmi miniszter-helyettes és Valter Roman egyetemi tanár.”

A cikk felsorolja, hogy a küldöttség tagjait kik kísérték a băneasai állomásra.

Kádár János nyilatkozata a román sajtóügynökségnek:

Budapest (Agerpres): Kádár János elvtárs, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnöke, a következő interjút adta a Román Sajtóügynökségnek:

kérdés: Kérjük, néhány sorban vázolja a jelenlegi helyzetet Magyarországon.

válasz: Az elmúlt hét végén Magyarországon véget ért a fegyveres csoportok felszámolása, és ma már egészen kicsiny bandák tartózkodnak az erdőkben. Vidéken a helyzet hamarabb konszolidálódott, a munka megindult, a parasztság szorgalmasan végzi az elmaradt mezőgazdasági munkákat. Az üzemekben sorra kezdték felvenni a munkát, ekkor azonban kisebb felfegyverzett terrorista csoportok sokhelyütt megfenyegették a dolgozókat, melynek eredményeképpen újabb munkabeszüntetésekre került a sor. A munkásosztály azonban egyre inkább a munka felvétele mellett foglalt állást. Sokhelyütt felelőtlen elemek befolyásolják a munkásokat, és a munka felvétele ellen agitálnak. A munkásosztály felelősség tudatára jellemző, hogy ezektől az elemektől egyre inkább elkülönítik magukat és kizavarják őket tanácskozásaikból. Olyan kérelmek érkeztek a kormányhoz, hogy siettesse a magyar karhatalom újjászervezését, melynek segítségével gátat lehet vetni a munkát és a közbiztonságot veszélyeztető terrorcselekményeknek.

Nagy hatással volt a munkásosztályra a kormány rendelete a munkástanácsok megszervezéséről. A munkástanácsok széles jogkörrel rendelkeznek a gyári ügyekben, a bárrendszer helyi megállapításában, valamint az üzem jövedelme bizonyos hányadának a munkások között való felosztásában. A gyári munkástanácsokat, melynek ideiglenes jelleggel működnek, a közeljövőben a gyár valamennyi dolgozójának jelenlétében fogják megválasztani. Jelenleg az a helyzet, hogy a munkástanácsok Budapesten és a vidéki üzemekben egymástán hoznak határozatokat a munka felvételéről úgy, hogy az ipar és közlekedés rendje – ter-

mészeten a több hetes szünet nyers-, fűtő- és segédanyaghiányait leszámítva – helyreálljon.

Az a nagy feladat áll előttünk, hogy helyre állítsuk a harcok során keletkezett súlyos károkat, megindítsuk a termelést, és megakadályozzuk az inflációt.

kérdés: Melyek voltak azok a tényezők, amelyek lehetővé tették, hogy az ellenforradalmi erők felszínre jutottak?

válasz: Az ellenforradalmi erők egyre nagyobb befolyásukat elsősorban a Nagy Imre-kormány gyengeségének köszönhetnék. Ez a kormány nem lépett fel az ellenforradalom jelenségeivel szemben, részben tehetetlennek mutatkozott, részben úszott az árral és engedett az erélyesebb jobboldali követeléseknek, melyeket a kormánnyal szemben árasztottak. Az ellenforradalmi erők nyílt programját Mindszenty hercegprímás fogalmazta meg, aki már a Nagy Imre kormány felszámolására, a demokratikus és szocialista vívmányok, a földreform és az üzemek társadalmi tulajdonba vétele ellen lépett fel. Közben a városokban és falvakban folyt a kommunisták, munkásfunkcionáriusok, de sokhelyütt az egyszerű munkások letartóztatása, legyilkolása és bestiális kegyetlenkedések sorozata.

kérdés: Milyen stádiumban van Budapest életének normalizálódása?

válasz: Budapest élelmiszerellátása nagyjából kielégítőnek mondható. Az élelmiszerüzletek előtt álló sorok csökkennek. Viszont nagy sorok állnak a textil-, vas- és edény és más üzletek előtt, mert az inflációtól való félelem miatt nagy a felvásárlási láz. A rendőrség újjászervezésével párhuzamosan megindul a határozott fellépés a rablások és fosztogatók ellen, amelyeknek elkövetői között nagy számú börtönből szabadon bocsátott közönséges bűnöző van. A városi közlekedés hálózatának helyreállítása megkezdődött. A közművek egész idő alatt gondoskodtak a lakosság szükségleteink kielégítésére, most azonban a szénkészletek kimerülése miatt bizonyos áramkorlátozásokat kellett bevezetni.

kérdés: Mi a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány álláspontja a nemzetközi kapcsolatokat illetően?

válasz: Ezt a kormány november negyedikén nyilvánosságra hozott nyilatkozatában ismertettük. Minden országgal – elsősorban a szocialista országokkal – baráti kapcsolatokat kívántunk létesíteni, teljes függetlenségünk és szuverenitásunk tisztelettartásának alapján. A kormány nagyra értékeli, és hálásan köszöni azt a segítséget, amelyet a különböző országok nyújtottak népünk nehéz napjaiban.

Megragadom az alkalmat, hogy a román népnek, a Román Népköztársaság kormányának és társadalmi szervezeteinek ezúton is egész népünk köszönetét fejezzem ki, nagylelkű adományaikért.

Ugyancsak ez a szám közli a romániai vallásfelekezetek állásfoglalását az egyiptomi agresszió ellen, amelyben a következő sorok is olvashatók: „A protestáns vallásfelekezetek Kolozsváron tartottak gyűlést, amelyen Vásárhelyi János,

Kiss Elek, Argay György és H. Binder püspökök szólaltak fel. Valamennyien megbélyegezték a magyarországi ellenforradalmi kísérleteket, és kifejezték megelégedésüket a béke erőinek győzelmével kapcsolatban.”

Ugyancsak ez a szám közli, hogy fokozatosan helyreáll a termelés rendje Magyarországon. Ezt a cikket nagy terjedelméért, és gondolatainak ismétlődéséért – melyben a helyreálló rendről, fellendülésről ír – nem idézzük.

A lap alján olvasható egy cikk, amelyben Dános Miklós arról ír, hogy vasárnap ellenére a Simó Géza gyárban minden osztályon dolgoznak, erre a munkásokat nem kötelezte más, mint „a Magyarország népe iránt érzett forró szeretet és megbecsülés, kötelezte őket a szocialista humanizmus érzése, a munkásbecsület. Ezért jöttek ma munkába kivétel nélkül mindnyájan. Tettekkel fejezik ki ezt a nagyszerű, felemelő érzést.”

A negyedik oldal közli a „magyar kérdés” vitáját az ENSZ-közgyűlésen.

Az ENSZ Közgyűlésének november 20-i délelőtti ülésén folytatták az úgynevezett „magyar kérdés” vitáját. K. V. Kiszjeljev, a Bjelorusz SZSZK küldöttségének vezetője kellő választ adott azoknak a küldötteknek, akik hamisan állították be a magyarországi helyzetet, rágalmazták a magyar népet és kormányát és a Szovjetunió politikáját. Ezt követően közli Grigore Preoteasa, a Román Népköztársaság külügyminiszterének beszédét.

A lap alján olvasható a magyar külügyminiszter-helyettes, Sebesi I. távirata az ENSZ főtitkárához, amelyet a TASZSZ adott közre: „Kubának az ENSZ-közgyűlés XI. ülészakán előterjesztett határozati javaslatával kapcsolatban, amelyben követeli, hogy a Szovjetunió és Magyarország szüntesse be a magyar ifjaknak szovjet területre való deportálását, a Magyar Népköztársaság kormánya kijelenti a következőket:

Az utóbbi hetekben Magyarországon végbement események folytán feltétlenül szükségessé vált, hogy elszigeteljük a fasiszta terroristákat, a társadalomellenes akciókra uszító személyeket és a gyárak és üzemek környékén felbukkanó felfegyverzett banditákat, akik fenyegetik a munkásokat és megakadályozzák őket abban, hogy ismét megkezdjék a munkát, szükségessé vált továbbá, hogy ártalmatlanná tegyük a börtönből szabadult jelentős számú betörőt és tolvajt és más közönséges bűnözőt, akik akadályozzák a törvényesség és rend helyreállítását az országban és veszélyeztetik a közbiztonságot és a békét. Ezért a magyar hatóságok és a rendőri funkciókat teljesítő katonai osztagok letartóztatásokat eszközöltek. Minden letartóztatott esetében gondos vizsgálat folyik, s ha bebizonyosodik, hogy az illető nem követett el súlyos bűncselekményt vagy társadalomellenes akciót, akkor rövidesen szabadlábra kerül, ahogyan az eddig is történt. Ha a vizsgálat alapján bebizonyul, hogy a letartóztatott személy súlyos bűncselekményt követett el, akkor az illetőt átadják az ügyészség és törvényszék illetékes szerveinek. A célzatos hírsztelések ellenére egyetlen letartóztatottat sem deportáltak Magyarországról.”

A **november 23-i Vörös Zászló**-szám szintén közli Kádár Jánosnak a Román Sajtóügynökség számára adott nyilatkozatát.

A **november 23-i Előre** cikket közöl, amely szerint Székelykeresztúr lakossága segítséget nyújt a Magyar Népköztársaság dolgozóinak. Ugyancsak ez a szám közli Sepilov szovjet külügyminiszter beszédét a magyarországi eseményekről.

A **november 24-i Előre** képeket közöl a talpraálló Magyarországról. Budapestről jelentik, „A hét folyamán az országnak csaknem minden üzemében, gyárában és bányájában megindul a munka.”

A **november 25-i Előre** közli, hogy hazatért Budapestről a román párt- és kormányküldöttség.

A **november 27-i Vörös Zászló** főoldala a Román Népköztársaság és a Román Munkáspárt küldöttsége, valamint Magyar Népköztársaság Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának és a Magyar Szocialista Munkáspárt küldöttsége között Budapesten 1956. november 22-én lefolyt tárgyalásokat ismerteti.

A megbeszélésen részt vettek a Román Népköztársaság kormányának képviselőiben: Gh. Gheorghiu-Dej⁴, Chivu Stoica, Emil Bodnăraș, Aurel Mălnășan, Valentin Steriopol, Valter Roman, Ion Popescu (utóbbi az RNK budapesti nagykövete).

A Magyar Népköztársaság Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának képviselőiben: Kádár János miniszterelnök, Dobi István, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke, Kis Károly, a Magyar Szocialista Munkáspárt Végrehajtó Bizottságának tagja, Apró Antal, Marosán György, Rónai Sándor miniszterek és Sebes István külügyminiszter-helyettes.

„Az őszinte barátság és a kölcsönös megértés szellemében lefolyt tárgyalásokon a kormányküldöttségek eszmecserét folytattak az utóbbi hetekben Magyarországon lefolyt események nyomán kialakult helyzetről, valamint az időszerű nemzetközi kérdésekről.

A román kormányküldöttség meglegedését fejezte ki afölött, hogy a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány erélyes intézkedéseivel szétzúzta az ellenforradalmi puccskísérletet, amely fel akarta számolni a népi demokratikus államrendet, és vissza akarta állítani a földesurak és a tőkés uralmát.

A román kormány örömmel köszönti a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány erőfeszítéseit a törvényesség és a nyugalom helyreállítására a baráti Magyar Népköztársaságban, valamint a népi demokratikus államrend és a dolgo-

4 A tisztségeket jelezzük, mert a november 22-i Előre-szám ezt közli

zók társadalmi vívmányainak megvédésére. A két kormány egyetért abban, hogy az ellenforradalmi erők sikere esetén Magyarország a szomszédos országok és Európa békéjét veszélyeztető tűzfészekké vált volna. Kétségkívül a sovinszta uszítás erői ismét megkísérelték volna szembeállítani a magyar és román népet.

A két kormányküldöttség hangsúlyozta, hogy az ellenforradalom leverésére, a fasiszta diktatúra uralomra jutásának megakadályozására és a magyar nép demokratikus és társadalmi vívmányainak megvédésére szükséges és helyes volt a magyar kormánynak az elhatározása, hogy – szuverén jogaival élve – a szovjet csapatok segítségét kérte.

Az ENSZ-alapokmány és az összes országok szuverenitásának és függetlenségének alapján a Román Népköztársaság kormánya és a Magyar Népköztársaság kormánya határozottan leszögezték, hogy Magyarország további fejlődésének problémái kizárólag a Magyar Népköztársaság illetékes szerveire tartoznak. Mindkét kormány nagyra értékeli az Egyesült Nemzetek Szervezetének azt az igyekezetét, hogy segítséget nyújtson a sokat szenvedett magyar népnek. De a két kormány nem ért egyet az ENSZ-nek azokkal a határozataival, amelyek figyelmen kívül hagyják az ENSZ-alapokmányt és beavatkozást jelentenek Magyarországra belügyeibe. A törvényes rend helyreállítása, a fasiszmus uralomra jutásának megakadályozása összhangban vannak Magyarországra a párizsi békeszerződésben vállalt kötelezettségeivel, és a magyar kormány kizárólagos jogkörébe tartoznak.

A jelenlegi nemzetközi helyzet megjavítása során a két kormányküldöttség megállapította, hogy a reakciós imperialista erők a nemzetközi helyzet enyhülése ellen irányuló, széleskörű tevékenységet fejtenek ki a béke aláaknázására, a népek szabadsága és függetlensége ellen. Ezek a békeellenes, reakciós körök támogatják a magyarországi népi demokratikus rendszer felszámolására törekvő ellenforradalmi erőket. Az imperialista körök békeellenes tevékenységének megnyilvánulása az Egyiptom ellen megindított angol–francia–izraeli fegyveres támadás is. [...]

A két ország kormánya társadalmi rendszerükre való tekintet nélkül, az összes országok bekés egymás mellett létezésének elvére támaszkodva ismét kifejezésre juttatja azt a szilárd elhatározását, hogy hozzájárul a világbéke megszilárdításához. [...]

A két kormány örömmel üdvözli a Szovjetunió új leszerelési javaslatait, amelyekben a nemzetközi feszültség enyhítésének és a béke biztosításának reális lehetőségeit látja.

A két ország kormányait a teljes egyenjogúság, az államok területi épsége, függetlensége és szuverenitása tiszteletbentartásának és az egymás belügyeibe való be-nem-avatkozásnak az elvei vezérlik.

A két nép érdekeinek és akaratának megfelelően kifejezik azt a megingathatatlan elhatározásukat, hogy a politikai, gazdasági és kulturális élet minden

területén elmélyítik és továbbfejlesztik önzetlen baráti kapcsolataikat és testvéri együttműködésüket.”

A befejezésben a cikk szerzője a Román NK erkölcsi, anyagi segítségéről, illetve a Magyar NK köszönetéről ír.

A november 29-i *Előre* közli Kádár János rádióbeszédét.

A november 29-i *Vörös Zászló* a magyar menekültek siralmas helyzetéről közöl cikket.

Bécs – Az osztrák sajtó mind újabb és újabb adatokat közöl azoknak a magyar menekülteknek a siralmas helyzetéről, akik átlépték az osztrák–magyar határt.

A Vörös Zászló az Österreichische Volksstimme című lap egyik tudósítójának cikkét közli, amely hangsúlyozza, hogy az Ausztriába menekült magyar állampolgárok a nyugati rádióállomások áldozatai. Alig néhány órával a határátlépés után a menekültek „magukhoz térnek”. Mi mindent ígért nekik a Szabad Európa Rádió! De a valóság teljesen más – hangsúlyozza a tudósító.

A Bild Telegraph című lap ismerteti azokat a körülményeket, amelyekben a magyar menekültek kénytelenek élni Ausztriában, és megemlíti, hogy „igen hálásak minden egyes tányér zöldséglevesért, minden meleg sarokért.”

A sajtóban közölt hírek azt bizonyítják, hogy az Ausztriába menekült magyar állampolgárok közül sokan szeretnének hazájukba visszatérni. A sitzenheimi magyar menekültek közül negyvenen kifejezték óhajukat, hogy szeretnének visszatérni hazájukba. Huszonnyolcan már el is hagyták a táborot.

A november 30-i *Vörös Zászló*-szám közli a *Le Monde* egyik cikkét, amely igazolja, milyen szerepet játszottak bizonyos amerikai szervezetek a magyarországi véres események kirobbantásában és azok idején.

A december 1-jei *Előre Budapest dolgozik – Budapest él* címmel közöl cikket.

A december 1-jei *Vörös Zászló* negyedik oldalán olvasható:

A magyar kommunisták a Magyarország helyreállításaért folyó harc első soraiban küzdenek.

„A magyar kommunisták elhatározták, hogy az első sorban küzdenek Magyarország helyreállításaért és a normális termelésért. Az ország számos vállaltában és intézményében megalakultak a Magyar Szocialista Munkáspárt szervezetei, melyek megkezdték a tevékenységet.”

A cikk a folytatásban a munka megkezdéséről ír.

A **december 4-i Vörös Zászló** közli Dobi Istvánnak, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elnökének rádióbeszédét, mely december 1-jén hangzott el.

A **december 6-i Vörös Zászló**-szám a Magyar Katonai Tanács elnökének nyilatkozatát hozza nyilvánosságra. A *Népszabadság* december 4-i száma is közölte Uszta Gyula vezérőrnagy beszámolóját. „A tisztikar legnagyobb része rádőbbsent a helyzet súlyosságára, az ellenforradalom tényleges veszélyére, és a kormány utasításának megfelelően kész harcolni az ország rendjének és nyugalmanak helyreállításáért.”

A **december 7-i Előre** közli Grigore Preoteasa beszédét az ENSZ december 3-i ülésén.

A **december 11-i Vörös Zászló** és az *Előre* is közli az MSZMP határozatát.

A **decemberi** cikkek a következő témák szerint csoportosíthatók:

1. A **Budapest helyreálló, megszilárduló rend**, a lakások feljavítása, a különböző befektetések. (dec. 18. *Vörös Zászló*, dec. 28. *Vörös Zászló*, dec. 30. *Vörös Zászló*)

Az élet rendes mederbe való terelésének első jeleként újra megjelentek Budapesten „a magyar nép igazi érdekeit szolgáló újságok. Legkeresettebb a *Népszabadság*, a Magyar Szocialista Munkáspárt lapja.

A moszkvai televízió filmet készített a budapesti eseményekről (dec. 20-i *Vörös Zászló*): „A magyar filmoperatőrök megörökítették az ellenforradalmi felkelés rettenetes napjait. A filmen lerombolt házakat, a magyar főváros elnéptelenedett utcáit, tereit, kifosztott üzleteket látni. A fasiszták gaztetteit tükröző képek – a hazafiak vadállatias lemészárolása, a tereken felállított máglyák, amelyeken könyveket égettek el, a magyar nép drága műemlékeinek meggyalázása – felháborodást és gyűlöletet váltanak ki a nézők körében.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt kormány megalakulása és a szovjet csapatok segítségével véget vetett a fasiszta felkelésnek.

A Budapest c. dokumentumfilm a magyar főváros rendes mederbe terelését ábrázoló felvételekkel fejeződik be.”

2. A cikkek egy másik csoportja a budapesti eseményekben részt vett **idegen elemekről** ír, így találunk köztük francia idegenlégionistákat, akik 300 társukkal érkeztek Magyarországra, akadt köztük hitlerista is (dec. 23. *Vörös Zászló*). A december 27-i *Vörös Zászló*-szám *Kik állnak a kulisszák mögött?* címmel közöl cikket, amelyben ez olvasható: „A magyarországi eseményekről mindenki tudja, hogy nem véletlenül találkozásoként jött létre, hanem régóta szervezett, külföldről irányított diverziós tevékenység eredménye volt. Az utóbbi időben azonban fény derült a külföldi kémszervezetek egyéb aknamunkájára is, ame-

lyeknek célja a népi demokratikus országok államrendje ellen indított ellenforradalmi felkelések kiirtása. Így az USA több millió dolláros alapjából pénzelt és Nyugat-Németországban összpontosuló kémszervezetek többek között sorozatos diverzionista és provokatív tevékenységet fejtenek ki a Német DK demokratikus rendszerének megdöntésére. [...] Hogy kik állnak a kulisszák mögött, a magyarországi ellenforradalmi puccs kapcsán vált teljesen világossá, valamint azután, hogy számos amerikai kém leplezte le a Német DK területén. [...] A kémek elbeszéléseiből kitűnik, hogy a kémtevékenységgel foglalkozó amerikai szervezetek a legaljasabb eszközöktől sem riadtak vissza annak érdekében, hogy hadállásokat építsenek ki a népi demokratikus országokban.

A december 19-i *Előre* is hasonló témában közöl cikket: a magyarországi zavargások és sztrájkok tényleges felbujtói amerikai reakciós körök.

3. A cikkek egy további csoportja a **még mindig működő ellenforradalmi bandák** ártalmatlanná tételéről írnak, Budapesten és vidéken. December 20-i *Előre*, december 30-i *Vörös Zászló*: „Az ellenforradalmi banda tagjai október folyamán felfegyverzett csoportokat képezve, gyilkosságokat követtek el, raboltak és államvagyonot sikkasztottak. A banditák számos személyt letartóztattak azzal az ürüggyel, hogy az állambiztonsági hivatal tagjai voltak. Sokat az így letartóztatottak közül meggyilkoltak. [...]”

BÍRÓ GYÖNGYI

A TORDAI UNITÁRIUS ISKOLA RÉGI KÖNYVTÁRA

Kénosi Tőzsér János, a tordai iskola rektora 1746-ban kezdte vezetni azt a Matriculát, amelyben az iskola könyvtárának 18. századi történetére vonatkozó legfontosabb forrás található.¹ A mindössze 206 tételt magában foglaló katalógus bejegyzései révén kivételesen részletes képet alkothatunk e rangban második unitárius iskola könyvtárának történetéről.²

Noha arra a feladatra vállalkozunk mi is, mint Pálfi Károly és Varga Dénes³, és ugyanazok a források érhetőek el számunkra is, úgy gondoljuk, értelmezésünk talán mégis teljesebb lehet.⁴

-
- 1 *Libri Coetus Thordensis*. – in: *Matricula sive Liber, continens* (:ab Anno praecepue 1711:) *Scholae Unitariorum O-Thordensis Rectorum, Cantorum, Exactorum nomina, cum quibusdam constitutionibus, aliisque Rebus memorabilibus, ex antiquis Matriculis, aliisque scriptis excerpta, rectore H. D. Joanne Kénosi Anno 1746. Diebus Canicularibus*. Kézirat. Lelőhelye: az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára (a továbbiakban EUE GyI.vt.), Kolozsvár. Nincs jelzete. 84–94. – A katalógust *Az Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* című sorozat (a továbbiakban Adattár) hamarosan megjelenő 16/5. kötetében publikáljuk.
 - 2 A rangban első unitárius iskola, azaz a kolozsvári kollégium könyvtárának 18. századi történetéhez lásd: BÍRÓ Gyöngyi: *A kolozsvári unitárius intézményi könyvtárak története a 18. században*. in: *Könyves műveltség Erdélyben*. A kötetet összeállította Bányai Réka. Marosvásárhely, 2006. 81–89. – A kötet megjelenése előtt nem volt módunk arra, hogy a marosvásárhelyi konferencián két évvel korábban elhangzott előadásunk szövegét átnézzük. Ezért itt szeretnénk kijavítani egy ott olvasható tévedésünket: az 1738-as katalógus nem az egyházközség és a kollégium könyveinek közös katalógusa, hanem az egyházközség könyvtáré. Az oly találó „a rangban második unitárius iskola” kifejezést Balázs Mihálytól kölcsönöztük.
 - 3 PÁLFI Károly: *A tordai unitarius Középtanoda könyvtárára vonatkozó adatok* (1877). – in: A Tordai volt unitárius iskola könyvtárára vonatkozó adatok. Kézirat. Lelőhelye: a Román Akadémia kolozsvári könyvtára (a továbbiakban RA Kvt.) Jelzete: MsU 1861. 42–43. VARGA Dénes: *A tordai unitárius gimnázium története*. Torda, 1907. 361–375.
 - 4 Írásunk a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei által szervezett *Egyházi könyvkultúra Magyarországon és Európában a 15. század végétől a 18. század közepéig. Religious Book Culture in Europe and Hungary from the end of the 15th century to the late 18th century* című nemzetközi tudományos konferencián (Sárospatak, 2003. október 1–3.) *A tordai unitárius iskola könyvtárának története a XVIII. században* címmel elhangzott előadás szövegének átdolgozott változata.

A könyvtár korai történetéről

Az első, 17. század közepén keletkezett könyvtörténeti forrásról még nemrégiben is úgy vélték, hogy az unitárius egyháztörténet őrizte meg későbbi változatát⁵, és maga az eredeti dokumentum elveszett.⁶ Valójában mindvégig az a konzisztórium protokollum rejtette, amelyet már az egyháztörténet is megnevezett.⁷ Most teljes szövegét a következő átirásban adjuk közre:

„Memoriale. Anno 1646. die 20. mensis Augusti.

Mikor Sarközi Peter Deak Ur(am) Thordai eskütt Polgar es Notarius, es az Dn. Joannes Jarai mostan Thordai Scholamester hozzam jötenek volna: Ez alkolmatossaggal akarvan elni; adtam az Ő k(e)g(el)mök kezehez, es küldöttem el tőlök (kit meg regen oda szantam volt) az Thordai Scholához, ket manuscriptus könyvet: az ott valo Schola Mestereknek az tanitasban valo segítsegekre. Mert noha tudom hogy az Dn. Jarai azokra az könyvekre nem szükös; de gondolom hogy talam nem mindenkor minden Mesternek leszen olyan el erkezheto tudomannyal valo keszületi az tanitashoz, mint mostan ő kegyelmenek. Azert ha melly Mesternek szüksege leszen ez könyvekkel valo ususra, es kevannandgya kezehez, vegye hasznokat. Mellyet azert notalok itt meg, hogy inset az Ecclesianakis tudtara leven ez dolog, inkab gondviseles legyen felölle.

Az egyik könyv vagyon in quarto. Az mellyben egy darab Organica lectio utan, Vadnak Demetrius Hunyadinak szep hasznos praelectioi, ugymint: In Epistola Rodolphi Agricolae ad Barbirianu(m), de ratione studij: In Isagogen Porphyrij, In Epitomen Dialectices Titelmanni (ez penig ugyan jo) Et in librum primum Partitionum Oratoriar(um) Ciceronis. Mellyeket Demetrius Hunyadi Mesterkoraban olvasott volt az Colosvari Scholaban: Es Matthaues Thorozkai, Auditora leven, fideliter auscultalta, es accurate sua manu szepen leirta volt. (Melly ket embernek monumentumanak azertis melto gondviselesben tartani, hogy minde-
nik, ez mi Ecclesiankban, egynehany esztendőig, emlekezetes Püspöksegeket viseltenek.) Az masik könyv vagyon in Octavo, mellyben egyeb Grammatica es

5 Az egyháztörténet szövegvariánsai helyett itt Márkos Albert magyar nyelvű fordításának kiadására hivatkozunk. in: KÉNOSI TÖZSÉR János – UZONI FOSZTÓ István: *Az erdélyi unitárius egyház története I.* Fordította Márkos Albert. A bevezető tanulmányt írta és a fordítást a latin eredetivel egybevetette Balázs Mihály. Sajtó alá rendezte Hoffmann Gizella, Kovács Sándor, Molnár B. Lehel. /in: *Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai 4/1.* Sorozatszerkesztő: Kovács Sándor, Molnár B. Lehel./ Kolozsvár, 2005. 9. fejezet. A tordai iskola igazgatói és tanárai. 431–432.

6 BALÁZS Mihály: *Torockzai Máté Marosvásárhelyen. (Adalék az unitárius Vásárhely történetéhez)* in: Keresztény Magvető 2002. 189.

7 *Protocollum Partiale Consistorium II. 1606–1693.* Kézirat. Lelőhelye: EUEGyLvt., Kolozsvár. Nincs jelzete. 180–181.

Rhetorica lectiok között vagyon egy accurata praelectio in Syntaxin Philippi. melly könyv jo adminiculum lehet az Molnar Gram(mati)cajaban valo tanitasra. Ezeket penig (az mint ackoris Sarközi uramnak es az Dn. Jarainak szoval eleikben adtam, es töllök az Dn. Seniornak Dalnoki Istvan uramnak meg izentem) ilyen veggel attam az Thordai Scholanak usussahoz.⁸

I. Hogy az Thordai Mester, ha ezekkel az könyvekkel elni akarvan, kezehez veszi, maganal igen ben tartsa: es egyebeknek, kivalkeppen maga Scholajabelieknek, ne mutogassa: (mint hogy nemis szükség effelöl az ő Deakinak semmitis tudni.) se imide amoda szomszed Mestereknek, avagy Deakoknak, ad usum ki ne adgya (hanem ha Pastora consensusabol) hogy Valamikeppen az Thordai Scholanak usussatol el ne idegenitessenek. Azert maganakis egy Mesteris azokat az könyveket ne appropriallja; se penig valamellyiket valami reszetöl ne castrallja: hanem mikoron ideje el telven, onnet Thordarol az Mester el megyen, esmet azokat az könyveket, eppen es egeszzen, az mint az előtt az ő kezehez attak volt, adgya az Dn. Seniornak es ott valo Pastornak kezehez. Es mikor új Mestert visznek, ha annak szüksége leszen rea, es kevannja, Az Pastor adgya esmet ahoz. In summa: Az Pastor viselljen azokra, mint Ecclesia könyveire gondot hogy az onnet el menő Mesterektől kezehez kerje, es az új Mestereknek oda adgya; kivalkeppen hogy az egyik könyv olyan nevezetes Püspökökről maradt. Remellem hogy ez könyveknek usussa által, abban az nyomorult helyben tanulo iffjaknak, az Syntaxisban es Dialecticaban, hasznos profectusok következhetik. kit engedgyen Isten az ő sz. neve ditsiretíre, es Ecclesiának eppületire. Amen. S. M. die 4. (Decem)bris 1646.”

Az idézetet záró „S. M.” Samarjai (Joó) Márton monogramja, aki 1646-ban mint a kolozsvári konzisztórium jegyzője e protokollumban jegyezte fel ajánlékozásának emlékét.⁹ Szándéka szerint – mint olvashattuk – ezeket a ma már

8 A felsorolt iskolai könyvek azonosításához lásd Pozsár Annamária Hunyadi Demeterről szóló összeállítását a Bibliotheca Dissidentium 23. kötetében. – in: Ungarländische antitrinitarier III/ in: Bibliotheca Dissidentium. Répertoire des non-conformistes religieux des seizième et dix-septième siècles édité par André Séguenny en collaboration avec Jean Rott. Redaktion: Mihály Balázs/ Baden-Baden & Bouxwiller, 2004. Tome XXIII 14-15.

9 Az egyháztörténet már idézett helye – I. könyv – Samarjai Mártont mint főjegyzőt említi. Az egyháztörténet II. könyvében viszont csak a kolozsvári konzisztórium jegyzőjeként szerepel. – TÖZSÉR János - UZONI FOSZTÓ István - KOZMA Mihály: Az erdélyi unitárius egyháztörténete. Fordította Márkos Albert. Kézirat. Lelőhelye: EUEGYLvt., Kolozsvár. Nincs jelzete. II. könyv, III. fejezet, 2. szakasz. Kolozsvári prédikátorok. IX.

Az első helyet vette figyelembe Pozsár Annamária és Balázs Mihály, amikor Samarjait főjegyzőnek írják. Mi az általa 1627 és 1646 között vezetett protokollum alapján a kolozsvári konzisztórium jegyzőjének tekintjük. E két szerző szerint a fenti adományozás 1627-ben történt, ami nyilvánvalóan az egyháztörténet I. könyvében szereplő két dátum félreolvasásából adódik.

elveszett kéziratokat csak a mindenkori rektor használhatta. Ha elhagyta hivatalát, a tordai lelkész gondjaira kellett bíznia őket.¹⁰

Nincs tudomásunk arról, hogy a negyed évszázaddal később az iskolának ajándékozott görög–latin szótárát, amely a könyvtár legrégebbi fennmaradt könyve, vajon a diákok is forgathatták-e.¹¹

Egy másik, immár igen jól ismert könyvtár több száz kötete ezekben az években viszont mind a tordai rektorok, mind a tordai diákok rendelkezésére állt: a kolozsvári „bibliotheca publica” könyvei közül kölcsönözhettek.¹² Sajnos egyetlenegy adat tanúskodik arról, hogy éltek ezzel a lehetőséggel – 1686-ban Karácsonyfalvi Pál diák Clenardus görög grammatikáját vette ki a kolozsvári egyházközség könyvtárból.¹³

Ezek a részletek természetesen a könyvtár korai történetének egy-egy epizódját mutathatják be. A *Matricula* katalógusa ellenben a következő évszázad könyvtártörténetének több évtizedéről mesél gondos olvasójának.¹⁴ Első néhány tétele még visszavezet minket az 1740-es évek első felébe.¹⁵ Ezen tételek közül most a „Qui tibi est Christianus?” kérdéssel kezdődő katekizmushoz fűzött magyarázatokat említjük meg, Kolozsvári Dimény Pál katekizmusáé ugyanis – ma-

10 Az iskola fenntartásáról ekkor Torda városának tanácsa és az egyházközség gondoskodott.

11 ... Hoc est, Dictionarium Graecolatium... locupletatum, illustratum et emendatum per: G. Budaem, L. Tusanum, C. Gesnerum, H. Junium, R. Constantinum, Jo. Hartungum, Mar. Hopperum. Basileae, 1572, ex officina Henricpetrina, in fol. – Lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: U 62746

12 Possessorbejegyzése: „Hoc Lexicon Gen. Dominus Samuel Járai concessit ac conferavit Schola Thordensi Unitar in perpetuum. Anno 1671 die 20 Majj.” BÍRÓ Gyöngyi: *A kolozsvári unitárius egyházközség könyvtára a XVI–XVIII. században*. in: Kolozsvár 1000 éve. A 2000. október 13–14-én rendezett konferencia előadásai. Szerkesztette Dáné Tibor Kálmán, Egyed Ákos, Sipos Gábor, Wolf Rudolf. Kolozsvár, 2001. 140–149.

13 „Item Inst(itutiones) Gram(maticae) Graecae Clenardj in 8vo/Paulo Karácsonfaui studioso Tordensi. Ez Ecclesiáé.” - in: Erdélyi könyvesházak II. Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyenyed, Szászváros, Székelyudvarhely. JAKÓ Zsigmond anyagának felhasználásával sajtó alá rendezte Monok István, Németh Noémi, Tonk Sándor. /in: Adattár 16/2. Szerkeszti: Keserű Bálint./ Szeged, 1991. 45. Feltevésünk szerint egy 1591-ben Frankfurtban megjelent kiadást kölcsönözhetett ki, amely ma U 62857 jelzet alatt található meg a Román Akadémia kolozsvári könyvtárában.

14 Gaal György és Monok István egy-egy évre rövidíti le ezeket az évtizedeket. „1746-ban a rektor lajstrommal adta át utódának [a könyvtárat – B. Gy.], 206 művet sorol fel.” – GAAL György: *A tordai unitárius iskola az erdélyi művelődés szolgálatában*. in: Keresztény Magvető. 1996. 205. és in: GAAL György: *Műzsák és erények jegyében. Dolgozatok Erdély unitárius múltjáról*. Kolozsvár, 2001. 77. „A tordai Unitárius Kollégium 1762-ből fennmaradt könyvjegyzéke kisebb gyűjteményt (alig kétszázötven könyv) mutat ...” – in: MADAS Edit – MONOK István: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig*. Budapest, 2003. 187.

15 A katalógusban ekkor már sem Samarjai Márton két kézírata, sem Járai Sámuel szótára nem lehet fel.

gától értetődik – memoriter volt az iskolában.¹⁶ A kolozsvári kollégium egyik iskolai jegyzőkönyvének bejegyzése szerint a tordai diákok már a század elején is csak úgy folytathatták tovább ott tanulmányaikat, ha el tudták mondani szövegét.¹⁷

A Matricula katalógusa (1746–1782)

A Matricula vezetése előtt megszerzett könyvek és kéziratok beírását követően közel ötven éven keresztül jegyezték fel ezekre a lapokra a könyvtárba kerülő újabb kötetek címeit.¹⁸ A rektori számadások ezenfelül azt is lehetővé teszik, hogy még nagyobb pontossággal kövessük végig a könyvtár gyarapodását.¹⁹ Az éves vizitáció alkalmával készült számadásokban a rektor az iskola többi „bonumához” hasonlóan a bibliotéka helyzetéről is beszámolt, általában úgy, hogy a Matriculában található jegyzékére hivatkozva megemlítette, hogy az abban az időpontban mennyi kötetet számlál, és melyik a jegyzéken akkor olvasható utolsó tétele.²⁰

¹⁶ A katalógus 6. tétele.

¹⁷ „Frequentatio[n]em(!) inchoant octo Thordenses studiosi, quor(um) nomina infra habeti possunt; hac co(n)ditio[n]e a Clarissimo Rectore et Coetu ad frequ[en]tandum admissi, ut ante receptio[n]em, compendiu(m) illud Theologicu(m), cujus initiu(m) est: Quis tibi est Christianus, memoriae mandent; hoc n. Thordae ad huc commorantes debebant facere.” – 1717. április 10. – Fasc. [rerum scholasticarum] n(ume)ro IV. A(nn)o. 1705. maj. 9 – 1748. apr. 13. Kézirat. Lelőhelye: EUE GyLvt., Kolozsvár. Nincs jelzete. 212.

¹⁸ A 202. tételként feltüntetett Grotius-kötet possessorbejegyzése szerint 1782-ben került az iskola tulajdonába: “Ex oblatione gratuita R. Michaelis Junioris Kozma possidet Gymnasium Unitar. O Torden(sis) ab Anno 1782. 15ta Apr.” – Lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: U 68997

¹⁹ A püspöki vizitációs jegyzőkönyvek feljegyzései szűkszavúak – csupán hivatkoznak a katalógusra, mint ami a látogatás időpontjában megfelelő módon tájékoztat a könyvtár állapotáról. Három ilyen vizitációs forrást ismerünk 1751-ből és 1752-ből. – in: Püspöki Visitationalis Protocolum 1741–1758. Kézirat. Lelőhelye: EUE GyLvt., Kolozsvár. Nincs jelzete. 214., 223–224.

²⁰ A Matricula korából hat rektor számadása maradt ránk: Bálint József (1755–1761) 1761-es számadása. – in: Matricula 425–430. Abrudbányai Nagy Mihály (1761–1774) 1762-es, 1763-as, 1764-es, 1766-os, 1767-es, 1768-as. 1769-es, 1772-es és 1774-es számadásai. – in: Matricula 435–436., 437., 438–439., 441–446., 447–449., 449–450., 451–453., 453–456., 456–464. Mihály Pál (1774–1778) 1778-as számadása. – in: Matricula 478–483. Vadadi Filep József (1778–1780) 1779-es és 1780-as számadása. – in: Matricula 485–488., 489–492.

Az 1782-ben készült *Conscriptio Universorum Bonorum Gymnasii Unitariorum Tordensis* című összeírásban talán szó eshetett a könyvtárról is, a kézirat azonban elveszett. Egykori leelőhelye: EUE GyLvt., Kolozsvár. Jelzete: Reg. B. Fasc. XLVIII. 16.

1782-ben, amikor a katalógus legutolsó tételét valószínűleg bejegyezték, megtalálhattuk a könyvtárban mindazokat a tanításhoz szükséges alapvető munkákat, amelyeket más, korabeli protestáns iskola könyvtárának polcain is fellelünk. A következő évek unitárius olvasmánytörténetet is érintő kutatásai számára mégis több szempontból is igazán érdekes lehet a tordai iskola könyvtára.

A katalógus tételeinek leírásai alapján a kötetek jelentős része az évek során magánszemélyek ajándékeként került az iskola tulajdonába. A *Matricula* bejegyzései így számos neves vagy egyáltalán nem ismert unitárius személy magánkönyvtáráról szolgálnak információkkal. Kénosi Tözsér Jánost például elsősorban az unitárius egyháztörténet szerzőjeként tartják számon. Már kevésbé ismert, hogy tordai rektor is volt. A könyvtárával kapcsolatos források és fennmaradt könyveinek összegyűjtése pedig még várat magára.

E legismertebb személy ellenpontjaként szeretnénk felhívni a figyelmet azokra a diákokra is, akiknek a neveit a legtöbb esetben csak a *Matricula* diáknévsora és katalógusa őrizte meg. Más protestáns iskolához hasonlóan a tordai iskola esetében is egyszerűen összeállíthatjuk azoknak a műveknek a listáját, amelyet a tanítás során feltétlenül használhattak. A bejegyzések viszont arról is mesélnek, hogy maguk a diákok milyen könyveket forgathattak tanulmányaik alatt.

Valamint különösen figyelemre méltó lehet számunkra az is, hogy a katalógusban több unitárius szerző olyan munkája is megtalálható, amely ma már ismeretlen számunkra, vagy egyetlenegy példányban maradt fenn.²¹

A 18. század végén

Olyan nagyon egyszerű kérdésekre, mint például, hogy hol volt a bibliotéka, milyen rend szerint helyezték el a könyveket stb., ekkor még a *Matricula* és a többi forrás segítségével sem tudunk válaszolni.

A könyvtár helyével kapcsolatos első információ még későbbi időpontból származik. Az iskola 1788 és 1796 közötti újraépítésének idejében, 1791-ben, egy új helyiséget kaptak a régi könyvtár könyvei.²² Székely Sándor néhány év-

21 Kiválasztott példáink jól illusztrálják a művek későbbi sorsát:

1. Kénosi Tözsér János retorikai előadásainak vázlatait – a katalógus 169. tétele - *Elementa Rhetoricae* címmel egy 1751–1752-ben keletkezett másolatból ismerjük. – Leleőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: MsU 134
2. Kénosi később – már mint bágyoni lelkész – ajándékozta Ovidius *Metamorphoses* című művéhez írt jegyzeteit – a katalógus 112. tétele – egykori iskolájának. Ismeretlen.
3. Abrudbányai Nagy Mihály Vossius-jegyzetének szerencsés módon a katalógusban leírt példánya – a 116. tétel – maradt ránk. Leleőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: MsU 1081
- 22 “*Iq* El rekesztettem a’ negy Kamarák között levő ambitust Thécának fizettem az Átsoknak ...” – Barabás Dávid rektor (1784–1810) számadásában. in: *Matricula* 546. – Idézi: VARGA i. m. 47.

tized múlva, 1831-ben készített alaprajzán láthatjuk, hol is helyezkedett el ez a téka.²³

Elképzelésünk szerint a könyvtár első teljes újrendezésére 1774 körül vagy azt követően került sor.²⁴ A könyvtár második katalógusában találkozunk ugyanis először azzal a minden egyes tételre kiterjedő jelzetrendszerrel, amelyet a század végéig használtak a könyvtár köteteinek jelzésére.²⁵ Néhány kivételtől eltekintve ugyanezek a jelzetek szerepelnek a harmadik katalógusban is.²⁶

1795-ben – a három rendelkezésre álló katalógus mellett – ismét szükségét érezték egy újabb jegyzék elkészítésének.²⁷ Minden bizonnyal azért, mert ekkor már több könyv elkallódott.²⁸ Nincs tudomásunk arról, hogy 1795-ben ezt a negyedik katalógust, amely pontosan jelezhetette volna, hogy a könyvtárban hány kötet volt a század végén, valóban össze is állították. Így kénytelen vagyunk a könyvállományt a legutolsó katalógusban található jelzetek alapján felbecsülni, noha tudjuk, hogy a könyvek száma biztosan kevesebb volt. A jelzetek szerint az iskola könyvtára több mint kétszázötven kötetet számlált az 1780-as évek végén.

A század utolsó éveiben még Torockói Bartók János nyugalomba vonult lelkes is gazdagította összegyűjtött könyveivel a tordai tékát. Kutatásunk során

23 *Forma Gymnasii Tordensis Anno 1831* – VARGA: i. m. a 48. és 49. oldalak közé befűzve

24 A Matricula tételei közül csak 64 mellett találunk általában később odaírt jelzetet, amely a legtöbb esetben nem felel meg a két másik 18. századi katalóguson feltüntetett jelzetnek.

25 *Catalogvs Librorum in Theca Scholae Vnitar(iorum) ex Originali A 1774, per Joannem Kováts 1782. in 4br(is) a tempore Visitationis Libror(um) p(er) Rectore(m) factae* Kézirat. Lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: MsU 1102

Annak ellenére, hogy a katalógus fejlécében az 1774-es dátumot tüntették fel, ez a forrás nem egy összeírás alkalmával készült. Abrudbányai Nagy Mihály rektor 1774-es számadása szerint a könyvtárban ekkor 184 kötet volt, ám a katalógus 204 tételt sorol fel. A fejlécben megadott dátum tehát csak a forrás leírásának kezdő időpontja, magát a leírást 1782-ben vagy később fejezheték be. – „...Libri sunt Numero 184. quorum ultimus in Catalogo est Logica Franconis Burgersdicum 8vo.” – in: Matricula 461.

26 *Catalogvs Librorum in Theca Scholae Vnitar(iorum) O-Tordensis habitorum scriptus per Mich. Kozma Aô ad huc 1774* Kézirat. Lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: MsU 1102

Ez a katalógus sem egy összeírás alkalmával készült, mert olyan kötet is szerepel rajta, amely 1789-ben került az iskola tulajdonába. – Lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: B. M. V. U. 24/a–b

27 Barabás Dávid rektor számadásában (1795) – in: Matricula 582.

28 Vadadi Filep József rektor 1779-es számadása szerint a könyvtárban 177 kötet található, vagyis a Matricula könyvjegyzékén feltüntetett 191 tételéből 14 kötet ekkor már elveszett. Vadadi Filep következő számadása (1780) szerint a könyvtárban 183 kötet található, vagyis a Matricula könyvjegyzékén feltüntetett 198 tételéből 15 kötet ekkor már elveszett.

eddig tizenkét olyan kötetet sikerült azonosítanunk, amely könyveinek elveszett jegyzékén szerepelhetett.²⁹

A „régí könyvtár” sorsa

Varga Dénes iskolatörténeti írásában említést tesz egy keltezetlen – szerinte az 1830-as évekre datálható – régi katalógusról, amelyben a következő feljegyzést olvasta: „*a régí könyvtárból megkerült 26, hasznavehetetlen könyvekért cseréltek Burján urtól 20 [könyvet – B. Gy.]*.”³⁰ Azaz a régí bibliotéka könyveit nem őrizték külön, mint a kolozsvári kollégium könyvtárában, és ezáltal még inkább növelték annak a lehetőségét, hogy elvesszenek. A század közepére jelentős részük esetében ez be is következett.³¹ A ma már nem ismert RMK-kötetek esetében – ha Szabó Károly a tordai unitárius gimnázium tulajdonában lévő példányról tud – talán feltételezhetjük, hogy csak a 19. század végét követően tűntek el.³²

E kötetek 1923-ig lehettek a tordai iskola tulajdonában: az iskola további működése ekkor lehetetlenné vált és megszűnt. A „régí könyvtár” könyveit – az iskola könyvtárának többi kötetével együtt – a kolozsvári iskolába szállították, és ott a különböző gyűjteményekbe szóródtak szét, mint e gyűjtemények jelzetei tanúsítják.³³

Két évtizeddel később az államosítás következtében a román állam tulajdonába kerültek, és így ma a Román Akadémia kolozsvári könyvtárában találjuk

29 1797. T. Barthok János Urannak a Tordai Théca számára T. Doctor Barthok Josef által aján-dékoztatott Könyveknek Laistroma. – Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának Reg. B. Fasc. XLVIII. 36. jelzetű kézirata volt. A kilenc kötet lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzeteik: B. M. V. U 431, B. M. V. U 80, U 52396–52397, U 60295, U 60507, U 67885, U 68978–68979, U 69012, U 69586

30 VARGA i. m. 367.

31 A Matriculának például csak 32 tétele szerepel a könyvtár 1856-os katalógusában: 9., 12., 21., 22., 27., 31/4., 44(?), 51., 60., 66., 76., 78., 83., 84., 95., 105., 116., 129., 149., 150., 153., 154., 155., 156., 157., 158(?), 177., 178., 181/2., 190., 196., 202. – Az *O Tordai Unitarium Gymnasium Könyvtárának 1856ban Augustus havában történt rendezésekor készített Könyvlaistroma*. in: A Tordai volt unitárius iskola könyvtárára vonatkozó adatok. Kézirat. Lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzete: MsU 1861. 52–77. A fenti következtetésre jutnánk, ha a második és harmadik katalógus könyveit keressük meg ebben a katalógusban.

32 A fennmaradt RMK-kötetek lelőhelye: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzeteik: B. M. V. U 24/a–b, B. M. V. U 80, B. M. V. U 104, B. M. V. U 143, B. M. V. U 306, B. M. V. U 431, B. M. V. U 539

33 Vö.: *A kolozsvári Akadémiai Könyvtár Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményeinek katalógusa. Catalogul colecțiilor Bibliotecii Maghiară Veche a Bibliotecii Academiei Cluj-Napoca*. A katalógust összeállította: Kovács Mária, Kuszálík Eszter, Sántha Emese, Sipos Gábor, Szőke Imola. Szerkesztette és a bevezető tanulmányokat írta Sipos Gábor. Kolozsvár, 2004. /in: Sapiientia könyvek 28./ 380., 384., 397., 408., 422., 453., 503. A Bölöni Farkas-, a Brassai-, a Gedő- és a Vegyes Könyvtárba kerültek.

meg ezeket az egykori tordai iskola régi bibliotékájának emlékét őrző könyveket.³⁴

34 A régi könyvtár 32 kötetét ismerjük most: Lelőhelyük: RA Kvt., Kolozsvár. Jelzeteik: B. M. V. U 24/a–b, B. M. V. U 104, B. M. V. U 143, B. M. V. U 306, B. M. V. U 539, Dbl. U 391, MsU 1081, MsU 1221, Ú 52389–52390, U 62835–62838, U 65131, U 65613, U 67756, U 69009, U 69329, U 72967, U 74143, U 74736. Bartók János könyvei közül a következőket azonosítottuk: B. M. V. U. 8., B. M. V. U. 71., B. M. V. U 80., B. M. V. U 431., B. M. V. U. 507., B. M. V. U. 525., U 52396-52397, U 60295, U 60507, U 67885, U 68966–68967, U 68978–68979, U69012, U 69586 - Vö.: A kolozsvári Akadémiai Könyvtár Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményeinek katalógusa. 420., 422., 431., 436., 480., 503.

Az alábbi kétrészes tanulmány központi alakja és „tárgya”, Dán Róbert húsz évvel ezelőtt halt meg. A mester kutatási eredményeit áttekintve könnyű belátni, hogy ennek a megemlékezésnek egy, a teológia diszciplinájával foglalkozó szakfolyóiratban a helye. E tekintetben a magyar paletta kissé szegényes. Kulturális és vallási folyóirataink inkább a modern héber irodalommal, a holocaust/soá-témával és a cionizmus kérdésével foglalkoznak.

Az olvasók közül vélhetőleg többen emlékeznek Dán Róbertre, a „heretikusra”, ha máshonnan nem, épp a Keresztény Magvető hasábjairól. Legutóbb 2001-ben jelent meg tanulmánya lapunkban – posztumusz –, amely Péchi Simon és Vehe-Glirius kapcsolatával foglalkozott. Dán megmutatta Erdély jelentőségét az európai művelődéstörténetben: a szombatos és unitárius mozgalmak ideológiai háttere és kelet-európai gyökerei kapcsán, a nemzetközi interakciókra figyelve. Ő tárta fel Péchi Simon eszmeiségét, amely Erdély szellemi fénykorát, eszmei áramlatait és annak változásait tükrözi. Miért is? Péchinél megfigyelhető: zsidó tradíció, posztbiblikus irodalom, görög-latin műveltség, fiatalkorában (Eössi András) szombatoság, később a 17. században – vélhetően politikai okokból – unitarianizmus, s ez mind Erdély szellemi élete is.

FRANK D. DÁNIEL

DÁN RÓBERT EMLÉKÉRE (II.)

„Emlékezzél a hajdani időkre” (MTörv 32,7)

Reformáció. Humanizmus?

Héber stúdiumok a 16. századi Magyarországon

Dán Róbert első könyve 1973-ban jelent meg¹, amiért a kor tudományos paradigmája kandidátusi fokozattal jutalmazta. Tárgya: a rabbinikus irodalom hatása a reformáció napjaiban.

¹ Dán Róbert: Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus, és a héber nyelv Magyarországon. Akad. Bp. 1979. Itt szeretném megjegyezni, hogy D. R. bibliográfiájának összeállításakor elolvastam az összes Dán kutatásokkal szekunder irodalmat (ismertetőket a folyóiratokban), és ezért ezek biztos hogy hatottak rám az adott korszak tudományos szemléletének értékelésében (a 73'-as, 79'-es, 82'-es, és 87'-es ismertetőkre gondolok az ItK-ban, az MKSzle-ben, a JQR-

A héber nyelv egész hazai történetének ez az első komplett áttekintése a 16. század végéig: a korábbi megállapításokat újra vizsgálat alá veszi, és ahol szükséges, kiegészíti őket 16–17. századi szerzők forrásai alapján. A könyv bevezetője az első igazi összefoglalása a zsidó vallás középkori változásfolyamatainak, amely olyan egyedi rendszerben magyarázza meg az alapfogalmakat (pl: Misna, halacha, haggada, midrás, gemara, kabbala), hogy a legkívülállóbb laikus is tökéletesen megértheti és átláthatja azokat. Elemzi a talmudi kort, bemutatva, hogyan vezetett annak kanonizációja a karaita és a rabbinikus mozgalmak szakadáshoz, egészen a tizenkettedik századi exegétáig, mint Rasi, David Kimchi, Ibn Ezra vagy Maimonidész. Ezzel párhuzamosan a héber stúdiumok fejlődésének nagyobb képviselőit is megjeleníti Alquinustól (804) Nicolas de Lyráig (1340). Majd eljut a humanizmus bibliaértelmezéséig (Erasmus, Reuchlin, Ficino, Pico), amivel gondolatilag jól átvezeti a bevezetőt a fő témába, ami nem más, mint a 16. század magyar hebraistáinak bemutatása. Összeveti és értékeli műveiket és forrásaikat, kivétel nélkül a hazai héber stúdiumokra fókuszálva: Mátyás udvarában, a katolikus, protestáns és egyéb egyházi iskolákban, valamint a humanisták műhelyeiben (Heltai, Károlyi, illetve a Vizsolyi Biblia ismertetésével.).

Ecclesia militans – lingua primigenia

A katolicizmus és a protestantizmus, majd ez utóbbi radikális krisztológiát hirdető szárnya a szellemi élet minden területén megvívta ideológiai csatáikat: ekkorra már a egyetemes keresztény vallás szervezeti formája az ecclesia oppressából az ecclesia militans helyzetébe fordult át.² Ebben a küzdelemben fontos szerepet kapott az Ószövetség eredeti nyelve, szövegállományának aprólékos elemzése, az akkoriban felfedezett/újra-megismert filológiai-történeti anyag. Mint látjuk, a héber nyelv társadalmi helyzete komoly változáson esett át ez időszak alatt. A „lingua sancta” státusából a „lingua primigeniába” fordult át, s így – mint elsődleges forrás – az igaz teológiai megismerés és az ebből következő helyes cselekvés és életmód meghatározója lett.³ A műveltség egyik pillérévé vált, s ennek művelődéstörténeti jelentősége meghatározó: megnőtt az eredeti helyes olvasat iránti igény, a kinyilatkoztatások körülményeinek tisztázására, a kételyek eloszlatására. Rájöttek, hogy nem fedti az eredeti szöveget sem a Szeptuaginta,

ben, etc., melyek Dán Róbert könyvei kapcsán jelentek meg. Ezeket a tanulmány végén, a szekunder irodalmak c. fejezetben felsorolom.

2 Goldziheri terminológiák az iszlám fejlődésével kapcsolatban. Simon R., Goldziher. 1981. 784. old.

3 A héber nyelv és a rabbinikus források átértékelődéséről (sancta-primigenia): Dán R.: The Age of Reformation versus „Linguam sanctam hebraicam”. A Survey in: Annales Universitatis Scient. L. Eötvös. Sectio Linguistica. VIII. 1977. 131-144. old. Schippers.

amely az alexandriai zsidóság igényét volt hivatott kielégíteni az Ókorban⁴, sem Jeromos latin fordítása, a Vulgata – már csak az eltérő kanonizációs hagyományok miatt sem.⁵ Dán arra is rámutatott az ókeresztény írók kapcsán, hogy a héber Biblia elsődlegességén alapuló Messiah-tudat nem volt újkeletű jelenség.⁶

A héber nyelv „lingua primigenia” helyzetéből következően, az adott időszakban a vitás teológiai kérdések eldöntésének céljából a homályos újszövetségi helyeket ószövetségi és posztbiblikus zsidó irodalmi részekkel próbálták magyarázni álláspontjuk védelmére. Mind az új szellemi irányzatok, mind a Religio Universalis hivatkozott a fent megnevezett forrásokra.

A lingua primigenia magyar vonatkozásai

Dán Róbert érdeme a lingua primigenia hazai hatásának alapos feltárása. Bemutatta Sylvester János viszonyát a héber nyelvhez, majd ennek nyomdatörténeti jelentőségét is. Sylvester János, a teljes Újszövetség első magyar fordítója (1541) volt Közép-Európában az első, aki héber szöveget nyomtatott, Sárvár-Újszigeten. Dán elemzi *Grammatica Hungarolatináját*⁷ (1539).

A bibliai zsidóság és a magyar nép sorsának párhuzamba állítása jellegzetes vonása volt a magyarországi reformációnak. Másként, a magyar nyelv eredetének első kutatói a héber nyelvben látták az első rokont, és ezt Sylvester nyelvtana is tükrözi, nyelvi analógiáival.⁸ Dán kimutatta Sylvester sárvári bibliájában Eras-

4 A mítosz szerint Demetrius Phalereus ajánlotta II. Ptolemaeus Philadelphusnak a nagykönyvtár számára, aki üzent Jeruzsálembe a főpapnak, aki hetven tudóst küldött. Pharos-szigetén dolgoztak külön, de fordításaik szórul-szóra egyeztek. Hohlbach Bertalan: Hellenizmus a zsidóságban. IMIT Évk. 1940. 206.l. Hohlbach Graetz monumentális munkájára hivatkozik (Graetz, Geschichte der...II. etc.).

5 Többen is a kanonizációs problémára, és a biblia világtörténeti jelentőségére helyezik a hangsúlyt, mint Assmann is (A kulturális emlékezet. Atlantisz.Bp.1999). A szövegközpontúság kialakulása, közmegegyezés és eljárási egyetértés a szöveg értelmezésében. A szöveghez való viszony változásával nemcsak a szöveg státusa, hanem funkciója is megváltozik (abszolút autoritás, presztizs...). Ezért meghatározó a 70-es évszám Assmannál, nemcsak a második szentély pusztulása, hanem Jabne miatt; amikor a szentély és a kultusz helyébe az írott tan lépett (Rosenzweig), az ószövetségi kánon kialakulásával. Köszönöm Tatár Györgynek, hogy előadásai során felhívta ezekre a figyelmemet.

6 Eusebius: *Historiae Ecclesiasticae*. Ed: L., Schwartz. Leipzig. 1903. D.R.

7 Ez volt az első hazai, magyar szöveget tartalmazó könyv.

8 Természetesen semmilyen nyelvrokoni kapcsolat nincs a magyar és a héber között, ezek a nyelvi analógiák sántítanak, nem tudományosak, csak arra jók, hogy az ember könnyebben jegyezze meg a dolgokat, mikor tanulja őket. Mostanában vannak, akik ideológiai hülyeségüktől vezérelve ezeket a nyelvi analógiákat újra előveszik, kihasználják, hogy a sumer és a héber rokon sémi nyelv, sumer-magyar rokonság (?) bizonyítására. Ezeket egyéb hajmeresztő dolgokkal tűzdelik meg., amit most a laikusnak szemléltetek: 'lo' szócska héberben azt jelenti 'nem', magyarul a 'ló' négy lábú patást jelöl, de normálisnak mondható-e az az ember, aki ez alapján

mus hatását, de feltárta „lingua primigeniáját” is, amely Munster héber bibliáját követi. Ez kiderül abból a latin fordításból, amelyet a „Munster-Biblia” tartalmazott, valamint a benne szereplő számos rabbinikus kommentárból. Dán végigköveti, hogyan válik a héber stúdium a dogmatika eszközévé a vallásfilozófiai csatározásokban – például Erdély és Debrecen között. Az egyik legjelentősebb fejezetben Melius Juhász Péter héber nyelvtudásával foglalkozik, megbízható források alapján filológiai elemzi (Genebrardus, Paris 1566). Melius a Johannes Foster-féle hagyományt követte, szigorúan a bibliai szövegre támaszkodva, a lutheri állásponhoz igazodva. Ezt a kabbala számmisztikájának használatával egészítette ki a reneszánsz divatjának megfelelően, Pico della Mirandola alapján.⁹

Melius és Albo, Erdély és Tortosa

Melius támadta Joseph Albót, mivel a szentháromság-tagadó irányzatok ideológiai táptalaját látta tanaiban. Albo 1413-ban részt vett a XIII. Benedek pápa (Pedro da Luna) által megrendezett vallási vitán Tortosában, a nyolctagú zsidó küldöttség tagjaként, amelynek során a „religio universalis” Jézust a Talmudból akarta bizonyítani.¹⁰ Az ötfős zsidó küldöttséget – melynek tagja volt – Ráb Hasdai spanyol filozófus küldte a vitára.¹¹ Albo ellenfele a disputában a kitért Lorki Józua (Hieronymus de Santa Fé) volt, XIII. Benedek pápa háziorvosa.

A megkeresztelkedett zsidók Európa története során – és még a német császári birodalomban is – magas álláshoz jutottak az igazgatásban csakúgy, mint az iparban és az egyházban¹²; de ezt mindenkor kettőzött odaadással, szorgalommal

azt merné állítani hogy a héber meg a magyar rokon nyelv?! Még néhány szédületes hülyeség: Mária Magdolna- Megdól a nő; Jézus a párthus herceg... Dán Róbert nagyon haragudott rájuk, teljes joggal, felháborodva ezeken a minősíthetetlen tudománytalan igénytelenségeken. Akit érdekel a nyelvtörténet, egy általános bevezető: Joseph Naveh, *Early History of the Alphabet*, The Magnes Press, The Hebrew University, Jerusalem, 1987.

9 Pico keresztény, neoplatonikus, a zsidó misztika követője. Pico gyakran hivatkozik Rab Hasdai-ra, mivel nagyon hatott rá arisztotelészi fizika-kritikája, amit Pico ültetett be a latin irodalomba, s amit így Galilei hasznosított. Blau, J. L.: *The Christian interpretation of the Cabbala in the Renaissance*. New York. 1944. 442-452. old. (D.R.), Enc. J. Hasdai Crescas c.szó, 1085. l., Pico c.szó...etc.

10 Daniel J. Lasker: *Jewish Philosophical Polemics Against Christianity in the Middle Ages*. Ktav Publishing House. Inc. B'nai B'rit. New York. 1977.

11 Encyclopaedia Judaica. Jeruzsálem.1971. Crescas, Hasdai címszó.

12 Pablo Christiani is zsidónak született, akinek négy napos vitája volt Barcelonában a királyi udvar előtt (I. Jakab parancsára) a Rámbánnal (R. Mose ben Nachman, Nachmanides) 1263-ban; melynek kivonata 1642-ben jelent meg; vagy vegyük a szintén zsidó származású Pfefferkornnak az esetét Mainzban, I. Miksa alatt, Reuchlin Jánossal. In: Waldappel József: *Egy talmudi hely szerepe...*, IMIT Évk. Bp. 1940. 93-115.old., különösen 99. ill., 101. l.

és kemény önmegtagadással kellett igazolniuk. Csak akkor engedték oda őket, ha magatartásukkal hallgatólagosan elfogadták és megerősítették a többi zsidóra kimondott ítéletet.¹³ Santa Fé nézeteit könyvben fejtette ki (*De Judaei ex Thalmuth...*), amely számba veszi a keresztény érveket, illetve a zsidók érveinek cáfolatát is tartalmazza. Miguel Serveto ismerte ezt a művet (Newman 1966. 553.), és ennek alapján vette a kezébe Albo Ikkarimját. Albo műve döntő befolyást gyakorolt Szervétre, elsősorban a bibliai antropomorfizmus tekintetében, amiben Szervét egyértelműen Albót követte Maimonidésszel szemben.¹⁴ Szervét a későbbiekben nem volt hajlandó visszavonni tanait, amiért Kálvin a máglyára küldte őt.

Joseph Albo a hosszan elnyúló tortosai vita tapasztalatait *Szefer-ha-Ikkarim* című munkájában összegezte, összefoglalva benne a judaizmus dogmáit, a zsidó hit lényeges alapelveit. Melius meg is írta – ennek megfelelően – Albo érveinek cáfolatát, de sajnálatos módon a kézirat ezidáig még nem került elő. Dán Róbert könyvében rekonstrukciós kísérletet tett Melius dogmatikája alapján.

A „magyar Erasmus” és az antitrinitárius polemikuskok

Dán Róbert behatóan foglalkozott Dudith Andrással, a racionalista „magyar Erasmus” lingua primigenia-kritikájával, aki – bár a rabbinikus irodalmat elvetette, ugyanúgy, mint Melius – vele is vitába keveredett. Dudith nem tartozott a professzor úr kedvencei közé, mint embert kifejezetten „ki nem állhatta” – de azért művét kutatta.

Dán egyik vizsgált irányvonala az unitárius irányzat kialakulása és története, annak héber nyelvhez fűződő viszonyával együtt, olyan nagy polemikuskok életútján keresztül, mint az antitrinitáriusok vezető alakja Dávid Ferenc, illetőleg Hunyadi Demeter vagy Enyedi György, akik a korban jeles héber nyelvtudással rendelkeztek, és a trinitást héber grammatikai érvekkel cáfolták.¹⁵ Attól kezdve, hogy elkezdték lebontani a héber nyelv és irodalom segítségével a szövegekre rakódott későbbi értelmezéseket, már egyenes út vezetett maguknak a szövegeknek a tagadásáig. A Jézus-messiasz kizárólagos emberi lényegét hirdető egyes csoportok már az 1570-es évek táján tevékenykedtek az észak-itáliai városokban, a Dávid Ferenc vezette erdélyi egyházban, de Európa más területein is.

13 Horkheimer-Adorno: A felvilágosodás dialektikája. Gondolat. Atlantisz. Medvetánc. Bp. 1990. 208. old. id.

14 A bibliai antropomorfizmushoz kapcsolódóan Guttman Mihály: Az antropomorfizmus a Talmud...IMIT Évkönyv. Bp. 1940. 9-25. old. id.

15 Például az Ézsaiás 6.-ban szereplő szent-szent-szent kifejezést a héber felsőfoknak megfelelően legszentebb seregek uraként fordították. A szentháromság történeti kialakulása Indiában, a kereszténységben, a görögéségnél (Platón, Timaios), a zsidóknál Alexandriában (Philón), Jacob Böhme-nél lásd: Hegel, Vallásfilozófiai előadások. Atlantisz. Bp. 2000. 259-262.old.

Dán ugyanakkor értekezik a zsidó tudományosság karaita ágának kimutatható hatásáról, különösen a lengyel Jichák ben Ábrahám Trokya vonatkozóan. Jichák Troky karaita rabbi *A hit megerősítése* című munkájában (1594) olyan antitrinitárius forrásokat említ, amelyek időközben elvesztek.¹⁶ Dán rendszerezi Bogáti Fazekas Miklós életútját és írói pályáját: felszámolja Zoványi Jenő „két Bogáti”-tételét¹⁷, és egyértelműen bizonyítja, hogy a 16. században csak egyetlen Bogáti élt, aki nem volt szombatos – mint azt Kohn Sámuel feltételezte – és nem igen tudott héberül. Zoványi munkásságához tartozik, hogy kutatásai bizonyos értelemben gátakba ütköztek: a sárospataki tanárt egyházi előjárói felfüggesztették állásából, és fegyelmi vizsgálatot indítottak ellene, mivel Kálvinról másképp írt, mint Varga Lajos.¹⁸

Dán írt Bogátinak a Vizsolyi biblia költői képeinek rá gyakorolt hatásáról, és a héber szöveghez képest nem szó szerinti zsoltafordításairól, amit Bogáti a magyarországi környezethez-viszonyokhoz igazított. Dán olyan független gondolkodónak látta őt, akit – bár Dávid Ferenc tanítványa volt – nem lehet egyértelműen sem szombatos, sem radikális antitrinitárius gondolkörbe besorolni. Tótfalusi munkásságát is feldolgozta a héber filológiához kapcsolódóan. Rájött, hogy értelmezésének kulcsa Polus Synopsisa és egy 1517-es Biblia Rabbinica Magna, középkori kommentárok szinte teljes gyűjteményével, ókori arám szövegváltozattal.

Dán Róbert közölte Dudith Andrásnak egy Stancaróhoz írt levelét a héber források értékéről (1571), valamint Bogáti Fazekas Miklós Apokalipszis-kommentárjának magyar nyelvű előszavát az 1580-as évekből. Továbbá Albo *Iqqarim* címe vitairata III. kötetének 25. fejezetét, és David Kimchi zsoltaévekhez írt megjegyzéseit Gilbertus Genebrardus latin fordításában.

A zsidó bibliográfiai folyóiratok összesített indexe

1979-ben jelent meg az *Accumulated Index of Jewish Bibliographical Periodicals* az Akadémia Kiadó gondozásában. Dán Róbert már ezt megelőzően

16 Erről informál a Pesti Izraelita Hitközség jutalomkönyve: Hitvita Izsák ben Ábrahám Troky Chizuk Emunája nyomán. A kiadvány Brózsza Ottó Könyvnyomdájában Budapesten készült, 1908-ban. A Chizukban szereplő szombatos forrásokat érdemes összehasonlítani az ismert szombatos kódexek jegyzékével, az eredmény meglepő. L: Thúry Zsigmond: A szombatos kódexek bibliográfiája. Borbély Gyula Nyomdája. Mezőtúr. 1912.; D. R., Jichák Troky antitrinitárius forrásai, *Filológiai Közölny* 31. évf. 1-4. 1985. 216-228. old.; v. uő. Isaac Troky and the Radical Antitrinitarians. *Orient and Occident*. A. Scheiber Memory Volume. Ed.: R.D. Bp. – Leiden. 1986.

17 Zoványi Jenő: A magyarországi protestantizmus 1565–1600. Genius kiad. Bp. 1977. D. R. írta a könyvről az ismertetőt az *ItK*-ban, 1979-ben (463-464. old.).

18 Huszadik Század. 1908. IX. évf. 11.sz. november. 405.l. skk.

is rengeteg bibliográfiát szerkesztett¹⁹, és jelentős tevékenységet végzett a 16–17. századi magyar könyvtörténeti és hungarica-kutatások terén. Ő mutatta be a sárospataki és a pozsonyi héber nyomda történetét, illetőleg a legkorábbi héber nyomtatott szöveget Bécsben és Budán. Feltárta a héber nyomtatás kezdeteit, majd tovább szélesítve a „kört” meg akarta írni a nyomtatott héber könyv történetét Magyarországon. Sajnos csak a terv feléig jutott, hirtelen halála félbeszakította a munkát. Mindenestre a félbemaradt „projektet” azóta befejeztük, és remélhetőleg valamelyik kiadónál hamarosan napvilágot lát.

Dán Róbert rendszeresen látogatta a bécsi, hamburgi, utrechti levéltárakat. Elkészítette Büchler Sándor, Kecskeméti Ármin és még sok híres rabbi biográfiáját. Tagja volt az MTA Könyvtörténeti Bizottságának; részt vett a *Magyar Könyvtári Szemle*, és a *Journal of 16th. Century* szerkesztésében, valamint az unitárius vallás forrásait közlő holland–magyar *Bibliotheca Antitrinitariorum*-ban²⁰. Ugyanakkor elmaradhatatlanul jelen volt az MZSO, a MIOK, és az OSZK Évkönyveiben.

Legnagyobb kiadott bibliográfiai munkájában²¹ az amúgy is nagyon nehezen számon tartható folyóiratokat rendszerezte, amelyek rengeteg kisebb hozzászólást, közleményt tartalmaznak. Dán Róbert elkészítette a zsidó bibliográfiai folyóiratok összesített indexét, feldolgozva négy német, egy angol, és három héber nyelvű folyóiratot.²² A latin–héber betűs index 58 kötetből készült, 10 000 tételt tartalmaz, és teljesen felöleli az 1858 és 1943 közötti időszakot. Az indexben kereshetünk a szerző, a cikk kiemelt témája, a nyomdász és a nyomdahely alapján. A betűjegyzékben a héber rövidítéseket feloldja, az anonim iratokat pedig azonosítja. Külön tudománytörténeti jelentősége a kötetnek, hogy az összes magyar tudós munkásságát tartalmazza betűrendben Bachertől Goldziheren keresztül Ziegler Ignácig.

Most idézzünk egy részt Scheiber Sándornak a könyvhöz írt angol nyelvű előszavából, amely kifejezetten tükrözi Dán Róbert tudományos szemléletét: „A szerkesztő, Dán Róbert, már bebizonyította alkalmasságát ezen a területen mint szerző, az általa kiadott bibliográfiákkal a Monumenta Hungariae Judaica

19 Pl: A budai Egyetemi Nyomda hebraica bibliográfiája; A magyarországi hebraica bibliográfiái...

20 Olyan kiadványokra gondoljunk, mint a *Defensio Francisci Davidis*. 1582 (reprint). Akad. Bp. 1983.; vagy a *De Falsa et vera unius dei patris*... 1568 (reprint). Akad. Bp. 1988.

21 Dán Róbert: *Accumulated Index of Jewish Bibliographical periodicals*. Akad. Bp. 1979.

22 *Central-Anzeiger für Jüdische Literatur, Blätter für neuere und ältere Litteratur des Judenthums*. Red.: Nehemia Brüll. Vol. I. 1890 (91'). Frankfurt/Mainz.; *Hebräische Bibliographie*. „ha-Mazkir”. *Blätter für neuere und ältere Literatur des Judenthums*. Red.: Moritz Steinschneider. Bd. 1-21. 1858-1865, 1869-1882. Berlin.; *Journal of Jewish Bibliographie. A Quarterly*. Ed. Collaboration with eminent scholars by Joshua Bloch. Vol. 1-4. 1938-1943. New York. Etc... In: *Accumulated Index*... 13-14. old.

számaiban, valamint periodikák bibliográfiáival, melyek a *Zeitschrift für die Geschichte der Juden*-ben jelentek meg.”

Újra meg újra ismételné Freimann az alapelvet: „Nem kell, hogy jól informált legyél a tárgy anyagának kérdésében, de tudnod kell, hogy hol található” (S. D. Goitein).²³ Dán Róbert nemcsak azt tudta, hogy hol, de azt is, hogy mit – és legfőképp azt, hogy miért.

A „zsidózás” története az ókortól a reneszánszig

1979-ben látott napvilágot tollából a „judaizare” terminus kritikai bemutatása²⁴ a tudománytörténetben, és csakhamar pontos definiálása is. Magyarul sohasem jelent meg, és ismertetőt sem írtak róla, úgyhogy most közlünk belőle egy részletet – talán a legjelentősebb kiemeléseket – e sorok szerzőjének fordításában.

A latin *judaizare* vizsgálata szemantikai, vallási és tudománytörténeti kérdéseket is felvet. Mindhárom antik szent nyelvben előfordul, különböző jelentéssel. A héberben először Eszter-könyvében jelenik meg (δῆψτμ, VIII: 17)²⁵ reflexív igealakban (*hithpael*), ezzel utalva a nem-zsidó születésű embereknek azokra a cselekedeteire, akik különböző politikai tényezők által vezérelve csatlakoztak Eszter népéhez és „magukévá tették” a zsidó hitet. A héber bibliai fogalomnak – mellőzve a talmudi kételyeket – pozitív jelentéstartama van. Ábrahám ibn Ezra is ebben az értelemben használta a 12. században.²⁶ A Szeptuagintában, amely hellenisztikus spirituális környezetben készült, a szó görög megfelelője: ιουδαϊζειν. Ugyanazzal a szemantikai tartalommal bír, mint a héber eredeti.

23 The compiler, Dr. Dán Róbert, has already proved his suitability for such work by his author bibliographies published in the volumes of the *Monumenta Hungariae Judaica* and by his periodical bibliographies appearing in the *Zeitschrift für die Geschichte der Juden*. Time and again, Freimann would repeat his basic principle: „You don’t have to be knowledgeable on the subject matter in question, but you must know where it can be found.” (Prof. S. D. Goitein). In: *Accumulated...*, Foreword by Alexander Scheiber. 7. old.

24 *Judaizare, career of a term*. In: *Antitrinitarism and Related Movements during the second half of the 16th. Century*. *Studia Humanitatis* 5. (szerk.: Dán – Pirnát). A könyv az 1979-es siklósi konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza olyan szaktekintélyektől, mint: Dán Róbert, Jan van Goudoever, Keserű Bálint, Werner L., Németh S. Katalin, Pirnát Antal, Lech Szucki, G. H. Williams, etc.

25 δῆψ γυόκχόζ kapcsolódik, azonosságként, általánosabb alakja: ἡδωηψ, ψδωηψ (‘yehuda, yehudi’). Mai értelemben ugyan ‘zsidó’, de eredeti antropológiai vonatkozásában azt a személyt jelöli, aki felveszi a hitét annak a törzsnek (‘yehuda’).

26 Trakt. Jebamoth 24/b; 79/a etc; Ezra Lev.-hoz 24:10, Deut. 21:13, In: *Münster Biblia Hebrae*. Basileae. 1546. 1598.-old.

Plutarkhosznál és Josephusnál úgy fordul elő, mint egyszerű tényközlés: mindenemü emocionális tartalomtól mentesen.²⁷

Akárhogyan is, a zsidó történészek már eleve tudatában voltak, mit jelent a fogalmi tartalom: a „zsidó utak” (Jewish ways) szerint élni és viselkedni; ami meghatározónak bizonyult a kifejezés történelmi fejlődése szempontjából. Mint ahogy az tény is, hogy a keresztény ideológia fellépésével a fogalom egy kicsit pejoratív ízt vett fel. Érezhetjük ezt Pál levelén (Gal 2,14), a zsidó rítusok (τουδαζειν) vonatkozásában.²⁸ A *judaizare* latin fordítása szintén átment az említett fejlődési fázisokon feltéve, hogy a keresztény templomok pozíciójának megerősödésével egyenes arányban a fogalom egyre inkább negatívabb árnyalatokat vett fel. A pejoratív jelentés szubjektív elemekre lett felépítve, s így a szó többélű fegyverré vált, amivel a különböző keresztény trendek arra törekedtek, hogy inzultálják, illetve sértegessék egymást. A szerzők a kifejezésnek megpróbálták olyan objektív háttérrel kölcsönözni, amely ab ovo szubjektív tartalommal volt megtöltve. Dán Róbert elemzését két szempont vezérelte: egyik oldalról az igazi tartalom, másik oldalról az ideológiai összetevő megjelenítése.

Két olyan történelmi vonatkozása is van a jelenségnek, amely tradicionálisan kapcsolódik ehhez: az egyik Marranos, a másik olyan zsidók, akik a kereszténységből tértek át. A formális kategória a született zsidót foglalja magába (*yehudi*), aki valamilyen történelmi szükségszerűség miatt látszatra vallást cserélt; később azokat a prozelitákat jelöli így, akik teljesen befogadták a zsidó hitet.²⁹ A laodiceai zsinat 364. évi ülése „zsidózó” (*judaizare*) eretnekségnek nyilvánította a szombat ünneplését. A középkorban rengeteg szerző volt, aki úgy gondolta, hogy a legfőbb dolga a „judaizálók” különböző manifesztációinak leleplezése. Chindaswinth, Hrabanus Maurus, Sevillai Izidor és mások elkötelezett értekezéseket szenteltek a „judaizáló” eretnekség eltérő formáinak cáfolatára. A Római Birodalom hatóságainak nézete szerint (i. sz. 1. század) többnyire a lázadók viselkedtek úgy, mint a *judeorum*. Clairvaux-i Bernát szégyenkezésének adott hangot néhány keresztény hittestvére miatt, akik gyakorolták a *judaizare*-t azáltal, hogy pénzt kölcsönöztek nagy uzsorakamatra. Ugyanennek a panasznak adott hangot néhány századdal később a pozitivistá Francis Bacon (Baco de Verulamio). A humanizmus éveiben a protestáns ideológia megjelenésével a fogalom egyre inkább pejoratív tartalommal telítődött. A konzervatív római katolikusok

27 Josephus Flavius.: *De bello judaico*, London–New York, 1926, II. köt., 454. old.; Plut.: Cicero, VIII.1. 864c, in *Vitae paralellae*, ed. K. Ziegler, Lipsiae.1964. 319.old.

28 M.J. Lagran, *Les judaisants de L Epître aux Galates*, in R.B. XIV. (1917).,138-167. old.; J.B.Lithfoot, *Saint Paul's Epistle to the Galatians*, London, 1905. 114. old.

29 Arnon Abraham ben Abraham, *A comprehensive Bibliography on Proselytes and Proselytism*. Tel-Aviv. 1969., *conversion to Judaism: a history and analysis*, ed. D. M. Einhorn, New York. 1965. 104-111. old.

Johannes Reuchlint *judaizernek* hívták – a héber nyelv iránti aktív érdeklődése miatt. Erasmus is aggódott a héber stúdiumok terjesztése miatt, félve a judaizmus továbbélésétől.³⁰ Az anabaptista szombatosokat Erasmus *judaizantesnek*, illetve „új-zsidóknak” nevezte. A tizenhatodik század eleji vallási polémiákban kezdtek használatba jönni az olyan kifejezések, mint: *semi-judaeus*, *rabbinus*, *rabbinizare*, amelyek kiegészítették – mint szinonimák – a tradicionális *judaizaret*. Ezt szemléltetik például a katolikus Johannes Eck szavai „Rabbi Münsterhez”. Luther³¹ is *rabbinationnal* vádolta meg Münstert Biblia kiadása miatt, ami „csupán” posztbiblikus zsidó kommentárokkal volt kiegészítve. Luther összes hebraista kortársát *judaizantesnek* tekintette. A római katolikus templom szócsövei számára közhelynek számított, hogy Luther, Kálvin és Zwingli „judaizáltak”. Az anabaptista Bodenstein von Carlstadt azért vádolta judaizálással Melanchtont, mert protestáns nézetei voltak, és mert túl gyakran hivatkozott Mózes öt könyvére. Kálvin ugyanakkor a lutheránus liturgiát a *judaizmus* jelzővel összegezte. A terminus Európa keleti részén is divatossá vált, szláv és magyar nyelvterületeken. Dudith András szemében a hebraista Francesco Stancaró *judaizer* volt. Erdélyben a páduai iskola szellemét megtestesítő Giorgio Biandrata (Blandrata György) emelt vádat Dávid Ferenc ellen judaizálás miatt, aki nonadorantizmust hirdetett. Eössi András és az elkövetkező szombatos generáció már eleve hordozta a kifejezés magyar verzióját: *zsidózó*³². Másfelől, 1581-ben Marcello Squarcialupi és Faustus Socinus azt mondták Jakob Palaeologusról hogy „zsidózó”. Socinus *semi-judaeusnak* nevezte Martin Seidelt annak ellenére, hogy Seidulus még az Ószövetséget is megkérdőjelezte. A *judaizare* szubjektum és predikátum is egyben, az ítélet alanya és tárgya. Hogyha a terminus különböző magyarázatait kutatjuk – ahogyan a kortárs forrásokból ismeretes –, figyelmen kívül hagyva a szubjektív elemeket, amelyek együtt járnak az alkalmi használattal, akkor redukálhatjuk a *judaizare* szóhasználatot a tényleges objektív tartalomra. Ennek négy mozgatója van, amelyek alapján a különböző keresztény trendek egymást „zsidózó” sajátságúnak nevezték: 1. exegetikai, 2. szertartási-morális, 3. teológiai és 4. társadalmi kapcsolatok vonatkozásában.

A héber nyelv *lingua primigenia* státusából következően, bár a rabbinikus irodalmat a teológiai vitákban mindenki használta, ugyanakkor ezért a másikat

30 D. Erasmus, *Annabili ecclesiae concordia*, in *Opera Omnia* V., Lugduni Batarorum, 17'6, cols. 505-506; D.Erasmus, *Opus Epistolarum*, II. Oxoni, 1906, 491. old.

31 Luther életpályája során eltérően értékelte a zsidókat. Fiatalon még azt mondta, hogy ők közelebb vannak...; mivel szerette volna a támogatásukat-pártfogásukat megnyerni. Ez nem sikerült. Később, idősebb korában már támatta a judaizálókat...

32 Ez a tizenhatodik századi csúfólókból, és gúnyversekből is kiderül. L: Hatvanhat csúfos gajd. Vál., bev., jegyz., utószó: Hargittay Emil. Magyar Hírmondó. Magvető Kiadó. Bp. 1983.

judaizálással vádolta. A *judaizare* pejoratív jelentéstartamának e megjelenése³³ külön szociológiai jelentőséggel bír a sztereotípiák kialakulásának vizsgálatában. Visszatérve, a tárgyalt terminus jelölhet bármilyen személyt („Hagyja magát a Talmud által vezérelni”), vagy akár egy új szellemi irányzatot is megjeleníthet. A fogalom jelentése nem volt állandó, ebből következően bárkire használhatták, minden csak a meghatározáson múltott: mindenesetre ezek közül egyik sem fedte a zsidó vallás definícióját.

Dán bemutatja a terminus tudománytörténeti megközelítésének változásfolyamatát: Kohn Sámuelről (rabbinikus hagyományokat követő nem-zsidó szombatóló antitrinitárius Erdélyben) L. I. Newmanig, akinél az összes zsidó hatást testesíti meg a kereszténységben³⁴. Míg Kohn túlságosan leszűkíti a kört a sajátos erdélyi helyzetre³⁵, addig Newman definíciójában nincsenek tartalmi specifikumok. J. Friedmann terminusának értelmezése azokat a keresztény teoretikusokat jelöli meg, akik az újszövetségi pontokat rabbinikus irodalom szerint értelmezik.³⁶ De ne felejtjük el, hogy a vitákban a religio universalis ugyanúgy hebraizált, mint ellenfelei, így ez a meghatározás sem kielégítő. C. Roth meghatározása³⁷ minden olyan nem-zsidó születésű személyt jelöl, aki a zsidó vallás egészét vagy részét kívánja követni. A *judaizare* Dán Róbert meghatározásában: „A szó – *judaizans* – jelölhet egy személyt vagy egy elméletet, aki/ami világosan elhatárolt a zsidó vallás koncepciójától a keresztény hitvallás minimális alappozitívumától, ami az elfogadása a Jézus = Messiás identitásnak egy általános értelemben. Másfelől, az így jellemzett személy vagy tanítás különbözik a többi keresztény tanítástól azáltal, hogy hisz a héber Biblia és a rabbinikus iratok prioritásában, és hogy ugyanolyan értékkel bírnak az egész emberiség számára”.³⁸

33 Ez a kezdete a népi (völkish) beszédaktusban a zsidózásnak mint olyan minősítő jelzőnek, mely a kifejezés állandósult nyelvi szófordulattá válásához vezetett.

34 L. I. Newman, Luis Israel: Jewish influence on Christian reform movements. I-IV. New York. 1966. 1-4. old.

35 Kohn Sámuel: A szombatosok, történetük, dogmatikájuk és irodalmuk különös tekintettel Péchi Simon főkancellár életére és munkájára. Bp. 1889.

36 J. Friedmann: Michael Servetus. A case study on Total Heresy. Gèneve. 1980. 143.-old.

37 C. Roth: 'judaizare' In: Jewish Encyclopaedia. VI. Jerusalem. 1970. 397.old.

38 'The word 'judaizans' signifies a person or theory that can be distinctly separated from the Jewish religious conception by the minimal basic postulate of the Christian creed, that is, the acceptance of the Jesus=Messiah identity in a general sense. On the other hand, the person or theory thus characterized is distinguished from other Christian theories by a belief in the priority of the Hebrew Bible and rabbinical writings and of their unchanged validity for all peoples of the world.' 33.old.

Egy numizmatikai vizsgálat. Istenkirály vagy ember?

A *Humanizmus, reformáció...* című munkájában kifejtett lingua primigeniára vonatkozó megállapításait Dán Róbert 1985-ben egy numizmatikai vizsgálat során is bizonyította, sőt tovább finomította.³⁹ Itt a Jézus-érmék polémiáját mint eszmetörténeti jelenséget vizsgálta (103. l.), és felsorolta az összes éremfaját, polemikus ellenpárok szerint a héber nyelv – krisztológiai probléma vonatkozásában a szamaritánus írásútól a quadrátbetűsíg. Bemutatta az Ambrosius-, Salvator-, Bartoloccius-, Waser-, Roville-féle éremcsaládfákat, az érmék kutatástörténetét megtalálásuktól, a különböző elemzésekkel és publikációkkal, a datálás-eredet és funkció⁴⁰ vonatkozásában, a rektókon található képek elemzésével együtt.

Dán a megszokott gyakorlatot követi: újra felkeres, majd összegezi. A „campo di fiori” típus vizsgálata a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött eredeti példány felhasználásával történt. Ismerteti az ezzel kapcsolatos Maszák-közleményét (*Vasárnapi Újság*), valamint Goldziher, Kaufmann, Krausz Sámuel, és Gohl Ödön megállapításait, majd ezeket összegezve-beépítve megállapítja a helyes olvasatot. Ebben a posztumusz is megjelent tanulmányban teljesedik ki széles ismeretanyaga és gondolkodásának eleganciája.

A katolicizmus és a protestantizmus, majd ez utóbbinak a radikális krisztológiát hirdető szárnya, az antitrinitarizmus képviselői egyaránt adtak ki héber betűs Jézus-érméket, mintegy ideológiai csatáik eszközüül. A Wagenseil által bemutatott protestáns érmére válaszként jelenhetett meg annak Bartoloccius-féle katolikus ellenpárja. Mind az antitrinitáriusok, mind a trinitás képviselői verettek érméket, vélt teológiai igazságuk hirdetésének dicsőségére. Az ellenoldalnak már csak presztízsből is – mintegy válaszul – veretnie „kellett”, mivel a trendeknek propagandisztikus célokból a vetélytársak eszközeivel kellett demonstrálniuk a maguk igazát (108. l.). A trinitás-vita kapcsán látjuk, hogy mindegyik fél lingua primigeniának ismeri el a hébert. Ezt a Dán Róbert által vizsgált érmék héber feliratai is igazolják, az általa felismert helyes értelmezésében: a Messiás-király békével jött, ámde embertől lett származtatva.⁴¹ Ez a „campo di fiori” típus a 16. század második felében működő különféle antitrinitárius ideológiai mozgalmak közös krisztológiai minimumát, a kizárólagos ember-Jézus-messiás tanítást fejezi ki. Az Ambrosius–Waser–Roville típussal vitakozott úgy, hogy meghagyta szövegében a krisztológiai minimumot. A másik vizsgált érme szövege: „A Mes-

39 Dán Róbert: Disputatio Nummorum- Héber betűs Jézus-érmék a 17. században. MKSze. 2. szám, 1985. 101-114. old.

40 Eltérő funkciók mint: egyházi propaganda; kegyérme; misztikus-bajelhárító; vagy vallásukat elhagyó zsidókat ajándékozták meg vele keresztelés alkalmával (keresztelő érme).

41 ωτψωΣπ ≤δεμ 'εω ≤ωλΣβ εβ 'λμ ξψΣμ

siás-király békével jött, és az embert a magasságos Isten »élővé« tette⁴². Ez az Isten-ember medál az antitrinitárius „campo di fiori” típusal vitatkozik, ahogyan az tette a megelőző trinitárius medálok szövegének kiforgatásával, ami leghamarabb a 16. század utolsó évtizedeiben lehetett.

„A krisztológia az emberi és az isteni közötti közvetítés. A keleti kereszténységben belüli eretnekségek, így az arianizmus az atya és a fiú consubstancialitásának tagadásával, majd a nesztorianizmus Jézus két természetének éles – diszkontinuus – megkülönböztetésével, s a monophüszitizmus (egységes szellem), amely viszont Jézus isteni természetébe oldotta volna föl az emberit, mind az isteni és az emberi közötti áthidalhatatlan szakadékot fejezték ki, végső leegyszerűsítésben: az istenkirály és a – bizonyos szempontok szerint – egyformán alávett közösség transzcendálhatatlan dichotómiájaként.”⁴³

Mindegyik oldal felhasználta a héber nyelvet a maga igazolására, mindamelllett hogy egyidejűleg a másikat judaizálással vádolta. Mint arra Dán tanulmányában rámutat, a korban a spirituális képzeteknek megfelelően mágikus, illetve gyógyító jelentőséget is tulajdonítottak az érméknek a héber betűk miatt, mint *lingua sanctának*. Ennek megfelelően használták is őket, a népi (völkisch, folklór) babonás rituálék gyakorlásakor, például varázslásra vagy akár talizmánként.⁴⁴ Dán Róbert az érmék vizsgálatából azt is igazolta, hogy nem következett be éles paradigmaváltás⁴⁵ a két szemléleti viszony között a társadalomban, hanem egy ideig mindkettő egyszerre volt jelen az emberek tudatában. Valószínűleg a rétegződés hierarchiájának magasabb fokán állókhoz (presztízs, státus, munkamegosztás, életmód, és hatalom vonatkozásában) mint műveltebb csoporthoz, hamarabb jutott el a *lingua primigenia* szellemisége, mint a szélesebb népi rétegekhez, ami szintén magyarázza a héber nyelv eltérő értékelésének párhuzamos jelenlétét: az ember sokkal inkább hajlamos misztifikálni azt, amit nem ismer.

42 ...ψξ ηΣτ ρ ψλ εδ εμ εωλΣβ εβ 'λμ ξψΣμ

43 A krisztológia az isteninek emberi formában történő megtestesülése révén lehetővé teszi az emberi és az isteni szféra érintkezését, másrészt az üdvözülésnek mintegy ontologikus megalapozását adja. Id.: Simon Róbert, Goldziher, Az iszlám etc., 928-929. l.

44 A szelíd arcú ember Jézus mellkép és a misztikusnak tűnő héber betűs felirat miatt betegségelhárító, illetve vészűző hatást tulajdonítottak annak: a XVIII. század közepén már a medál számos példánya forgott közkezen, fonálra függesztve. Általában gyermekek nyakában lehetett látni, amiről Maszák Hugó is tudósít 1901-ből (114. l.).

45 Ahhoz hogy gyökeres éles váltás legyen, az új szemléletnek teljesen új koncepciókat kellene adnia mindenben, annak a bizonyos konszenzusnak a megdöntésével a 'sancta' státus ellenében, de itt eredendően nem erről van szó, ez csak később realizálódik a grammatikai elemzések következményeképpen, együtt a racionalista tudományos szemlélet kérdőjeleivel, aminek végleges eredménye a későbbiekben maguknak a szövegeknek a tagadása lesz, a szentből profánná válik...

Erasmus és az új tudományos szövegkritika

Erasmus forradalmi munkája 1516-ban, már az új tudományos szövegkritika jegyében jelent meg – jóval a modern bibliakutatás előtt. A teológiai vizsgálati módszerek a reformáció korában merőben eltértek a korábbi egyházi felfogástól: példa erre az eredendő bűn vagy a szentháromság cáfolata. Rájönnek az Újszövetség vonatkozásában, hogy műfajilag tulajdonképpen levelekről van szó és nem kinyilatkoztatásokról, vagyis magánszemélyek hitkérdéseiről. Valamint arra, hogy az evangéliumok nem teljesen ugyanazok, másképpen mesélik el a dolgokat, ebből következően eredeti nyelvük is eltérő lehet.

Az 1–3. századi zavaros politikai események következtében – ne feledjük: a zsidóság a babiloni „fogságot” követően csak rövid ideig volt független, mert „nyakukon voltak” a görögök, majd a rómaiak – „Izrael népe” már nagyon várta a messiást. Feljegyzések szerint számos kisebb-nagyobb messiás tűnt fel, majd bukott meg. Ezt Kalthoff formulázta először határozottabban, pontos forrásokra hivatkozva (*Entstehung des Christentums*. Leipzig 1904.). A helyzet komikuma, hogy Kalthoff evangélikus pap volt, igazi jó keresztény, tehát semmiképpen sem lehet keresztény-ellenességgel vádolni. Kalthoffot idézve: Krisztus, Messiás nem egy volt, hanem akkoriban minden évben akadt több is Izraelben, akít – ha a közrendet már nagyon háborította – kurtán kivégeztek. Ez már olyan típusféle volt.⁴⁶ Dán Róbert megfogalmazásában: az evangéliumok kapcsán látszik, hogy a Jézus-figura „marketingjénél” a szövegek egy koncepció alátámasztására születnek: a megváltására, a mennyország kapujának megnyitására.

Erasmus Újszövetségét úgy készítette, hogy megvizsgálta az összes régi görög szövegváltozatot, de csak azokat a helyeket fogadta el, amelyek a legrégebbi textusok által is alá voltak támasztva (plusz motívumok lehettek a későbbi betoldások). János első levele (5,7) a szentháromság legfőbb igazolása, de mivel nem szerepelt a legrégebbi szövegekben, ezért Erasmus – világi tudományos koncepciójától vezérelve – egyszerűen kihagyta azt az Újszövetségéből (a szentháromság tagadása).⁴⁷ Pirnát Antal ezért is gondolta azt, hogy a szentháromság tagadásának ideológiája igazából nem zsidó eredetű.

46 406. l. Huszadik Század. 1908. 17.köt. 9.évf. április. 402-407. l. Ismertető cikk az 'újabb' Krisztusirodalomból főleg C. J. W. Smith (Leipzig. 1906.), és egyéb szerzők: Strauss Dávid, Renan (Krisztus rekonstruálása irodalmilag Taine nyomdokaiban), Ernest Havet, etc.

47 Dán Róbert: Művelődéstörténet előadásorozat az ELTE-n 1985-ben. Részlet.

Műhely

A revitalizáló mozgalmak általában a veszteség és elerőtlenedés érzéseivel válaszolnak a gyors átalakulások és gyarmati elnyomás okozta változásokra. Ennek ellenére az egyik legszokatlanabb revitalizáló mozgalom Új-Guineában bukkant fel. Gyűjtőnéven a cargó-kultuszokról van szó (a cargó tört angolsággal a nyugati isteneket jelenti), amelyek arra törekednek, hogy megfelelő ritusokkal cargó bőséget biztosítsanak, miközben a javakat az ősi szellemek ellenőrzése alatt vélik tudni. Stephen Leavitt a cargó-kultuszok történetét és társadalmi funkcióját tekinti át, de innen továbblépve azt is bemutatja, hogy a cargó-kultuszok hogyan válaszolnak az egyén szükségleteire, különösképpen az egyén közvetlen őseitől remélt segítség szükségletében.

STEPHEN C. LEAVITT

CARGÓ-HIEDELMEK ÉS VALLÁSI ÉLMÉNYEK¹

1984 augusztusában kezdtem meg kétéves kutatásomat a bumbita arapeshek között a Pápua Új-Guinea kelet-szepiki tartományában. Azzal a tervvel érkeztem, hogy a vallási élményt tanulmányozzam egy titokzatos embercsoport kultuszában. De érkezésem után hamar felvilágosítottak, hogy az efféle kultusz már örökre a múlté: alig két hónappal korábban néhány bumbita az asszonyok és gyerekek előtt Jézus nevében nyilatkozta ki a kultusz titkait, lehetlenné téve ez által a kultuszhoz való visszatérést. Mindazonáltal tudatták velem, hogy épp a legmegfelelőbb időben érkeztem, hiszen magának Jézusnak az eljövetele van küszöbön, aki még november folyamán egy új korszakot vezet be.

A bumbiták és szomszédai épp egy általuk „ébredésnek” nevezett folyamat közepette éltek, egy széles horderejű evangélikál keresztény terjeszkedés időszakában. Misszionáriusok az 1950-es évektől tevékenykedtek a térségben, és ekkor alapított a Keleti Tenger Evangélikál Misszió állomáshelyet bumbita területen.

¹ Stephen C. Leavitt: *Cargo Beliefs and Religious Experience*. In: James Spradley – David W. McCurdy (szerk.): *Conformity and Conflict: Readings in Cultural Anthropology*. Allyn & Bacon 2002¹, 371–381. Fordította: Czire Szabolcs

Jóllehet a helyiek áttérítésében nem tudtak látványos eredményeket elérni, sokakat megkereszteltek az évek folyamán, akik többsége újra elhagyta az egyházat, mihelyt az első lelkesedés tüze kilobbant. Abban azonban mindenki egyetértett, hogy 1984 egészen más. A kultusz titkainak kinyilatkoztatása azt jelentette, hogy többé nincs visszatérés a régi valláshoz.

Ahogy telt az idő, felfedeztem, hogy a bumbita keresztény elképzelések nagymértékben különböztek a miénktől. A legtöbb bumbita a kereszténységben egy boldog új világ ígérését találta meg, és szentül hitte, hogy Jézus visszatérésevel megszűnik minden éhség, betegség és halál. Ugyanakkor sokan egy pazar anyagi bőség eljövételében is hittek. Elképzelésük szerint Jézus magával hatalmas mennyiségű rizst, húskonzervet, ruhát, berendezési tárgyat és egyéb javakat fog hozni. Ezek voltak azok a javak, amelyeket az idelátogató európaiak magukkal hoztak. A bumbiták úgy gondolták, hogy ezeknek az anyagi javaknak egy mágikus vagy spirituális eredete van, és ezeket végső fokon mind saját őseik birtokolják, de az európaiaknak valamiképpen tudomására jutott, hogy miképpen férhetnek hozzá azok egy részéhez. Jézus visszatérésén keresztül őseik minden gazdagságukat átadják élő utódaiknak és hithű örökösöknek.

Ezek az elképzelések ismerősek voltak számomra, hiszen sok hasonlóságot mutatnak a Pápua Új-Guineában generációkon át gyakorolt jól ismert „cargó-kultusz” elemeivel. A cargó kultuszok olyan vallási mozgalmat képviselnek, amelyekben arra történik kísérlet, többnyire bizonyos kultuszokon keresztül, hogy hozzájussanak az ősök szelleme által birtokolt hatalmas anyagi gazdagsághoz. A csendes-óceáni térség kolonizációjának első időszakában, amikor mindennapos volt a megrakott hajók kiürítése a szigeten, az elbűvölő gazdagság mély benyomást tett a helyi lakosokra. Igaz ugyan, hogy saját társadalmi berendezkedésük összetett rituális és társadalmi rendszereket tudott felmutatni, és a hajózási technológiájuk igen fejlett volt, mégis elkápráztatta az európaiak gazdagsága. Alig valamivel a vallási mozgalmak jelentkezése előtt meghatározó volt a törekvés, hogy magyarázatot adjanak erre a látszólag csodálatos hozzáférésre az anyagi javakhoz. A kultusz vezetői azzal álltak az emberek elé, hogy az európaiaknak valamiféle sajátos rítusokat kell ismerniük, és ha ők is ezeket a legpontosabban gyakorolnák, az ősök visszatérnének a cargóval együtt. Ezekben a rítusokban gyakran helyet kapott az európaiaktól ellesett furcsa magatartás utánzása, mint például szigorú sorokba rendeződve együtt menetelni és a templomi szertartás végén órákon át énekelni. A cargó-mozgalmak gyakran a misszionáriusuktól eltanult keresztény képzeteket is magukba ötvözték, ámbar a misszió ellenezte a keresztény üzenet ilyesfajta újraértelmezését.

Némely esetben a rítus rendkívül kidolgozottá vált. Az emberek röpterek másait készítették el, kommunikációs központokkal, leszállópályákkal és bambusz adótornyokkal, mert azt remélték, hogy ott cargókkal rakott gépek fognak leszállni. Egy jól ismert kultuszban, amelyet most „Johnson-kultusz” nevez-

nek, a vezetők követőiktől pénzt gyűjtöttek azzal a céllal, hogy az Egyesült Államokba küldve megvásárolják Lyndon Johnson elnököt.

A bumbiták területét érintő legnagyobb mozgalom 1971-ben jelentkezett, amikor egy Yalivan nevű kultuszvezér azzal lépett a nyilvánosság elé, hogy egy jól ismert hegy tetején található két geológiai határjelző cementtalapzat elmozdítása cargót fog felszabadítani a hegyről. Yalivan szervezete széles területről gyűjtött tagsági díjat. Az elképzelés az volt, hogy a hivatalos tagok részesedést kapnak a leömlő cargóból. A rendelt napon még a nagy távolságra élők is a házban maradtak, mert egy szörnyű kataklizmától tartottak. A határjelzőket feltépték és lecipelték a hegyoldalra, de az ősök elmaradt érkezése nem vetett gátat a mozgalomnak. Mi több, Yalivant a következő nemzeti parlament térségi képviselőjének választották.

Az ismétlődően feltörő cargo-mozgalmak komoly megpróbáltatások elé állították a gyarmati közigazgatást, hiszen az emberek a küszöbön levő új világ reményében elhanyagolták saját kertjeik művelését, és egyéb munkák végzését. Tartottak ugyanakkor attól is, hogy átverik az embereket, és a nehezen megkerezett pénzüket a kultuszvezéreknek adják. Ezért a cargo-kultuszokon belüli pénzgyűjtést a gyarmati kormány törvényen kívül helyezte, mely rendelkezés akkor is életben maradt, amikor Pápua Új-Guinea 1975-ben kivívta függetlenségét. Mindmáig, jóllehet a „cargo-kultusz” Új-Guineában negatív csengésű névvé vált, az emberek továbbra is meggyőződéssel hisznek az ősök cargo fölötti ellenőrző hatalmában, és e hit továbbra is kifejezési formákat talál a keresztény vallási mozgalmakban, mint amilyen az 1984-es bumbita ébredés is volt.

A cargo-kultuszra sajátosan jellemző, látszólag bizarr hiedelmek a vallási mozgalmakat és a gyarmati megszállás azokra gyakorolt hatását kutató antropológusok érdeklődését felcsigázták. A kutatók hasonlóságot véltek felfedezni ezen kultuszok és a világ más részein található vallási mozgalmak között. A gyarmati elnyomásra válaszként szerveződő kultuszoknál gyakori elemek a rítus kihangsúlyozása, a karizmatikus vezető víziójába vetett bizalom és a teljes viláगतalakulásba vetett hit. Például a tizenkilencedik században a Szellem Tánc nevű amerikai indián vallási mozgalom bizonyos kulcsfontosságú szertartások teljesítése által remélte az új világ eljövételét. E mozgalmat más hasonlókkal együtt a kulturális hagyományok veszélyeztetettségének és a bölények eltűnésének válsága hívta életre. Az antropológusok a cargo-kultuszban is egy példáját látják annak, ahogy az emberek új értelmet próbálnak konstruálni egy kulturális válság idején.

Az ősök anyagiak fölötti kontrollja azonban a cargo-kultuszok megkülönböztető eleme, amelynek magyarázatát az antropológusok a csendes-óceáni népek korábbi kultúráinak tanulmányozásán keresztül remélték. Pápua Új-Guinea hagyományos vallásaiban kiemelt hangsúlyt kapott az ősök szellemének élőket védő szerepe. A család csak az ősök szellemének mágikus közreműködésével remélhetett bőséges yamgyökér vagy batáta termést. Ésszerűnek tűnt tehát azt gon-

dolni, hogy az európai étel és más javak szintén ebből a természetfölötti forrásból származtak. Ehhez társul az, hogy Pápua Új-Guineában a hagyományos kultúra nagy hangsúlyt helyezett a cserére és az ajándékok felajánlására mint a kapcsolatépítés és presztízsszerzés eszközére. Nagymennyiségű ételek cseréjével szilárdítottak meg barátságokat, kötöttek szövetségeket és vetettek véget vitáknak. A riválisok felülmúlásának is a versenyszerű csereképesség volt eszköze.

Az ideérkező európaiaknak egészen más elképzeléseik voltak a kapcsolatépítésről. Ellenőrzésük alatt rendkívül vonzó anyagi javak állottak, de visszatartották, hogy a helyiekkel megfelelő csereviszonyokat létesítsenek. E helyett gyarmati uralmat létesítettek és felsőbbrendűként viselkedtek. Ezért némely antropológus értelmezésében Pápua Új-Guineában a cargo-hiedelem a gyarmati megszállással szembeni védekezés eszközeként a függetlenség érzetének egyfajta átmentése.

Saját kutatásaim arra mutatnak, hogy e magyarázatokban van igazság, de nem tartalmazzák a teljes választ. A mai Pápua Új-Guinea lakóinak nem kevés tudásuk van a kereskedelemi folyamatokról, arról, hogy az anyagi javak honnan érkeznek. Sokan közülük pénz által, munkahelyen keresztül vagy termékek értékesítése útján nyernek, és nyugati termékeket vásárolnak maguk számára. Az európai gyarmati uralmat független kormány váltotta fel. Mégis sokan, akik közül a többség iskolákban tanult, ültetvényeken vagy gyárakban dolgozott, és részt vett bukott cargo-kultuszokban, továbbra is annak a lehetőségét keresi, hogy miként tudna az őseitől cargohoz jutni. Miért élnek túl a cargo-elképzelések annyi éven át?

A cargo-ideológiát olyan vallási világszemléletnek kell tekintenünk, mint amely úgy ad magyarázatot az élet általánosabb kérdéseire, hogy közben az egyén sajátos igényeit is szem előtt tartja. A gyarmati megszállás véget ért, és már valamennyi pénz is rendelkezésre áll, de Pápua Új-Guinea lakóinak továbbra is szembe kell nézniük azzal a ténnyel, hogy a világszínpadon csak igen jelentéktelen szereplők, és a rendelkezésükre álló gazdagság is viszonylag kevés a másokéhoz viszonyítva. A cargo-ideológia ezekkel a zavaró és megoldhatatlan egzisztenciális kérdésekkel úgy néz szembe, hogy azokat egy mélyen személyes jelentéssíkra fordítja le. Általa a szélesebb világhoz való viszony léptéke helyett az emberek a hozzájuk közel élők viszonylatában gondolhatják el önmagukat. Az „ősök”, akikhez fordulnak, a cargo számára nem távoli és névtelen természetfölötti lények, hanem az apák, anyák és más közeli rokonok szelleme. E szerint a cargo igazi lényege, amely szerint az ősök gazdagságot hoznak és adományoznak az élőknek, csak az egyén számára hordozott jelentés szintjén érthető meg. A cargo az elhunyt szülőkkel való viszonyról szól. Ezért a cargo szemléletében a szülőktől vagy nagyszülőktől jövő jelzés vagy ajándék gyakran az ők megbocsátásuk és törődésük kifejezéseként értődik.

Amikor egy bumbita férfi vagy nő a cargo-t saját szüleivel való viszonyán belül értelmezi, ezzel lényegében arra tesz kísérletet, hogy a körülötte folyó zavarba

ejtő változásoknak valódi értelmet találjon. Egy útja annak, hogy a gyarmati tapasztalatokat egy számára jelentést hordozó formába újrafogalmazza. De megvan ennek a maga kockázata. A legtöbb ember számára a cargo bősége nem jött el, és valószínűleg soha nem is fog. Bumbita értelmezésben az ősök valamilyen ismeretlen oknál fogva még mindig visszahúzódnak. Ezért vallási élményük a vágyódás és a bűntudat érzéseivel telített. Ez pedig igen kínos érzelmi teher lehet.

A vallási élmény személyes vonatkozásainak szemléltetésére munkám során számos egyéni élettörténet-elbeszélésre, történetre összpontosítottam. Elgondolásom az, hogy néhány személlyel mély beszélgetést folytassak, rögzítsem elbeszéléseiket, hogy aztán gondolatmenetüket később részletesen elemezhessem. Ennek a módszernek az az erénye, hogy képes felmutatni a vallási élmény egyéni oldalát, miközben lehetővé teszi, hogy az egyének a saját szavaik által nyilatkozzanak meg. A legfontosabb fogyatéksága, hogy ezek az egyéni történetek nem tekinthetők „reprezentatívnak” a teljes közösségre nézve. A személyes történeteknek kötelezően személyeseknek kell maradniuk. Mégis azt gondolom, hogy ez a megközelítés a témának olyan vetületeit tudja feltárni, amelyek mások tapasztalataiban is felismerhetővé válik.

Szemléltetésként tekintsünk annak a két idősebb férfinak a történetére, akik az áttérés rendjén a „Máté” és „János” keresztény neveket kapták. Mindketten hatvan év körüliek voltak, amikor az interjúkat készítettem (valami 25 órát összesen). Vagy én látogattam meg őket, vagy őket hívtam magamhoz, és általában egy vagy két órát beszélgettünk alkalmanként, kettesben. Igyekeztem kevés irányítást gyakorolni, de azt tudomásukra hoztam, hogy vallásos hitük érdekel.

Az özvegy Máté először 1967-ben tért át kereszténynek, és mindvégig a kereszténység egyik legelkötelezettebb szószólója maradt bumbita térségében. Megtérése előtt varázslónak tanult, és bevallása szerint élt is a varázslással. Máté közismert a helyi misszionáriusok, és általában az európaiak iránti törődéséről. Mindenhová magával hurcolt egy hatalmas zsákot tele keresztény irodalommal, korábbi évek kalendáriumaival, kedvenc misszionáriusai fényképeivel, sőt még néhány általuk küldött levéllel is, különféle országokból. Minden egyes darab a zsákjában erősen megrongyolódott, pecsétes és elnyűtt a gyakori kézbevételektől. Háza sem mentes a misszionáriusokra emlékeztető emléktárgyaktól, köztük egy műanyag gyerekgramfon egy rakás bumbita arapesh nyelvre fordított prédikációt tartalmazó bakelit lemezzel. Máté a bumbita térséget érintő minden korábbi cargo-mozgalomból kivette a részét.

A Mátéval való interjúk során kiderült, hogy a cargo-valláshoz a néhány éve elhunyt apjával szembeni bűntudatérzés rendezési szándéka vonzotta. Egész felnőttisége idején apjával konfliktusos viszonyban állott. Állítása szerint az apja egy alkalommal megpróbálta elcsábítani menyasszonyát, amikor közös sátorban éltek. Elmondása szerint amikor ezt megtudta, egy lándzsával megpróbálta megölni az apját. Az apát büntetésként egész életére száműzték a faluból. Máté hite

szerint az apa kegyetlenül megbosszulta ezt, amikor megölte az ő feleségét (szülésben halt meg). Igaz ugyan, hogy később kibékültek, de Máté a megbocsátásnak még további jeleire sóvárog, amelyeket az apa halála előtt nem kapott meg.

Máté története elárulja, hogy az apja megbocsátásának jelét remélte az európai misszionáriusokkal való kapcsolatának ápolásától. Hitében a legelképesztőbb vonás az volt, hogy saját apjának a szellemét vélte felismerni az egyik misszionáriusban. Ami azt illeti, a bumbiták között meglehetősen elterjedt hiedelem, hogy az európaiak némelyike saját elhunyt rokonaiknak a szelleme. Máté azonban a legtöbb emberrel ellentétben eltökélten kereste a személyéhez tartozó szellemet, és azt, hogy attól cargó-ajándékot kapjon, jeleként apja megbocsátásának. Mindez egy történet elmesélése rendjén bukkant fel, amelyben Máté egy Németországba visszatérő misszionáriustól való búcsúzását mondta el. A misszionáriusnak búcsúajándékkul néhány yamgyökeret és egyéb zöldséget hozott. Az ezt követő interakciót így írta le:

[Rákérdeztem a misszionárius távozási szándékára, és] ő azt mondta, hogy marad. De aztán, amikor megkérdeztem [újra], nem válaszolt, és én leültem. Elment, vett egy tölcsért, és megtöltötte nekem sóval, és akkor megkérdeztem tőle. Azt mondtam: „Azt hiszem, te az apám vagy. Arcodat az apám, Turingi arcának látom, és feleséged olyan, mint anyám, Tinga'wen. Felismerem a hasonlóságot.” Válasz nélkül hagyta. Nem válaszolt, mert megszégyellte magát. Azt mondta: „Vedd a sót és menj! Nem kellett volna idejőnnöd, és ennyit fecsegni.” [nevet]. Most pedig itt láthatod, ideírtam a nevüket a könyvembe.

Máté tehát meg van győződve, hogy apja visszatért halottaiból, mégpedig egy európai misszionáriusban. Ez nyilvánvaló számára abból a csendes magatartásból, amellyel emberünk az ő ételajándékára válaszolt, ahogy elszégyellte magát, amiért aztán Máténak sót adott és arra kérte, hogy hallgasson a dologról.

A valóságban a misszionárius szándéka minden bizonnyal a yamgyöker és zöldség viszonzása volt, de ezt Máté egy eltérő módon értelmezte, mégpedig mint bizalmas kommunikációt. A misszionárius nem válaszolt semmit, amit Máté néma elismerő vallomásként értelmezett, mintha azt mondaná: „Igen, valóban az apád vagyok, ahogy arra rájöttél, de kérlek, senkinek ne mondd el.” A kapott ajándékot Máté a kapcsolat jóindulatúsága jelképes megerősítésének tekintette. Bár a só jelentéktelen ajándék volt, Máté reakciója mégis kiterjedtebb cargó iránti sóvárgását juttatta kifejezésre. Az európaiaktól azért akar anyagi javakat kapni, mert a cargó valójában saját halott apjától jövő ajándék, amely halott rokonának iránta táplált szeretetet jelzi.

A másik férfival, Jánossal készített interjúim is azt mutatják, hogy a cargó sóvárgásnak mély személyes vetületei vannak. Mátétól eltérően, János a maga

korában igen megbecsült vezetője volt közösségének. Mostanra hatvan éves és nyugdíjas. Termetre a bumbiták között alacsonynak számított, de mindmáig igen mozgékony maradt. János is úgy érezte, hogy a cargóhoz való hozzájutásában apja jelenti az utolsó esélyt. De míg Máté a misszionáriusok között kereste apját, addig János magában Istenben ismerte fel apját.

Ezért úgy tekintett Istenre, mint akinek jóindulataként elnyerheti a gazdagság kulcsát jelentő titkos tudást. A bumbita felfogásban helyénvaló az ösatyáktól titkos tudást és mágikus segítséget várni, de ezt János kiterjesztette a cargó képzetére is. Úgy gondolta, hogy ezzel a cargóval igen hatalmas és befolyásos vezetővé válhat közösségében az által, hogy azt szétosztja, ahogy a hagyományos bumbita vezetők hatalmukat disznók és yamgyökér adományozásával építették fel. Akárcsak Máté, János is úgy gondolta, hogy a cargó elnyerése apja jóindulatának végső bizonyása lesz.

Elmesélése szerint Isten vele leginkább álmain keresztül érintkezett. A bumbita felfogásban az álmok valóságos tapasztalásoknak minősülnek, jóllehet egy szellemi birodalomban. Az álmokat ómenekként használták a vadászat vagy szerelmi kapcsolataik döntéseiben. János megosztotta velem az egyik ilyen álmát, amelyet nagyjából két hónappal az interjú előtt látott, és amelyet felvételre rögzítettem. Így hangzik:

Azt álmodtam, hogy bementem egy házba. Bementem, és így leültem. Hálomban hevert körülöttem könyv, pénz, minden. Karnyújtásnyira volt mind ez tőlem. A ház óriási volt. Hatalmas ház. És vasból volt. A szobák véget nem érően sorakoztak, és én ott ültem a bejárat előtti kerítésnél. Írni nem tudok, de olvasni valamennyire igen, ezért [valaki más] kell írjon [nekem]... De a szellemem [álomban], amikor bementem a házba, én magam írtam mindent, és én magam vettem számba mindent. Írtam, és sorba rendeztem a könyveket... Akkor felkeltem, hogy kijöjjek, és egy hang megszólított: „Nos, végre megjöttél.” – olyan volt, mint egy jel, nemde? Amikor mindent a saját szemeddel láthatsz. [Azt mondta] „Hogy később, amikor visszatérsz, ezen a helyen fogsz ülni. Igen, mindent elrendezel később. Most, hogy mindent láttál, összeírtál és helyre tettél, menj. Később, amikor visszajössz, mindent rendbe teszel, később, nem most.”... Ekkor felébredtem, és mindenre emlékeztem, majd visszaaludtam, és egy hangot hallottam: „Ez az ember,... ő fog ebben a házban lakni, aki mindent ellenőriz és szétoszt az itteni embereknek... Ez az ember király lesz. Király, hogy szétosszon mindent, hogy ellenőrizzen mindent.”

Ebben az álomban János azonosítja magát a raktárok hivatalnokaival, azokkal az emberekkel, akik az ő szemében az anyagi javakat ellenőrzik. Felfogásban a hivatalnokok igen befolyásos emberek, mert a javak fölött elnökölnek. Azt

mondja, hogy Isten őt hivatalnökká tette, hogy megmutassa, hogy az új korszakban valójában „király” lesz, aki az emberek sorsát eligazítja. Álmában a legfőbb tevékenység az írás, amely képesség még mindig az európaiakkal kapcsolódik össze, és amely igen fájó pontja a szülőknek, akik gyermekeiket az iskolában írni tanulni látják. Ebben az álomban János felfedi, hogy azzal az elvárással tekint Istenre, mint aki őt hatalmas vezetővé teszi az által, hogy a cargó szétosztása fölötti hatalmat neki ajándékozza.

A második elmesélt álomnak is hasonló a tartalma, de itt hangsúlyosabbá válik, hogy akárcsak Máté esetében, a fő érzelmi töltet a saját apjával kapcsolatos. Az új korszakban betöltött magas pozíciója csak Isten adományán keresztül valósulhat meg, de ez az Isten János szerint valójában saját apja. Az alábbiakban János gondolatmenetét lépésről lépésre mutatom be, hogy érzékelhető legyen, ahogy a cargóhoz kapcsolódó álom elvezeti őt az apjával való személyes kapcsolat irányába. Ezzel indít:

[Egyik éjjel] bevittem magammal a Bibliát, tüzet raktam, és leheveredtem. Imádkozni kezdtem: „Isten, kérlek mutasd meg most az ajándékom, hol van? Szeretném látni...”

Azt szeretném, hogy te magad mutasd meg, hogy láthassam... szeretném látni az ajándékom.”

Na jó, amikor elaludtam, azonnal oda jutottam. Ember, bementem, ők – egy nagy házba.

Ezen a ponton elbizonytalanodtak a szavai, mert úgy érezte, hogy el kell előlem rejtenie álmának egy részét. Később elmondta, hogy nem egy „nagy ház” volt, amit látott, hanem egy temető. A halottak a cargó fölött örködtek a temetőben. Elmondása szerint azért érezte úgy, hogy erről nem beszélhet előttem, mert félt, hogy „cargó-kultusszal” lesz megvádolható. Azt mondta, hogy ő nem „cargó- imádó”, hanem „jó ember”, és az álom részleteit nem ő fundálta ki, hanem Isten maga jelenítette azt meg számára. Azt szeretné, ha komolyan venném, és nem írnám le őt azzal, hogy cargó-kultuszt gyakorol. Amit mond, az számára igen fontos:

Feltettek egy Hong Kongból származó terítőt. Felakasztották az ajtóra, és így csüngött alá. Amikor odamentem, és felemeltem a terítőt, amikor felhúztam – Elnézést! Óriási-óriási dobozok, mind több és több, emelkedtek fel az égbe. Sok-sok doboz... Csak egyetlen dobozban is olyan sok minden lehetett. Két vagy háromban pedig még sokkal több. Én meg csak bámultam utánuk, így né. Amikor lenéztem, a dobozokon gombákat láttam nőni, és azt gondoltam: „Ezek még jók, de talán némely közülük már megrothadt. Minden megrothadt, ezért nőnek rajtuk gombák.”... A felső dobozokból

náhányat ellenőriztem, és még jók voltak. Tudod, egyre csak emelkedtek és emelkedtek, és amikor felnéztem a felsőkre azt gondoltam: „Hé, remélem, hogy nem zuhan vissza egy doboz, és töri be a fejem.” Ezért rátettem a lábam az egyik dobozra, és elkezdtem mászni fennebb és fennebb, és aztán beleébredtem, és ott feküdtem az ágyamban. És akkor mit tettem? Egyre csak sírtam és sírtam az ajándék fölött, amelyet Isten megmutatott nekem.

Az álom jól mutatja a cargóhoz kapcsolódó látomások félelemtelítettségét. A cargó itt az ősök felügyelete alatt állott, mivel a helyszín nem a „ház”, hanem a temető, ahogy később azt felfedte. Ahogy a bumbiták halottakkal kapcsolatos álmaiban gyakran történik, itt is megjelenik a rothadás és bomlás képe, és egy félelemérzés, amely ebben az esetben a lezuhanó doboztól való félelemben tárgyiasul. De ellentétben a legtöbb halottakról szóló álommal, János ezeket a képeket úgy magyarázza, hogy azokban a kellemetlenség nem jelenik meg. Értelmezésében a szétbomlás Istennek azon szavait igazolja, amely szerint olyan bőséges lesz a cargó, hogy egy része használatlanul megrothad. Ugyanakkor a veszélyt ki tudja kerülni azzal, hogy sikerül felmásznia a dobozokon. Jánosnak az álma fölött érzett eufóriája jól mutatja a cargó iránti érzelmi töltetet. A cargó olyan „ajándék”, amelynek igen mély értelme van.

Ahogy tovább halad az elbeszélés, János a cargó képét összekapcsolja gyerekkori emlékeivel az apja nemzedékének bőséges terméseiről. A bumbita társadalomban a férfiaság legnagyobb megvalósítása az, ha valaki hatalmas mennyiségű yamgyökeret képes termeszteni. Így folytatja:

[Őseink] a yamgyökerekkel hatalmas tartályokat töltöttek meg... Táncoltunk, aztán odaadtuk [csere-társainknak]. Most pedig láttam ezt a képet [a cargót álomban], és épp olyan volt, mint amit korábban szoktak tenni, amit [apáink] cselekedtek. Csak emelkedett és emelkedett. Óriási halom étel köröskörül, amit szétosztanak. Isten ezt mutatta meg nekem. Az ajándék el van rejtve.

..

Itt felváltva használja az apák korának képét a felhalmozott ételről és saját álmának cargó-bőségét. Arról beszél, hogy az ételdombok egyre csak „emelkednek és emelkednek”, amivel a gyerek óriási ételhalmok előtti izgalmát idézi. Ez összekapcsolódik azzal a félelemmel, amelyet álmában akkor élt át, amikor a halottak által ellenőrzött bőség (az „ajándék”) valódi méreteit felismerte. Tehát a cargóhoz kapcsolódó álomban átélt érzés nem volt ismeretlen számára, emlékeztette arra, amikor az idősebbek a cserére szánt ételeket összegyűjtötték. Ezzel János felismerhetővé teszi azt a számára jelképes kapcsolatot, amely álmaiban az ősök és fiatalkori emlékeiben az idős felnőttek alakja között áll.

Ezek után János azonnal visszatér annak a jelentőségére, hogy láthatta az ajándékot.

Az ajándék, amelyet [Isten] megmutatott nekem, az ittlévő ajándék, mind valóra fog válni. Te is látni fogod, és én vele örvendek. Minden gondolatom csak e körül forog. Nem tudok tőle szabadulni. Semmi másra nem tudok gondolni, csak arra, amit Isten megmutatott nekem. Így gondolok rá. Ha egy ember nem jó, ha bűnben él, és Istenhez imádkozva kér valamit, akkor Isten nem fogja meghallgatni. Esély sincs rá. Mert ezek a dolgok, a bűn, ott vannak. Elzárják az Istenhez vezető utat... Hogyan adhatja hát Isten tudodra a dolgot?... Ha szent ember vagy, szabad, és Istennel együtt jársz, meghallgat, és válaszolni fog neked. Meg fogod látni Istent.

Ezen a ponton János a cargó elragadó képétől eljut a hatalmas elődök iránti tiszteletteljes félelemig, végül pedig ahhoz az érveléshez, amely szerint a cargó látása az ő Isten előtti igaz voltát igazolja. Nem marad más hátra, mint innen eljutni saját apjához. És valóban ez történik elbeszélése folytatásaként:

Egy jó ember meglátja itt [Istent]. Istent, akit ismerek, a keresztények Istenét. Az én Istenem, ha egyszer keresztény vagyok, akkor a keresztény Isten. Most meghalt, és én most megláttam őt. Most tudom. Vége van. [nevet] Elnézést, hogy így beszélek, akkor a boldogság kiárad majd! Ő el fog jönni. Az én Istenem ... [érzelmi felindultságát, sírását nevetéssel palástolja. Szünetet tart.]

S. L: Azt mondta, hogy látta Istent, hogyan néz ki?

Az én Istenem? Egy hatalmas ember, egy hatalmas ember. Korábban alacsony volt, de most, hogy elment, hatalmas emberré lett. Boldogság. Vele örülök. Igaz, hogyha korábban nem lett volna kereszténnyé, akkor elmenve elveszett volna... De halála előtt már keresztény volt. Úgyhogy ő most ott van. Gondot visel rám, velem van. Ő már keresztény volt. Most pedig mindent megmutatott nekem. Hogy ki ő? Isten az apa.

Ahogy egyre inkább belebonyolódik mondanivalójába, a bűnösöknek titkokat kijelentő Istenről adott leírása mindinkább az apja emlékeről való ábrándozássá válik. Egy alacsony emberről beszél, aki mostanra nagynak tetszik számára, aki gondot visel rá, és mindenekelőtt valakiről, aki megmutatta neki az ősök ellenőrzése alatt álló pazar gazdagságot. János a felismerés rabja lett, hogy az ő számára apja/Isten egy különleges helyet készített az eljövendő új korszakban, amelyben ő lesz az új vezető.

János kereszténysége tehát a cargó iránti elkötelezettség és a halottakkal való újraegyesülésbe vetett hiten túl visszafele, a saját apjával való személyes

viszony szintjén is kifejti a maga hatását. János Istene saját apja, a cargó pedig a tőle jövő megerősítő jel. Meggyőződésévé vált, hogy keresztényi mivolta biztosítja számára ezt a cargót.

A bumbiták számára a keresztény tanítás azt az üzenetet hordozza, hogy az ősök jó akaratúak irántuk, és a végidő átalakulásaiban, Krisztus visszatérésével együtt ez a jóakarát kézzelfoghatóvá válik számukra. Apjával kapcsolatos összegző megjegyzéseiben János nem kevés szónokisággal fejezi ki a cargó elnyerésének, Isten ismeretének és látásának személyes jelentőségét. Suttogva, könnyeivel küszködve mondja:

Most is [életemben] épp olyan vagyok, mint voltam korábban. De álmaimban mindent megkapok, igen. Az élet megy tovább, amíg Jézus eljön. Akkor viszont megkapom, ismerni fogom őt, és látni fogom. Az ő gondolatait. Az ő szándékát. Apám szemeit: én és ő. Az apa Istennek szemeit, ismerni fogom.

Jóllehet e történetek magukon viselik két igen eltérő személyiség lenyomatát, mégis mindkettő egy olyan reménységnek ad hangot, amely széles körben ismert a Pápua Új-Guinea térségének cargó gondolatiságában. Ennek szívében az a remény áll, hogy a világ egészen átalakul a halottak szellemével megújított viszony által. E narratívák azt sugallják, hogy amikor a bumbiták saját jövőjükéről gondolkodnak, legyen az saját személyes jövőjük vagy a közösség világszínvonalú szerepének latolgatása, mindezt egy nagyon közvetlen, családi gondolkörben teszik, szülői alakokkal (szellemek), akik megosztanak vagy visszatartanak ajándékokat. E gondolkodásmód lehetőséget kínál számukra arra, hogy a gyarmati megszállás tapasztalatainak zavaró és megoldhatatlannak látszó nehézségeivel a szeretet és gondoskodás sokkal személyesebb és ismerősebb szintjére való lefordítás által tudjanak szembenézni.

Máté és János története jól szemlélteti azt, hogy Pápua Új-Guineában a cargó miként tud az egyének számára jelentést és létértelmet hordozó formát öltetni. Bár veszélyes két esetből széleskörű általánosításokat tenni, történeteik mégis a cargónak olyan személyes vonatkozásaira mutatnak rá, amelyekre a legtöbb antropológiai értelmezés nem fektetett megfelelő hangsúlyt. Ahhoz, hogy a vallási élményről teljesebb megértést nyerjünk, megfelelően oda kell figyelni arra, amit az egyéni hívő mond saját hitének a saját életében betöltött jelentőségéről. A cargó-követők esetében látható, hogy itt messze többről van szó, mint első látásra tűnik. Nem egyszerűen annyi, hogy a bumbiták valamiféle szokatlan megoldást találtak változó világuk értelmezésére, hanem arról az erőfeszítésről is, amellyel a változásokat személyes identitásuk szintjén megpróbálják integrálni.

LAUDÁCIÓ

dr. Gaal György tiszteletbeli professzorrá-avatásának ünnepségén,
Kolozsvár, 2006. november 11-én

Kedves Keresztény testvéreim! Nekem jutott az a megtisztelő feladat, hogy tanítványként Gaal György professzor úr munkásságát méltassam. Nem tudom aposztázia-e hogy unitáriusként felettébb sűrűn hívtam segítségül a professzor urat soha el nem hagyó műzsákat, hogy laudációm írásakor tollam vezessék. Az invokációra már csak azért is szükségem volt, merthogy Gaal György professzor úr a *Műzsák és erények jegyében* született 1948. február 16-án, és *Fiatal Szívvel, Reménnyel* és tudóshoz méltó elkötelezettséggel vállalta 1985 óta a teológus nemzedékek okítását.

A Professzor úr most elégtelen minősítést kanyarítana leckekönyvembe, mert elfelejtettem az osztják, votják és cseremisz jövevényszavakat és az ómagyar kor magánhangzó-rendszerének zöngés vagy zöngételen hasonulására sem emlékszem, de azt nem felejtettem, hogy itt a Bocskay téren, a Postakert és Bel-Magyar utca metszéspontján minden hétfőn reggel magyar órát tartott Gaal György professzor úr. *Tenger és alkony ég között* lebegtünk a magyar órákon, fülünk volt hallásra és szemünk a látásra; köszönjük, hogy *Tört kövön és porladó kereszten*, a *Pusztuló múlt és fájó jelen* értékeit megszerettette velünk. Há-lásak vagyunk a Professzor úrnak, hogy *Kalauzunk* volt, hogy térképet, iránytűt adott művelődéstörténetünk és múltunk megismeréséhez. Köszönjük Professzor úr, hogy *A magyarok utcájában* gondoskodott arról, hogy *Brassai Sámuel és az unitárius kollégium* gyűjtotta szövétnak régi fényében ragyogjon, hogy világítson és utat mutasson a mindenkori *Berde Áronoknak a természettudományoktól a közgazdaságtig*, hogy újra felfedezhessük az *Egyetemet a Farkas utcában*, és a *Házat a Főtér sarkán*.

A Professzor úrnak erőt, egészséget kívánunk, és további köteteket, tanulmányokat, hogy tollával, tudásával szolgálja nemzeti és egyetemes önismeretünket.

Tisztelettel kérem a Protestáns Teológiai Intézet tiszteletbeli professzora cím odaítéléséről szóló oklevelet dr. Gaal György tanár testvérünknek átadni.

KOVÁCS SÁNDOR

Szószerk – Úrasztala – Szerartások

LÖRINCZI LAJOS

BÉTEL-BESZÉD A SZEJKÉRE¹

„Elindult Jákob Beérsebából, és Hárán felé tartott. Egy olyan helyre ért, ahol eltölthette az éjszakát, mikor a nap lement. Fogott egyet az ott levő kövek közül, azt a feje alá tette, és lefeküdt azon a helyen. És álmot látott. Egy létra volt a földre állítva, amelynek teteje az égig ért, és Isten angyalai jártak azon fel és le. Odafönt pedig az Úr állt, és ezt mondta: Én vagyok az Úr, atyádnak, Ábrahámnak istene, és Izsáknak istene!

Mert én veled vagyok, megőrizlek téged, akárhova mégy, és visszahozlak erre a földre. Bizony, nem hagylak el, amíg nem teljesítem, amit megígértem neked.

Amikor Jákob fölébredt álmából, ezt mondta: Bizonyára az Úr van ezen a helyen, és én nem tudtam! Félelem fogta el, és így szólt: Milyen félelmetes ez a hely! Nem más ez, mint Isten háza és a menny kapuja!” (1Móz 28,10–13a. 15–17)

Szeretettel üdvözöllek titeket, erdélyi unitáriusokat, határon túli magyarokat és minden nemzet itt megjelent unitárius-univerzalista gyermekeit!

Elnézem soraitokat. A zászlókat, a táblákat, de legfőképpen az arcokat, embereket, csoportokat. És megtelik szívem szeretettel, és jól esik mondani: én népem, testvéreim. És megosztani veletek, hogy Jézus fontos kérdése kavargó a fejemben: miért jöttetek ki a pusztába? Szél ingatta nádszálát látni? Testvéreim, gondolkozatok, és válaszoljatok: mi az, ami idehozott ma, minket, a Szejkefürdőre?

Én megpróbálom ezt a kérdést megválaszolni: azért, mert szent ez a hely, mert erőt adó itt Isten jelenléte, hasonló hitű embertársaink közössége, Orbán Ba-

¹ Elhangzott 2006. augusztus 12-én, a VII. Szejke-fürdői Unitárius Találkozóán

lázs szellemisége. Azért, mert lelkünkben kopogtatott a sámueli felhívás: „szenteljétek meg magatokat, és jöjjetek az áldozatra!”

A válasz további megértése érdekében Jákób történetéből olvastam fel, aki magán hordozza az emberi természet legszélsőségesebb elemeit. Zsaroló, család, hazug, menekülő vándor, halálra keresett, mégis az anyai szeretettől óvott, Isten szentségével megáldott. Életében a fordulatot ez pusztai álom hozta, amikor a feje alatt kővel, égis érő létráról és magával az Istennel álmodott.

Mi, akik ma összegyűltünk, különböző emberek vagyunk, saját személyiségünkben is összetettek, bűnösök és mégis Istentől megáldottak. De azért jöttünk tengereken túlról, azért szeltük át Európát, azért jöttünk a Firtos felől, a Rez felől, a Homoród, a Gagy, a Küküllők, a Nyárad, a Zsil, az Olt, a Maros, az Aranyos, a Szamos, Tisza, a Duna mentéről, hogy itt megtisztuljunk. Hogy itt megkeressük, megerősítsük azt, ami bennünk jó, hasonló, azt, ami összeköt és képes megtartani. A közös hitet, e drága földből élő gyökereket, Isten és ember szolgálata sajátos formáit, a teremtett világ megóvására, Isten törvényeinek az életben való alkalmazására irányuló törekvésünket.

Jákóbnak csak egy útja volt nagybátyja háza felé. Ez a pusztaságon keresztül vezetett, a kő mellett, amelyet feje alá tett. Ő ezt a követ később oltárnak állította fel, mert megértette, hogy szent ez a hely, Bétel, Isten háza, lakhelye, a menny kapuja.

Nekünk számtalan utunk van a legkülönbözőbb célok felé. De mi ma ezt az utat választottuk, amely a Szejke felé vezetett. Mert az előző években megtapasztaltuk, hogy ez a hely számunkra szent, más, több. Megérezttük, hogy itt Isten lakik, megérezttük, hogy itt a menny kapuja van, ahol Isten és ember találkozhat. Szívünk köveit raktuk itt fejünk alá, szívünk kőveiből, ránk dobott kővekből tornyot raktunk, hogy ez a hely Bétel legyen, hogy ezen a helyen ránk ragyogjon Isten dicsősége.

Ezért most ide visszajöttünk. Ki szórakozni, ki találkozni, ki barátokat üdvözölni, emberi kapcsolatokat ápolni, de lelke mélyén mind valami nagyot vágyani, érezni, szeretni, akarni. Ide gyűltünk, hogy újra megérezzük, szent ez a hely, Isten jelenlététől, az emberi összetartás erejétől, a barátságtól szent. És szent azért is, mert itt leng közöttünk Orbán Balázs szelleme, hogy megtanítson minket újra arra, hogy a világon bárhol, Erdély bármely eldugott sarkában élő testvéreink közössége, személye fontos kell, hogy legyen nekünk. Mert e fogyó, kis közösségekből, csoportokból, a sajátos hitünk megélőiből tevődik össze a mi unitárius nagy családunk, népünk és nemzetünk.

S itt vagyunk azért is, hogy meghallgassuk őseink tetemre hívó szavát, akik mostohább világban is kicsikarták a köves földből a kenyeret, közösen álmodtak, közösen imádkoztak és dolgoztak. Mi mennyire vagyunk méltók hozzájuk?...

Jákób, a kemény kővel feje alatt, álmodik. A földet az éggel összekötő létrával, angyalokkal, a létra tetején az Úristennel. Nekünk is sokszor csak kő jut.

A fejünk alá, a hátunkra, a fejünkre. Kő van a kezünkben, a szívünkben, aminek árnyéka sötét és súlyos keresztként rávetül életünkre. De Isten itt álmodat bocsát szemünkre. Édes, pihentető, lelket élesztető, reményekkel teli álmodat. Amelyben nem ítéletként dobjuk a köveket, nem is minket dobálnak, nem a mi életünket nyomja, nem a szívünk helyén áll, hanem drága oltárt, bástyát, tornyot rakunk belőle Istennek, népünknek, egyházunknak, családunknak. És Isten oda áll a létra tetejére, s akár csak Jákóbnak, nekünk is megvilágítja utunkat, megáldja életünket, és szeretetéről biztosítva szól: ne féljete, én veletek leszek! Csak éljete Istennel teljes, tiszta életet, jó akaratban, szeretetben. S amikor körülöttetek minden romlik, összedül, amikor legjobban fáj a világ elsőkélyesedése, nemzetársaitok, testvéreitek árulása, amikor legjobban akar magával sodorni a szennyes világár, amikor félve rettegetek a fájó holnapkép miatt, akkor is hozzám kiáltatok, akkor is bennem biztatok! Ti akkor is szolgáljatok, keressetek és találjatok, tanuljatok és szeressetek. Akkor is legyetek a világ világossága! Ahogy Jézus tanította.

Nem értjük, Isten miért bizza meg nagy tervei végrehajtójául éppen a bűnös és csaló Jákobot. Mint ahogy sok mindent – sok fájdalmat, sok megalázást, csapást – szintén nem tudunk megérteni életünkben. De Jákóbbal és velünk is mindig beigazolódik, hogy bár Isten gondolatai nem a mi gondolataink, hogy Isten sokszor számunkra érthetetlenül dönt és cselekszik, mégis mindig az Ő döntése és cselekedete bizonyul helyesnek.

Mi azt sem értettük, hogy a tavaly, az augusztusi találkozásunk után nem sokkal miért zúdult a mindent elsőprő ár a Nyikó völgyére. De egy bizonyos: életben soha akkora összefogást, cselekedetekre váltott szeretetet és segítő szándékot nem tapasztaltam, mint a helyreállító munkálatok során. Mintegy isteni készítésre, népünk gyermekei, híveink, barátaink, a világ unitáriusai megmutatták, hogy Isten segítségével, a magunk elfelejtettnek hitt belső és külső forrásaink felszínre hozásával a legreménytelenebb helyzetekben is jövőt lehet teremteni. De hadd figyelmeztesselek, testvéreim, arra, hogy Isten országa akkor van legközelebb, amikor ezeket az isteni erőket nemcsak a bajban, hanem életünk minden napján lelkünk mélyéről felszínre tudjuk hozni.

Ma ünnepeünk, ma Istennel és barátainkkal találkozunk, ma együtt álmodunk és tudjuk, e szent helyen hitünk földet éggel összekötő létrát alkot. De ennek akkor van igazán értelme, ha így lesz ez a mindennapjainkban is. E létrának állnia kell, hogy a fenn: örökös Úrhoz feljuthasson keservünk, panaszkodunk, útkezesésünk és révbe jutásunk, örömünk és boldogságunk, s hogy Ő is utat találjon a mi szívünkhöz- lehetőséget a biztatásra, a vigasztalásra, a teremtésre, a megáldásra.

Halljuk meg Isten szavát, vigyük biztatását: én veletek leszek, megáldalak, megtartalak e földön, s ha elmentetek, visszahozlak őseitek szent földjére.

Isten áldja meg népünket, hitünket, s e helyen felállított lelki kő, a közös imádkozásunk és álmodásunk emléke adjon mindig erőt életünkben, s legyen

mindig egy oltár, ahonnan a költő szavaival „indulni lehet, s aki indul, visszajöhet.” Ámen.

CSENDES IMA A „SZEJKÉRE”

Örökkévaló Isten, mennyei jó Atyánk!

Legyen áldott a Te neved, aki betöltöd a világot szeretetteddel, aki gondoskodsz teremtményeidről, gyermekeidről, aki ékes rendet tartasz ebben a világban, és mindig megadod a megszentelődés lehetőségét.

Hálaadással kulcsoljuk imára most is a kezünket, hogy összegyűjtöttél minket e szent helyre, s hitünk összefonódott vágya előtt megnyílhatnak a menny kapui. Hálaadással dicsőítünk Téged, amiért lehetővé teszed nekünk a fölénk védőn boruló égbolt alatt, gyermeki közösségben és egymásra találtságban imádkozni.

Köszönjük, hogy megtartottad életünket, felbuzdítottad bennünk a szabadon gondolkodók, benned és közös cselekvés erejében bízókat öntudatát. Köszönjük, hogy itt, egymás mellett, megérezhetjük, hogy a Te szereteted öröklik felettünk nemcsak falvainkban és városainkban, templomainkban és otthonainkban, földjeinken és szűk hazánkon, családunkon és nemzetünkön, egyházunkon és a világ népén, hanem itt és most is. Itt és most, amikor egy szétszórt, megfogyott nagycsalád tagjaiként, de reménykedő szívvel, erősödni vágyó hittel állunk előtted. Itt és most, amikor tükröt tartva magunk elé, megvalljuk bűneinket. Itt és most, amikor őszintén megtisztulni vágyunk e Te áldásod, irgalmad, az emberi megbánás és megbocsátás által.

Atyánk, mi ma rád és egymásra találni gyűltünk össze. Keresni a fellélegzés megkönnyebbült érzését, amidőn megértjük, hogy a Te jóságod, hittársaink közössége képes levenni rólunk lelki és testi életünk terheit. Keresni a jobb, az erkölcsösebb, becsületesebb, nemesebb élet lehetőségeit. Keresni közösen, veled együtt azt az erőt, ami segít nekünk mindezt megérteni, megélni, ezért közösen imádkozni és harcolni.

Egy olyan nép és olyan közösség gyermekei vagyunk, akik jól ismerjük a szenvedést. Akik magunkon hordozzuk a megvetés, a megtagadás, a kisemmizés, megaláztatás bélyegét. De akik mindezek ellenére a hitünkéből, a beléd vetett bizalomból merítünk erőt, hogy a fájdalmak, a külső és belső marcangolás ellenére is talpon maradjunk, éljünk őseink gyönyörű földjén, szívükben az ő álmaikkal, szent örökségével.

Kérünk Téged, örökkévaló Istenünk, áldd meg együttlétünket. Áldd meg közösségünket e szent helyen, ahol fájdalmainkból és félelmeinkből, reményeinkből és bizakodásunkból rakunk oltárt és tornyot neked. Ahol irántad, egyházunk, vallásunk, nemzetünk iránti szeretettel, felelősséggel áldozunk. Ahol bizonyosságot

teszünk a mi mesterünk, a názáreti Jézushoz való tartozásról, keresztényi élet-szemléletről és gyakorlatról.

Áldásod legyen közös reményeinken, építő jellegű érzéseinken, aztán szeretettel teljes cselekedeteinken.

Add, hogy az itt felállított lelki oltárról vihessünk haza éltető tüzet, ami megtart, összefog, s erőt ad, a mindennapi életben. Ámen.

DR. SZABÓ ÁRPÁD

ISTEN TÖRVÉNYE: SZABADSÁG ÉS ÖSSZETARTOZÁS

*„Figyelj, népem, tanításomra, fordítsátok felém fületeket,
amikor beszélek!*

*Mert példázatra nyitom számat, ősrégi titkokat akarok hirdetni,
amiket hallottunk és tudunk, mert őseink elbeszélték nekünk,*

*nem titkoljuk el fiaink elől, elbeszéljük a jövő nemzedéknek:
az Úr dicső tetteit és erejét, csodáit, amelyeket véghezvitt.*

*Intelmeket írt Jákób elé, tanítást adott Izraelnek, és megparancsolta őseinknek,
hogy adják azokat további utódaiknak.*

*Tudja meg ezt a jövő nemzedék, a születendő fiak, és ha felnőnek,
beszéljék el fiaiknak,*

*hogy Istenbe vessék bizalmukat; ne felejtsek el Isten nagy tetteit,
és tartsák meg parancsolatait.”*

(Zsolt 78,1–7)

Valahányszor egy kimagasló évfordulót ünnepelünk, önkéntelenül is a történet mélyebb, jelképesebb tanulságaira kell gondolnunk. Arra, hogy a legünnepebb évfordulónak is akkor van értelme, ha a hétköznapi sorába illeszkedik, ha szellemi-lelki értékeink teljesebb birtokbavételét és érvényesülését segíti elő. Ha nem egyszeri, szép, kivételes alkalom a meghatott tisztelgésre, hanem hatékony mozzanata önismeretünk, szellemi arcunk kiformalásának. Ha az ünnep elmúltával sem feledkezünk meg arról a szellemi örökségről s az abból fakadó jelent formáló elkötelezésről és jövőt remélő ígéretről, amelynek megtartóan és továbbéltetően valósággá kell válnia minden nemzedék számára.

Ezért választottam a mai ünnepi alkalomra beszédem alapgondolatául a 78. zsoltár bevezető részét. Ez a zsoltár olyan, mint egy tanító ballada, amely arra használja fel az ősi hagyományt, hogy vallási és történelmi leckét adjon hallgatóinak. Tehát nemcsak egyszerően a múlt eseményeit sorolja fel, hanem az a célja, hogy megmutassa: Isten hogyan munkálkodott népe történelmében és történelme által.

Az ószövetségi nép életében meghatározó volt, amit a zsoltáriró *bizonyoságtevésnek és törvénynek* nevez, és amely nélkül nem lehet megérteni a történelmet sem. Amikor a törvényt emlegetjük, amely átfogta az egész életet, nem annak ke-

letkezésére gondolunk, hanem inkább arra a szemléletre kell figyelniünk, amely szerint amikor visszamentek történelmük kezdeteihez, *mindig Istenre találtak*, mint *Teremtőre és Törvényadóra*.

És ami igaz a bibliai nép életében, történelmi és tapasztalati igazság a mi történelmünkben is, mert a nagy nemzeti sorsfordító események mögött elődeink is mindig felfedezték Isten lelkének munkálkodását és törvényeinek érvényesülését, s átengedték ügyüket irányításuknak. Az 1956-os, bukásában is győzedelmes forradalom azt sugallta a világnak, hogy egy kis nép is – Isten lelkétől ihletetten és erkölce tudatában – fel tud lázadni a zsarnok ellen, ha van erejét megsokszorozó hite a rablánc széttöréséhez. A magyaroknak, örömmel nyugtázzhatjuk, volt. A magyar október ezért tudta megrázni a világot, s arra késztetni világszerte a szellem embereit, hogy a mártírium előtti főhajtáson kívül legyen bátorságuk az önvizsgálatra s a nemzetük lelkiismeretét felborzoló, számonkérésre. Amikor pedig elbukott a forradalom, és meghiúsultak a legszebb remények, mindez azért történhetett, mert a nemzet, miközben több sebből vérzett, kénytelen volt engedni, hogy az elnyomó hatalom zsarnoksága helyettesítse Isten akaratát és terveit.

A törvény azért adatott, hogy a nép számára biztosítsa az élet folytonosságának feltételeit és mintáit, amelyek a törvény rendjében nyertek kifejezést. Az egyes ember és a nemzet életében nem az volt a fontos és jellemző, hogy a különböző szükség-, vagy vészhelyzetekben milyen intézkedéseket hoztak a védekezésre, a megmaradásra, hanem az Isten által megállapított és biztosított rend, amely egyben védelmet nyújtott nemcsak ellenségeikkel, de saját magukkal szemben is. Ezért, akik semmibe vették és kigúnyolták a törvényt, magukon érezték Isten súlyos, büntető kezét. Ők elveszhetnek, megsemmisülhetnek, de a törvény szilárdan maradandónak bizonyult.

Jelenkori történelmünk tesz bizonyosságot arról, hogy az isteni törvény és igazság végül is mindig diadalmaskodik a zsarnokság és diktatúra felett, ám érvényesülésének léptékei sokszor meghaladják az egyéni élet időbeli korlátait. Ezért a reményit sohasem szabad feladni.

Ezt a tanúbizonyosságot és törvényt kell tovább adni apától gyermekekig, nemzedékről nemzedékre, hogy még a megnemszületettek is megismerhessék. A zsolnárió szerint a törvény kétféle módon biztosítja a megmaradást: egyfelől megtartják parancsolatait, amely a jelen azonnali kötelességeit mutatja meg, másfelől reménységüket Istenbe vetik, amely hosszabb távon a jövő útját jelöli. Ezek nélkül sem a haladás és fejlődés, sem a közösségi összetartozás nem lehetséges.

Miután felsorakoztatja, mint nagy történelmi tanulságot, népe megmaradásának feltételeit, a zsolnárió a történelem negatív példáit hozza fel, azokat, amelyek akkor következtek be, amikor nem helyezték reménységüket Istenbe, és hűségeseknek sem bizonyultak törvényeivel szemben.

Szomorúan kell megállapítanunk, hogy mai életszemléletünk súlyos átalakuláson ment keresztül. Igaz ez nemcsak Istennel való kapcsolatunkra, de egymáshoz, és nemzeti közösségünkhöz való viszonyunkra nézve is. Ma már nem tudunk együtt örülni és együtt ünnepelni. Az 1956-os forradalom, a magyarság egyik sorsfordító eseményének évfordulója előtt is így vagyunk immár. Pedig tovább kellene adnunk ez évforduló ünnepi tartalmát és üzenetét, a felénk áradó szabadság és összetartozás nagy történelmi tapasztalatából táplálkozó lelkeséget gyermekeinknek és unokáinknak, és nem a politikai szekértáborok megüresedett jelszavaival lövöldöznünk egymásra.

Beteljesedni látszik Wass Albert látomása a *Nagypénteki sirató* című versében:

„Átokverte, szerencsétlen
Nagypéntekes nemzet vagyunk.
Golgotáról golgotára
Hurcoljuk a keresztfákat.
Mindig kettőt, sose hármat.
Egyet felállítunk jobbról,
Egyet felállítunk balról.
S amiként a világ halad –
Egyszer jobbról, egyszer balról,
Fölhúzzuk rá a latrokat,
Kurucokat, labancokat,
Közülünk a legjobbakat.
Így lettünk országút népe.
Idegen föld csavargója,
Pásztortalan jószágféle.
Tamással hitetlenkedő,
Kakasszóra Péterkedő,
Júdáscsókkal kereskedő.
Soha-soha békességgel
Krisztus úrban szövetkező.”

Hol van a harmadik, a középen álló kereszt, amelytől húsvétunkat, az összetartozás lelkületében magára talált, megújult jövőnket várhatjuk? Azt a lelki és történelmi közösséget, amelyik nemcsak mindig a másokra mutogat, s a maga igazától várja megváltásunkat, hanem azt, amelyiknek van elég erős hite és erkölesi bátorsága odaállni Isten elé, odamérni egyéni és közösségi életünk ismeretőjegyeit, az ő életet adó törvényéhez és védelmező szeretetéhez. Csak ez lehet a mi reménységünk.

Reményről beszélni annyit jelent, mint megállapítani, hogy a jövő milyen helyet foglal el vallási, de egyéni és közösségi életünkben is. Isten az időben fo-

kozatosan kinyilatkoztatja mindenki számára ezt a jövőt és annak szépségét, áldásait. Istenbe és az ő hűségébe vetett bizalom, az ő ígéretében való hit, biztosítanak minket ennek a jövőnek valós és igaz voltáról, s egyúttal megsejtetik annak nagyszerűségét. Így lehetséges, hogy reménységgel éljünk.

A jövő reménysége azonban függ a hűséges és kitartó szeretettől, ami nem könnyű feladat a gyarlóságra hajlamos emberi szabad akarat számára. Ezért csak Istenben bízva remélhetjük, akiben hiszünk, hogy ő egyedül képes a szabadságot alkalmassá tenni a szeretetre. A hitbe és bizalomba így belegyökerezve tud a remény a jövő felé kitérni, és tudja felemelni erejével a hívő ember életét.

1956 parancsa az 50. évfordulón tehát így hangzik: „Tudja meg ezt a jövő nemzedék, a születendő fiak, és ha felnőnek, beszéljék el fiaiknak, hogy Istenbe vessék bizalmukat: ne felejtsek el Isten nagy tetteit, és tartsák meg parancsolatait!”
Ámen.

DR. EARL K. HOLT

FÖLÜLRŐL VALÓ BÖLCSESSÉG¹*Jak 3,13–18**Jób 28,20–28*

„A bölcsesség honnan jő tehát, és hol van a helye az értelemnek?” kérdezi Jób az Ótestamentum szövegében. Kérdése szinte panaszos sírás. Hol lehet fellelni a bölcsességet? Hol terem az? „Kicsoda köztetek bölcs és okos?”

A bölcsességről szól mai textusunk, és erről elmélkedünk e vasárnapi órán – arról a bölcsességről, mely Jakab apostol szerint fölülről való, talán a mennyekből származik, onnan, ahova bepillantánunk nekünk, embereknek nem adatott meg.

Jézust életében környezete többnyire tanítómesterként ismerte. Bölcsességért keresték fel őt az emberek. Azonban az evangéliumok egybehangzóan tartják számon azt az incidenst, amikor Jézus bölcsessége visszautasításra talált, és mely jelentős tanulsággal szolgál számunkra is. Márk a következőképpen emlékezik meg erről:

Márk 6:1-6 (Jézus) méne az ő hazájába, és követék tanítványai.

És amint eljött vala a szombat, tanítani kezdé a zsinagógában, és sokan, akik őt hallák, elálmélkodának vala, mondván: „Honnét vannak ennél mindezek? És mely bölcsesség az, ami néki adatott, hogy ily csodadolgok is történnek általa?”

Avagy nem ez-é az az ácsmester, Máriának a fia, Jakabnak, Józsnak, Judásnak és Simonnak pedig testvére? És nincsenek-é itt közöttünk az ő nőtestvérei is? És megbotránkozáának vala ő benne.

Jézus pedig monda nékik: Nincs proféta tisztesség nélkül csak a maga házában, és rokonai között és a maga házában. Nem is tehet vala ott semmi csodát, csak néhány beteget gyógyíta meg, rájuk vetvén kezeit. És csodálkozik vala azoknak hitetlenségén...”

Valamennyi evangélium említést tesz erről az esetről, Jézusnak eme kudarcáról, midőn saját szülőföldje, szülővárosa utasítja őt vissza, kivétvén magából. És arról is említést tesz az írás, hogy ez a visszautasítás milyen demoralizáló hatással volt Jézusra. Addigi csodatevő, gyógyító tehetsége, ereje egyszerűből csődöt mondott: „Nem is tehet vala ott semmi csodát” ezek között az emberek között, akik végeredményben legjobban ismerték őt – legalábbis ők így gondolták – mert, talán éppen e vélt közelség miatt, képtelenek voltak befogadni tanításait.

¹ Elhangzott a Kolozsvár-belvárosi templomban 2006. október 1-jén

Visszautasították azt, s még ki is gúnyolták őt. „Megbotránkozának vala ő benne,” amint az írás fogalmazza. „Mit képzél magáról, kicsoda ő? Hiszen az ácsnak a fia – egy senki,” gondolhatták Jézus falutársai. Ezen az egyetlen eseten kívül, máshol mindenütt az emberek értékelték Jézus tanításait – tömegek követték őt, és lesték szavait. „Mester, jó Mester, szólították meg, és tárták elébe kérdéseiket, életproblémáikat, s figyelmüket összeszedve csüngtek Jézus szavain, bölcs válasszain, tanításain.

A keresztyények számára Jézus sokkal több, mint csupán tanítómester. Azonban kétségkívül tanító volt – világbölcsséget magában hordozó mester. Az imént idézett bibliai jelenet azonban azt illusztrálja, hogy még a legnagyobb bölcs sem képes olyan emberekkel kommunikálni, akik nem hajlandók őt meghallgatni, akiknek fülük ugyan van, de nem a hallásra. Minden tanítómester, még a legkiválóbb is kiszolgáltatottan függ hallgatóságától, annak befogadóképességétől és hajlandóságától, hogy befogadja a hallottakat. Persze ez nem jelenti azt, hogy a tanítást a tanítvány feltétlenül el is fogadja – de legalább figyelmével tiszteli meg tanítóját, esélyt adva annak, hogy mondanivalója, a közölt érték a tanítvány lelkében termékeny talajra leljen. Valószínűleg minden tanító, tanár alkalmanként megtapasztalja ezt a frusztráló, demoralizáló helyzetet, melybe Jézus került szülővárosának népe előtt, akik vele szemben lelküket lezárták.

Valahányszor a King’s Chapel templomunkban megkeresztelünk egy kisgyermeket, hagyományos Imakönyvünkből mindig felolvassuk Jézusnak azon kijelentését, miszerint „mindazok akik nem találtak Istenországára kisgyermek korukban, nem is lépik át annak küszöbét”. Azt hiszem ez a kijelentés a kisgyermekek őszinte, világra csodálkozó nyitottságára utal, mellyel a gyermek a számára új valóságot lelkébe fogadja – naiv és természetes kíváncsisággal kutatja azt, különös fogékonysággal fogad be minden új élményt. Nos persze az, amit mi a gyermekkor ártatlanságának nevezünk, az részben tudatlanság. Az a kihívás, elvárás, amit Jézus támaszt irányunkban, hogy amint felnövünk és kinőjük a tudatlanságot, egy folyton táguló, gazdagodó világszemléletnek és tudásnak adva át magunkat, vigyázzunk arra, hogy a gyermeki nyitottság és őszinte csodálkozni tudás belőlünk ki ne pusztuljon. Vagyis tehát ne csak tudásban növekedjünk, hanem miképpen Jézus, növekedjünk „bölcsségben és értelemben is.”

És mennyivel súlyosabb ez a kihívás számunkra ma, a mi korunkban, ebben a modern és poszt-modern világban amikor szó szerint telítődünk, szinte fulladunk a tudásban, legalábbis abban a fajtában, amihez azonnal hozzájutunk például számítógépünkön a világhálót kutatva. Manapság külön-külön és együttesen is annyival többet tudunk, mint pl. Platon vagy Cicero, vagy akár Pál apostol, sőt, mint maga Jézus. Vagyis kétségkívül mi több ismeretanyag, több adat birtokosai vagyunk. Azonban e rengeteg tudás és információ minket bölcsesebbekké nem tett. Ezért van tehát az, hogy ma is ősi bölcseiségeket hordozó szövegeket kutatunk,

faggatunk, és azok új értelmét próbáljuk kihámozni. Ugyanis ezek az írások nem csupán a dolgokról, hanem elsősorban a dolgok értelméről szólnak, a lélek és szellem dolgairól, melyek az idő múlásával nem változnak, s melyeket a nagy amerikai költő, T. S. Eliot „örökkévaló dolgoknak” nevezett.

Gyakran úgy tűnik, hogy tudásunk bővülése mindössze arra jó, hogy egyre komplexebb kérdéseket vessünk fel a magunk számára. Vegyük csak példának az orvostudomány fejlődését, csodával határos technikai bravúrjaival, s mely immár képes legyőzni a betegségeket és meghosszabbítani az életet. Mindez tudásunk egyre magasabb szintre jutásának köszönhető. Ez a tudás azonban új kötelességeket is szül számunkra: azt, hogy bölcsességben is növekedjünk, ugyanis tudnunk kell, mikor és hogyan élhetünk a tudás-adta lehetőségekkel – főként pedig azt kell tudnunk, mikor nem élhetünk azokkal. Amikor még nem létezett lélegeztető gép és mesterséges csövön való táplálás, akkor az a dilemma se volt, hogy mikor helyes azok használata és mikor nem. De ugyanez az etikai elv merül fel minden gyorsan fejlődő technológia esetében is. Valamennyi tudásunkkal szembeni komoly kihívás, és mindig fennáll a veszélye annak, hogy döntésünkben a bölcsesség híján marad, alul marad. A tudás óriási kincsünk, azonban bölcs megítélés nélkül – az írás szavaival élve, értelem és bölcsesség nélkül – a tudás a legsötétebb gonosz szolgálatába szegődhet.

A bölcsesség az ókori négy Klasszikus Erény egyike volt, amit aztán a keresztény teológia is átvett és ma a Hét Fő [Kardinalis] Erény néven tart számon – ezek a Bölcsesség, Igazság, Mértéktartás, Bátorság, Hit, Remény és Szeretet. A keresztény gondolkodásban azonban az erények klasszikus értelme változást szenvedett. Míg az ókori görögök és rómaiak számára a bölcsesség elsősorban értelmi, intellektuális funkció volt, addig a keresztény erénytárban erkölcsi színezetet nyert. A bölcsesség nem csupán a jó vagy rossz felismerését jelenti, hanem az értékek fontossági sorrendjének és egymáshoz viszonyulásának felismerését; a bölcsesség értékítéletre való képességünket jelenti, miszerint az értékek helyes fontossági sorrendjét képesek vagyunk megítélni. Bölcsnek lenni annyit jelent, mint tudni, felismerni azt, amiért érdemes élnünk, ami értelmet ad életünknek, és aztán e felismert értékekhez igazodva élni le életünket.

„A bölcsesség honnan jő tehát, és hol van a helye az értelemnek?” kérdezi Jób. Kérdésére ő maga válaszol: „Isten tudja annak útját, ő ismeri annak helyét.” Jób a Zsoltárokból idézi konklúzióját: „Ime az Úrnak félelme: az a bölcsesség – és az értelem: a gonosztól való eltávozás.” Én tisztában vagyok azzal, hogy sokan fennakadnak „az Úrnak félelme” kifejezésen. Én ezt egyszerűen úgy értelmezem, mint az élet és halál végső kérdéseivel szembeni illő, az embertől méltán elvárható alázatosságot. Annak a belátása és elfogadása ez, hogy az emberi tudás és hatalom véges, még a leghatalmasabbak számára is.

Jézus korának bölcse, bölcs tanítómestere volt. De mi is volt az a bölcsesség amit Jézus tanított? Nos éppen ez a tárgya mai textusunknak, Jakab apostol levele. „Kicsoda köztetek bölcs és okos?” kérdezi. És Jakab válaszában mindjárt megállapítja, hogy a bölcsesség nem a tudással, sem filozófiával, még csak nem is az értelmi, intellektuális szférával vagy eszmerendszerekkel kapcsolatos. Inkább annak a tükre ahogyan életünket éljük és akik vagyunk – erről pedig cselekedeteink, tetteink, jellemünk árulkodik. Az apostol szavaival, „Mutassa meg az ő jó életéből az ő cselekedeteit bölcsességnek szelídségével.” Igen, bölcsességedet életteddel, életviteleddel mutasd meg, ne csupán gondolataid és szavaid által. Az a bölcsesség, ami számít, nem világi természetű, nem evilági, hanem mennyei, fentről adatott lélekajándék. „A felülről való bölcsesség pedig” írja textusunk, „először is tiszta, azután békeszerető, méltányos, engedelmes, irgalmassággal, és jó gyümölcsökkel teljes, nem kételkedő, nem részrehajló, és nem képmutató.”

Igen, először is tiszta. Minden reggel odahaza Bostonban, amint a papilakról átmegegyek a tőzsomszédságban levő egyházi irodámba, egy gyönyörű termen haladok át, amit mi Kiskápolnának nevezünk. Minden vasárnap ide gyűlnek össze ifjúsági istentiszteletre egyházközségünk gyermekei és ifjai szüleikkel és vendégeikkel együtt. Tekintetem mindig egy régi, a kápolna falára erősített kőtáblán nyugszik meg egy pillanatra, amelyre a hét boldogság egyikét vésték: „Áldottak a tisztaszívűek, mert ők Istent meglátják.” Gyönyörű gondolat, érdemes ezzel kezdeni minden napot. Minden napot, mely munkától, programoktól oly zsúfolt, hogy sokszor teljesen bekebelez. A megannyi kötelezettség és feladat mind magának sajátítja ki figyelmemet. Így aztán jól jön egy másik üzenet, egy házunk falán lógó festményről, amelyet szintén magamévá teszek minden reggel, s mely a kőtábla felhívását megerősíti. Egy művész-lelkész kollégám festette nekem ezt a képet, egy Kierkegaard idézettel: „A tisztaszívűség egy dolog akarását jelenti.” Olyan tanács ez, ami a kétkulacsosság és kétértelműség ellen óv. Arra figyelmeztet, hogy a zavaros, megtévesztő világban az ember próbálja a prioritásokat, a dolgok fontossági sorrendjét helyesen felállítani és megtartani. Hogy ami fontos, az legyen fontos, és hogy a szándékot az ember váltsa tette olyan szívvvel és teljes akarattal, amilyenre csak képes. És hogy Istent lássa meg mindenkiben és mindenben. Nos ezek a lelki figyelmeztető eszközök nem garantálják, hogy ez nekem valóban sikerül is, de az biztos, hogy üzenetük bölcsesség, felülről való. A felülről való bölcsesség pedig először is tiszta.

Az írás azt is megállapítja, hogy a bölcsesség békességben fogan. A görög szószerinti fordítását én különösen szeretem. Ebben az értelemben a békesség inkább egy egészséges kapcsolatot, szeretetteljes viszonyt fejez ki az emberek között, valamint ember és Isten között, mely aztán harmóniában, összhangban minket egymáshoz közelít, de mindenkinek fölött közelebb visz minket Istenhez.

E cél szolgálatában mondja tovább Jakab apostol, hogy ez a fajta bölcsesség méltányos, engedelmes, irgalmassággal és jó gyümölcsökkel teljes. Bár az igazi bölcsesség az igazságosság iránt elkötelezett, ugyanakkor azonban az emberi gyengeségekkel, hibákkal, gyarlóságokkal szemben is megértő és mindig kész a megbocsátásra. Az igazságot kegyelemmel szelidíti meg, mely által az igazságosság igazságos lesz. Ez a bölcsesség, mely a törvényt áthatja, magasabb rendű bármely írott betűnél, mert ez a szeretet törvénye. Az agape szeretet, melyet Pál apostol a szeretet himnuszában hosszútűrőnek, kegyesnek nevez, és mely nem keresi a maga hasznát, de mindent remél, mindent eltűr.

Továbbá ez olyan bölcsesség, mely jó gyümölcsökkel teljes, nem kételkedő és nem képmutató. Gyümölcsükről ismeritek meg őket, mondta Jézus, és Jakab nem győzi hangsúlyozni ezt a gondolatot. Levelének egyetlen mondata legmélyebb hitét summázza: „Azonképpen a hit is, ha cselekedetei nincsenek, megholt ő magában.” (2:17) „Mutassa meg az [ember] az ő jó életéből az ő cselekedeteit bölcsességnek szelídségével.” Ahhoz, hogy eme bölcsességet magunkévá tehesük, nemcsak egyenes gondolkodásra és szavakra van szükségünk, hanem egyenes, elkötelezett cselekedetekre mások szolgálatában, a közösség javára, a krisztusi példát követvén. Mert Jézus példája az önmagát másoknak, mindnyájunknak odaadás példája volt, részrehajlás, kételkedés és képmutatás nélkül. Előtte mindenki egyenlő volt, méltatlannak ő senkit sem ítelt, cselekedeteiben önző, önös érdeknek hátsó gondolata nem lakozott.

Nos ha mindez túl magasra szabott mércének tűnik, hát az. Jakab apostol pedig még nagyobb hangsúlyt adva ennek így összegezi tanítását: „Az igazság gyümölcse pedig békességben vettetik azoknak, akik békességen munkálkodnak.” Napjaink parafrázisa, adaléka az a mondás, hogy „A békéhez semmilyen út nem vezet. A béke maga az út.” És ez lényegében az az értelmezés amelyet Jakab is vall, hogy tehát „Az igazság gyümölcse pedig békességben vettetik azoknak, akik békességen munkálkodnak.” Mert ahogyan ő értelmezi a békességet, az éppen az a szeretetben fogant, egészséges emberi kapcsolat. Ezek szerint a felülről való bölcsesség lényege nagyon egyszerű és ugyanakkor hatalmas kihívás: szeresd felebarátodat, mint magadat.

Mindnyájan azon munkálkodunk, hogy a boldog élet gyümölcseit megérleljük, azonban boldogságot csak a magunk számára, egyedül, másoktól elszigetelve sohasem találunk. Egyéni erőfeszítések árán bár, a termés csak a közösségnek adatik együttműködés, harmonikus együttműködés során. A civódás, a szét-húzás, a konfliktus eredménye meddő talaj, melyben semmi nem terem. Ezzel szemben a talajt, ha együtt szántjuk fel, együtt vetjük be maggal, és együtt ápoljuk a csirába, majd kalászba szökkent gabonát – és ha mindezt egymás iránti szeretetben, harmóniában tesszük, akkor aratásunk bő, az ajándék pedig közös lesz.

Minekünk kell először azzá a békévé válnunk amit látni szeretnénk magunk körül. Ezt a gondolatot fogalmazza meg a Kelet irodalmának híres alkotása, a Tao Te King:

Nincs béke a világban, amíg béke nincs a nemzetben;
 Nincs béke a nemzetben, amíg béke nincs a városban;
 Nincs béke a városban, amíg béke nincs az otthonban;
 Nincs béke az otthonban, amíg béke nincs a szívben.

Ezért van az, hogy az a nagyszerű kapcsolat mely az elmúlt két évtized alatt az amerikaiak és a ti történelmi egyházatok között kialakult, oly nagyon fontos. És nemcsak azok számára, akik személyesen és közvetlenül éljük meg áldásait, hanem inkább a hídépítés mintája, az egymást megértés példája miatt. Ilyen kultúrákat és közösségeket egymással összekapcsoló hidakat építenünk parancs, hogy a megosztottságtól és gyűlölettől vonagló világunkat megpróbáljuk gyógyítani. Végtelen nagy áldásként élem meg a magam számára és valamennyi mostanában idelátogató King's Chapelbeli hívem, barátom számára azt a valóságot, hogy mi hozzátok tartozunk, mint ahogyan ti is a mi közösségünk részei vagytok. Öröm az a felismerés, hogy milyen sokat nyújthatunk mi egymásnak. Köszönöm meleg szeretetben fogant vendéglátásokat és azt a megtiszteltetést, hogy erről a híres történelmi szószékről ma hozzátok szólhattam – úgy, amint a ti lelkészetek prédikált néhány éve a King's Chapel szószékéről. Adja Isten, hogy testvéri kapcsolataink napjai, évei számtalanok legyenek, hogy annak virágborulását az igazságosság bő termése kövesse, és hogy az igazság gyümölcse békességben vettessék azoknak, akik békességen munkálkodnak, Isten kegyelméből és áldásában.

Gyertek, testvéreim, imádkozzunk:

Istenünk, segíts minket, hogy urai lehessünk önmagunknak, miközben a mások szolgálatára ajánljuk fel életünket. Isteni gondolataidat engedd a mi agyunkban megszületni. Ajkunkon keresztül szólj, ó, Isten. Kezeinket fogd, és általuk munkálkodj. És vedd szívünket, és gyullaszd meg benne azt a lángot, amely a te végtelen szereteted tüze, Jézus Krisztus, a mi Urunk által.

Ámen.

DR. GELLÉRD JUDIT FORDÍTÁSA

JAKABHÁZI BÉLA-BOTOND

JÓNÁS – EGY „MÁS” PRÓFÉTA

A Biblia csodálatos könyv – hallhatjuk gyakran a különböző keresztény felekezetek híveinek és lelkészeinek ajkáról e több vagy kevesebb meggyőződéssel tett kijelentést, s ezzel sem vagyunk másként, mint a legtöbb dologgal az életben: minél többet foglalkozunk vele, minél jobban megértjük, annál értékesebbé válik számunkra, ugyanakkor annál inkább fenyeget a veszélye annak, hogy jól begyakorolt közhelyeket ismételünk. Ilyen értelemben lehet, hogy helytálló a Bibliát kincsesbányához hasonlítani, viszont nem kell szem elől tévesztenünk a tényt, hogy a „kincsek” értéke nem abszolút és objektíven meghatározható, hanem – éppen azért mert vallásos életünk szerves része, egy adott közösség értékrendjétől függő, minden korban értelmezett és újraértelmezett vagyon, amely még mindig, és újra meg újra meglepetéseket tartogat számunkra.

Van az Ószövetségnek egy része, amely hozzánk, unitáriusokhoz, különösképpen közel áll – ezt a prófétai könyvek alkotják. Nem véletlen, hogy az Ószövetségből ezeket a könyveket előszeretettel használjuk, mivel hit- és életfelfogásunk szerint mint az egyes ember, mint a közösségek és gyülekezetek is a prófétai magatartás lényegét kell hogy vállalják.

A kereszténység történetének háromnegyed részében központi jelentőséget a szentség jellegű ceremóniák, a rítusok foglalták el. Aztán jött a Reformáció, elődeink nagyszerűen felismerték azt, hogy a hitelesen vallásos ember magatartása a prófétai magatartás kell hogy legyen. Ezt bizonyítja Dávid Ferenc élete is: az ember csak akkor töltheti be a só szerepét a világban, ha lankadatlan igazságkereséssel, állandó belső megújulással, a régi felfogások felülvizsgálatával és aktív társadalmi étellel bizonyítja, hogy hite belülről váltja meg őt, s talán még akkor is vállalja a prófétai sorsot, ha tudja: meg nem értés, szenvedés és csalódás fogja kísérni életútját. De idővel a prófétai lendület is alább hagy, a szokások hatalma gyakran legyőzi a kereső embert, a bátor kiállású újítókat gyakran a hagyományokat követő utódok váltják fel, akik nehezen tudnak különbséget tenni az élő vallásosság és a szokások, igazi hit és képzelet között. Ezért aktuálisak a próféták, s mindig meg kell csodálnunk magatartásukat. Sokszor úgy gondoljuk, hogy az ószövetségi próféták Isten eszközei voltak, de ez így nem állja meg a helyét. A prófétai élet egyben jelentette a teljes engedelmességet Isten akaratának, ugyanakkor a teljes szabadságot is, s ez az ellentmondásos helyzet különös méltóságot kölcsönöz ezeknek a jellemóriásoknak.

Az általánosítás veszélyének tudatában állíthatjuk azt, hogy a próféták többnyire komoly, zord emberek voltak, akik Isten ítéletét hirdették egy erkölcsi szem-

pontból haldokló társadalomban. Mondanivalójuk súlyos és gyakran kegyetlen. Talán nem véletlen, hogy életük során általában kudarcot vallottak. Csak amikor az utolsó próféta is elhallgatott, a fogságban levő zsidók rádöbbennek, hogy a királyság zavaros évszázadaiban a tiszta monoteizmus csak a próféták által maradhatott fenn. És ha megszoktuk a próféták zord stílusát, amely jól kihangsúlyozta a mondanivalójuk súlyosságát, meglephet, hogy van egy próféta könyv, amely gyökeresen különbözik a többtől.

Jónás könyve elbeszélés, elmondja az engedetlen próféta mesés történetét, aki előbb menekülni próbál rábizott feladata elől, később pedig panaszkodik a prédikációja által elért váratlan eredmény miatt. A hős, akinek tulajdonítják ezt a mulatságos kalandot, II. Jeroboám király kortársa, de a könyv nem az ő műve, nem is lehet az övé, szó sem lehet történelmi magyarázatról, hiszen az említett város, Ninive, több mint 200 évvel a könyv keletkezése előtt már elpusztult. Ugyanakkor stílusa és a felsorolt csodák is mind azt sugallják, hogy itt nem történelmi eseményekről, hanem meseszerű példázatról van szó. Kétség nélkül, Isten meg tudja változtatni a szíveket, de a niniveiek megtérése enyhén szólva túlzás. Igaz az, hogy Isten, törvényei által, a természet ura, de a csodák itt úgy halmozódnak, mintha Isten is az engedetlen próféta kedvében akarna járni.

A könyv szerzőjének zsenialitása mutatkozik meg abban, hogy szórakoztatva tanít. Gúnnal és iróniával mutatja be a hőst, Jónást. Szakít a próféta szűk magyarázatával, állítja, hogy a fenyegetések, még a legerősebbek is, az irgalmas Isten akaratának a kifejezései, aki csak a bűnbánat megnyilvánulását várja, hogy megbocsáthasson. Szakít a zsidó partikularizmussal, és egyetemességet hirdet. Ebben a történetben az egész világ szimpatikus, kezdve a pogány matrózokkal, le egészen a ninivei állatokig, kivéve Jónást, az egyetlen izraelitát. Egy olyan történet ez, melyet egészében el kell olvasni. Ezt a történetet John Miles úgy jellemzi, hogy „paródia, amely a Bibliát magát parodizálja”. John McKenzie szerint pedig a Jónás története „cáfolat az ősi választási és szövetségteológiára”. Jónás könyve nemcsak az egész próféta hagyománnyal, hanem a Biblia alapjaival helyez szembe egy történetet, amely valójában egy példázat. Ezek a megállapítások elvetik a sulykot, de jelzik azt, hogy milyen nagy szenzációként kell számon tartani azt, hogy egy ilyen humoros hangvételű, a hagyománnyal szakító könyv helyet kapott az Ószövetségben.

Jónás történetét négy fő pontba lehetne összegezni: elhívás, feladat, az üzenet, és Jónás elégedetlenkedése. A dráma négy mozzanatának mindenikében történetek teljesen ellenkezők azzal, amit egy, a próféta hagyományból származó történettől elvárnánk. Várakozásainknak így módon történő kijátszása a megértést szolgálja, akárcsak Jézus példázataiban.

Vegyük először Jónás elhívását. Amikor Ézsaiás prófétát elhívja Isten, ő készséggel és vágyakozva áll a kihívás elébe. Az Ézs 6,8–9-ben ez áll: „Mikor az Úr szavát hallottam, aki ezt mondta: Kit küldjek el, ki megy el követségem-

ben? Én azt mondtam: Itt vagyok, engem küldj! Ő válaszolt: Menj és mondd meg e népnek: Hallván halljatok, de ne értsetek, látván lássatok, de ne ismerjete!” Jeremiás az elhívatása idején fél a kihívástól. A Jer 1,6-ban ő így válaszol: „Ó, Uram, Uram! Hiszen nem értek a beszédhez, mert fiatal vagyok!” Akár félénken, akár magabiztosan, de a prófétának engedelmesen kell válaszolni az elhívásra. Ez a hagyomány. De hogyan beszélhetünk Jónás elhívásáról? „Így szólt az Úr igéje Jónáshoz, Amittaj fiához: Indulj, menj Ninivébe, a nagy városba, és prédikálj ott, mert feljutott hozzám gonoszságának híre! El is indult Jónás, de azért, hogy Tarsisba meneküljön az Úr elől. Elment Jáfóba, talált ott egy hajót, amely Tarsisba készült. Kifizette az útiköltséget, és hajóra szállt, hogy a rajta levőkkel Tarsisba menjen az Úr elől.” (1,1–3) Isten azt parancsolja neki, hogy menjen keletre, szárazföldre; ennek ellenére Jónás nyugatra megy, de a tengeren. Különleges próféta ez a Jónás.

Mint ahogyan a próféták esetében lenni szokott, Isten feladatokat osztogat (erre mondta James Luther Adams, hogy „Isten a nagy Feladatosztó”). Az Úrnak sikerül a jó irányba terelnie Jónást azáltal, hogy a viharok idején a vízbe dobhatja. Érdekes, hogy pogány hajósok dobták a vízbe, akik tudták azt, amit Jónás semmiképp sem akart tudni: „senki sem menekülhet az Úr elől”. (1,10) Ezután következik a második megalázása az ellenszegülő prófétának. „Az Úr azonban odarendelt egy nagy halat, és az lenyelte Jónást. Három nap és három éjjel volt Jónás a hal gyomrában” (2,1). És generációkon keresztül vita kezdődik, hogy milyen mediterrán halfajta lehetett, amely úgy nyelhetette le Jónást, hogy nem tett kárt benne, szem elől tévesztve a helyzet nyilvánvaló komikumát. Az engedetlen próféta szatírája a Perzsa öbölbe való dicstelen megérkezéssel folytatódik: „Az Úr pedig parancsot adott a halnak, és az kiköpte Jónást a szárazföldre.” (2,11 – könyv: 2,10) – nem éppen dicső megérkezése ez egy prófétának, Isten emberének.

Míndezek után Isten mindent előlről kezd Jónással, akivel úgy kell bánni, mint egy engedetlen és durcás tinédzserrel: „Indulj, menj Ninivébe, a nagy városba, és hirdesd ott azt az üzenetet, amelyet én mondok neked!” (3,2) Megérkezve Ninivébe és az üzenet hirdetése után, ami történt, ez az eredmény az egész prófétai hagyomány legcsodálatosabb megtérése, bűnbánata. „Ninive lakosai azonban hittek Istennek, bűntöt hirdettek, és zsákruhát öltött a város apraja-nagyja.” (3,5) Még a király is. „Amikor ez a hír eljutott Ninive királyához, fölkel trónjáról, levetette magáról díszruháját, zsákruhát öltött magára, és hamuba ült” (3,6). De ez még nem minden, a bűnbánat még az állatokra is kiterjedt. „Azután kihirdették Ninivében a király és a főurak rendeletére a következőket: Az emberek és állatok, a szarvasmarhák és juhok semmit meg ne kóstoljanak, ne legeljenek, vizet se igyanak! Öltösz zsákruhát ember és állat, kiáltsanak teljes erővel Istenhez, és térjen meg mindenki a rossz útról, és hagyjon fel erőszakos tetteivel!” (3,7–8)

Miután a prófétálás ilyen hihetetlen sikerrel járt, következik Jónás haragja, ironikus végkövetkeztetése, mivel Isten úgy dönt, hogy nem bünteti meg Nini-

vét. Ez Jónásnak késői mentetgetőzési lehetőséget ad arra nézve, hogy miért nem fogadta el a prófétai kihívást. „Így imádkozott az Úrhoz: Ó, Uram! Gondoltam én ezt már akkor, amikor még hazámban voltam! Azért akartam először Tarsisba menekülni, mert tudtam, hogy te kegyelmes és irgalmas Isten vagy, türelmed hosszú, nagy a szereteted, és még a rosszat is megbánod.” Mindenki számára érthetővé válik Istennek igazi célja, egyedül Jónás az, aki nem ért semmit az egészről, s annyira nevetséges, amikor így válaszol Isten kérdésére, hogy méltán haragszik-e: „Igen, jogosan haragszom mindhalálig!” Jónás duzzogva kiül a sivatagba, mert a büntetésről szóló próféciája nem vált valóra (mintha a prófécia célja a pontosság és következetesség, mintsem a bűnbánat lett volna), és mert a növény, mely árnyékot tartott neki elszáradt. A történet Isten beszédével zárul. „Én meg ne szánjam meg Ninivét, a nagy várost, amelyben több mint százhuszezer ember van, akik nem tudnak különbséget tenni a jobb és a bal kezük között?” (4,11)

Kedves Testvéreim, úgy érzem, Jónás könyve által felvetett kérdésre választ kell adnunk, s ez a válasz nem lehet más, mint a bizalom. Nyíltan szembe kell nézni a valósággal és a kényszerítő körülményekkel: ez a világ nem úgy működik, mint ahogyan mi azt elképzeltük vagy esetleg tanultuk. És nem úgy működik sokszor, ahogyan azt mi szeretnénk. Mert mi van akkor, ha a jó nem kap jutalmat, a rossz pedig nem bűnhődik. Olyan kérdések ezek, amelyekkel sokszor találkozunk, s talán egyértelmű válasz helyett pótválaszokat kerestünk. Jó nem elfelejteni, hogy Isten nem a mi szabályaink szerint „játszik”, az ő bölcsessége nem emberi okosság, az ő tervei nem az emberi elme termékei. Úgy tűnik, hogy két lehetőségünk van: Jónások módjára értetlenkedünk és duzzogunk azon, hogy Isten másként rendezi a világ dolgait és a mi életünket is, mint ahogyan mi szeretnénk, vagy felismerjük, hogy végtelen bölcsességében Isten számunkra érthetetlen módon intéz mindent, és ilyen helyzetben a vallásos ember nem dacol vagy értetlenkedik, hanem bízik Istenben. Mert nem érthetjük Istent, de a benne bízó ember még a látszólag értelmetlen és kellemetlen eseményekben is Isten gondviselését látja. Sok vesződségtől szabadulna meg az emberiség, mi, ha nem Jónásként viszonyulnánk, életünk nem lenne olyan, mint egy hatalmas hal hasába zárt rab élete, hanem nyílt és szabad, mindenekelőtt pedig Istenben bízó. Legyünk tudatában annak, hogy az Isten iránti teljes bizalom a biztosítéka annak, hogy éltünket nem a félelem uralja, hanem egy alapvetően jóindulatú odafordulás társainkhoz, az élethez – elvárásainktól függetlenül, méltósággal és szabadon. Ámen.

SZABÓ LÁSZLÓ

CSILLAGOK A FÖLD ALATTI ÉGEN¹

*„Nekem az olyan böjt tetszik, amikor leoldod a bűnösen fölra-
kott bilincseket, kibontod a járom köteleit, szabadon bocsátod
az elnyomottakat, és összetörsz minden jármot!*

*Oszd meg kenyeredet az éhezővel, vidd be házádba a szegény
bujdosókat, ha mezítelent láatsz, ruházd fel, és ne zárkózz el
testvéred elől!*

*Akkor eljön világosságod, mint a hajnalhasadás, és hamar
beheged a sebed. Igazságod jár előtted, és az Úr dicsősége
lesz mögötted.” (Ézs 58,6a–8)*

I.

Kedves Testvéreim! Nem állhatom meg, hogy e szószékről ne fejezzem ki elismerésemet mindazok iránt, akik egyházkörünk érdekében áldásosan tevékenykedtek. Ugyanakkor javasolom, hogy tanuljunk közösen hibáinkból és mulasztásaink következményeiből. Egyházköri életünk kiértékelése csakis így válhat érdemlegessé.

Mindenkori közgyűléseink alkalmával elsősorban az elmúlt év egyházköri eseményeit vesszük számba, vagyis az eredményeket és a kudarcokat leltározzuk. Mindez többnyire adatszerűen történik, ami természetes, hiszen tartozunk ezzel a közigazgatási elvárásoknak és az egyházi levéltáraknak. Létezik azonban egyházi működésünknek olyan vetülete is, amiről nem a számok nyelvéen kell beszélni, hanem hivatásgyakorlásunk őszinte vizsgálatával. Fölöttébb érdemes időnként közös önvizsgálatot tartanunk egyházzolgálatunkról. Vegyük hát számba egyénekenkénti hozzáállásunkat, gondoljuk át közösen hivatástudatunkat, és igazítsuk ki annak fogyatékoságait. Lelkünkben és értelmünkben kerüljenek ma újra mérlegre az olyan fogalmak, mint szolgálat, hivatás, egyház, nép, értékek, érdekek és a hasonlóak. Nehéz elképzelni ez alkalomnál súlyosabban ösztönzőt a felsoroltak közös átgondolására avégett, hogy egyénekenkénti szolgálataink helyünkön hivatásszerűbb és Istennek tetszőbb legyen a további tevékenységünk.

¹ Egyházi beszéd a kolozs-tordai egyházkör 2006. évi közgyűlésén, Kolozs, 2006. július 8-án

Amennyiben megfelelő bibliai alapot kell találnunk egyházzolgálatunk eszmeiségének kifejezésére, akkor nyugodtan választhatjuk a társadalmi felelősségvállalásra kötelező ézsaiási felhívást: „Ezt mondja Isten, az Úr: Törd össze a jogtalan bilincseket, és oldd meg az iga köteleit! Bocsásd szabadon az elnyomottakat, törj össze minden ígát! Törd meg az éhezőnek kenyeredet, és a hajléktalan szegényt fogadd be házádba. Ha mezítelent látsz, öltöztess föl, és ne fordulj el embertársad elől! Akkor majd felragyog világosságod, mint a hajnal, és a rajtad ejtett seb gyorsan beheged. Előtted halad majd igazságod, és az Úr dicsősége lesz a hátvéded.” (Ézsaiás 58,6a–8) Ezen egyértelmű felhívás idézésével a cselekvő vallásosság fontosságát hangsúlyozom, gyakorlatias hívő életet szorgalmazva, egyéni, családi és tágabb közösségi értelemben egyaránt.

Unitárius egyházunk a szeretet és az emberszolgálat vallásán alapszik, és ilyenként érdeklődésével alapvetően az emberi közösség felé fordul. Hítelveink szerint nem az a hitelesen vallásos ember, aki annyira szereti Istent, hogy megfedkedezik a világról, hanem az, aki Isten iránti szeretetéből erőt merít embertársai és a világ szolgálatára. Tehát unitáriusságunk az egyetemes emberi értékek szolgálatára készítet, a teremtett élet és az emberi méltóság feltétlen tiszteletére parancsol, olyan öntudatos türelemre int, ami soha nem megalkuvás, hanem a másság tiszteletteljes elfogadása, és olyan egység keresésére sarkall, ami nem eszméink teljes azonosságát jelenti, hanem különböző jószándékaink összegét. Továbbá, unitáriusságunk, a sajátosan erdélyi képződményű történelmi egyházunk hit- és eszmerendszereként elválaszthatatlan szülőföldünkötől és magyarságunktól, amit remélhetőleg jobban szeretünk annál, hogy a más nemzetekhez tartozókat ne tudnánk megbecsülni.

Ilyenfajta unitárius küldetéstudatunk mellé, gondolat-elmélyítőként hadd idézzem az áldott emlékü és példaadó római katolikus püspök, Márton Áron valomlását a keresztyény élethivatásról: „A keresztyénynek tudnia kell, hogy munkája istenszolgálat. Istentől talentumokat kapott, és azokat nem áshatja el, mint hűtlen szolgál. Nem érheti be a jó szándékkal és a középszerűséggel sem. A jámborság önmagában nem elég. A vallás nem menti fel az erőfeszítés alól, nem pótolja a szaktudást és a lelkiismeretes munkát. Ha képességeit kifejleszti, és az emberi tevékenység bármely területén szakértelemmel, lelki függetlenséggel, igazságszeretettel, felelősségtudattal dolgozik, valóságos apostoli munkát végez a világban.”

Kedves Testvéreim! Talán az eddig elhangzottakból már kicseng az, amit egyházi munkánk során gyakran hangoztatunk, de nem gyakorolunk kellőképpen. Az ún. világiak, vagyis a nem lelkészek és a papok együttműködéséről van szó. Az egyik legelcsépeltebb szólam ilyen vonatkozásban a világiak fokozottabb bevonására való felhívás. Ha számtanilag is belegondolunk a kérdéskörbe, akkor tudatosíthatjuk azt, hogy az erdélyi unitáriusoknak csupán 2 ezreléke lelkész, 99,80 százaléka pedig nem lelkész. Más szóval: egyházunk tagsága elsősorban

világiakból áll, ezért tűnik természetellenesnek az ő egyházi életbe való bevonásukról beszélni. A sajnálatos tényállás sajnos mégis erre kényszerít. Az okokat a mai ünnepi alkalommal nem kívánom firtatni. Fogjuk csak egyszerűen a helytelen hagyományokra és – önbírálatot gyakorolva – a lelkészársadalomra, amely nem tesz meg mindent a világiak fokozottabb részvétele érdekében. Hibáink és mulasztásaink tudatosítása éppen ezért (is) szükséges. Az egyházzolgálatban való közös lehetőségeket – világiak és papok – együtt kell megélnünk. Unitárius küldetésünk mindnyájunkat erre kötelez. A mindenható Isten segítsen minket a ránk szabott személyes és közös feladatok felismerésében, amelyek elvégzéséhez ihletet, értelmet és akaratot szintén az ő ajándékaként várhatunk. A mai értékvesztett és istentelen világunkban egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy szükségünk van erre az isteni segítségre. Ha létezik erő ebben a világban, mely személyünket és közösségünket a tiszta, öntudatos létre újra felemelheti, akkor az nem gazdasági, nem politikai és általában nem hatalmi jellegű, hanem azt az isteni szeretetet és gondviselés képezi. Amennyiben hitünk által ezzel töltekeznénk nap mint nap, akkor másképp nézne ki körülöttünk a világ, másképp festene a mi életünk, és lelkünkben is gazdagabb lenne az egyházunk. Ha e szeretetet és az alázat jegyében élünk, akkor egyszerű életünkkel, szerény képességeinkkel mindnyájan áldásosabban szolgálhatnánk közös ügyeinket; lelkészeknek és világiaknak nem okozna gondot felismerni, hogy közöttünk nincsenek értékkülönbségek, hanem csak helyzetkülönbségek léteznek, és mindenki szolgálata egyaránt fontos.

A világiak és a lelkészek közti eszményi viszony felvázolása érdekében egy életszerű vélemény-nyilvánításra utalok. Az egyik unitárius ifjúsági konferencián a résztvevőknek egy köre vitacsoport keretében a lelkészeszmény kérdéskörével szembesült. A „te milyen típusú lelkész lennél?” kérdésre az egyik ifjú alapvető közigény kifejezésével válaszolt: „Én elsősorban nem tekintélyt követelő pap lennék, hanem segítőtárs.” Kifogástalan hivatásgyakorlás esetében mi lelkészek mindig az egyházközségi tagok segítőtársai kellene legyünk. Nem úgy, mint kiszolgálást igénylő vezetőjük, hanem vezető szolgáljukként. E viszony megéléséhez élő és közvetlen kapcsolattartás szükséges, amely nemcsak lélektől lélekig terjed, hanem a segítségre nyújtott kezét is magában foglalja alkalmanként. A lelkeszi munka és életvitel rendszeres felülvizsgálata érdekében is szükséges a közvetlen és élénk kapcsolattartás. Ezért kérjük hát csak bátran lelkészekként a világiakat, hogyha kitérnék a szolgálati hűség alól, és hivatásunk megélése fogynak bizonyulna, legyenek szívesek figyelmeztetni minket a kötelességeinkre és az elvárásainkra. Jobb együtt felismerni és jóvátenni a hibákat, mint közösen aldatni a lelkiismeretet, és ezáltal csorbítani az egyházi érdeket.

Lehetséges, hogy az előbbieken túl részletesen szorgalmaztam a hatékonyabb együttműködést. Ennek egyszerűen az a magyarázata, hogy a kérdést szívügyemnek tartom, ameddig egyházi eszményeink megvalósítása közös hivatásunk. Én szerfelett számítok az egyházkörünk minden egyes tagja részéről

a teljes odaadású szerepvállalásra, és meg vagyok győződve, hogy az ember- és értékszolgálat jegyében zajló, közös hivatásbetöltésünk eredményes és Istennek tetsző lesz. Forduljunk hát hittel ahhoz, aki céljainkat és tennivalóinkat felismer-teti, aki a megvalósításhoz szükséges személyi adottságokat osztogatja, s aki nevében és szolgálatában szeretnénk élni és alkotni. Szólítsuk hát meg közösen Istenünket, Albrecht Dürer gondolataival imádkozva a mindenkori papi hivatások áldásosságáért:

„Urunk, adj jó papokat nekünk, ne olyanokat, amelyeneket megérdemlünk. Akik hivatásuk fenségét átérzik és azt nem saját fényüknek tekintik. Akik neked szolgálni szeretnének és nem uralkodni akarnak helyetted. Akik a Te igazságot hirdetnek és nem a saját igazukat terjesztik. Akik a Te akaratodat kutatják és nem a sajátjukat erőltetik ránk. Akik nem szégyellnek rólad mindenütt beszélni, de tudnak tapintatosan maguk-ról hallgatni. Akik nem akkor nyugtalanok, ha miattad őket éri bántás, hanem inkább miattuk Téged ér ócsárlás. Akik hiszik mindazt, amit tanítanak, és azt nemcsak velünk elhithetni akarják. Akik nem velünk együtt versengve gyűjtik az anyagiakat, hanem járják a görön-gyös utakat. Végül, Urunk, engedd megérteni, hogy ők is csak emberek, és ők is minél jobban megértsék: mi bennük keressük jóságos arcod fényét.”

II.

A II. világháború közben csatatéren, gázkamrákban, lebombázott épületek romjai alatt, fogolytáborokban vagy más körülmények között rengetegen vesztették életüket. A világégés hat éve alatt 32 millió embert öltek meg, 35 millió pedig megsebesült. Kevésbé közismert tény, hogy a háború közvetlen következményeként 30 év alatt 8 700 000 ember lett öngyilkos és kb. 60–70 millió ember kísérelt meg önpusztítást. Szintén a II. világháború hozadéka volt a kommunista diktatúrák térhódítása szerte Kelet-Közép-Európában. E parancsuralmi rendszerek szintén háborús méretű veszteségeket okoztak. A béke fogalma 1945 májusa után sajnos csak annyiban merült ki, hogy már nincs világháború, de a szenvedések sorozata megállás nélkül folytatódott.

A világháborús áldozatok nagy részének nem adatott meg az, hogy testük a szülőföldben, őseik temetőiben térjen nyugovóra. A messzi harcmezők jelte-len sírhantjai az árván maradt hozzátartozók lelkében épp olyan valóságos teme-tőkként voltak jelen, mint a tényleges temetők. Gyermekkorom és neveltetésem egyik meghatározója volt az, amint a homoródalmási nagyanyám időről időre felidézte édesapjuk emlékét, aki 1916 őszén 36 évesen szenvedett hősi halált.

Dédnagyapámnak először a bal karját, majd a fejét lőtték szét ágyúgolyóval. Bukovinai sírja jeltelen. Az árván maradt özvegyének és 4 leánygyermekének nehéz sorsa hasonló volt a több tízmillió hadiárva-társukéhoz. A nyolcvanévesen elhunyt nagyanyám életében alig volt olyan vasárnap, amikor a világháborús hősök emléktáblája alatt ne sírt volna a templomban.

Mi most 46, részben ismeretlen személyű honvédnek állítunk emléket Kolozson. Aki nem tudja alkalmilag átélni az ő fiatal életük elpusztításának gyászát és árván maradt családtagjaik tragédiáját, annak az emlékezése nem lesz őszinte. Ha éppen mindannyiunk családjából nem is követeltek halálos áldozatokat a háborúk, akkor gondoljunk arra, hogy magyarként és általában emberként egy nagy családhoz tartozunk mind. És Tamási Áront idézve: ennek a családnak halottai vannak, „kiknek a neve nem számadat, hanem csillagok a föld alatti égen”. Úgy tekintsünk erre a 46 honvédre is, mintha édesapáink vagy nagyapáink lettek volna. Adózzunk kegyelettel emlékük előtt, gondoljunk együttérző sajnálattal a hátramaradottak szenvedéseire, ugyanakkor tekintsünk elismeréssel az özvegyek és mások erőfeszítéseire, amellyel az árván maradt gyermekeket felnevelték. Az ő emléküket is övezze igazi hősöknek kijáró tisztelet! Valahányszor hősi halottainkra emlékezünk hát, velük együtt jussanak eszünkbe a mindenkori hősi özvegyek is. Ismét csak Tamási Áront hívom segítségül: „Soha el ne felejtétek, hogy hátatok megett gondokkal, bajjal megrakodva, árvasághoz hozzászokva, sok-sok özvegy áll, kiknek térden állva kéne napestig hálálkodnotok; mert ők sok száz esztendeje nap nap után csodát cselekszenek: hőségben, zivatarban, jó és rossz időben, örökké kezükben tartják a munkát [...]”. „S ki a hős? Mindenki az, aki a maga helyén becsülettel áll, dolgozik és hisz a jóban. Lehet, hogy névtelen, kicsi hősök az ilyenek, de nevesek és nagyok csak az ilyenek társadalmából születnek.”

Jussanak eszünkbe ezek a gondolatok mindig, amikor hősiességről példálózunk. És jusson eszünkbe az is, hogy hőseink nemcsak magyar hősök voltak, hanem egyben az egyetemes emberiség áldozatai, más szóval az istentelenség és embertelenség áldozatai. A rájuk való emlékezéshez ne társuljon a kései bosszúnak semmilyen érzése. Azok a szovjet és román katonák, akiket a mi honvédek ellen küldtek, nem kevésbé voltak kiszolgáltatottak a háborús veszélyeknek és feletteseik akaratanak. Őket is ugyanúgy várták haza, és lehet, hogy hiába... Értük is sok könny hullhatott valahol – Oroszországban, Ukrajnában vagy a Kárpátokon túli Romániában. Ha áldozatainkra emlékezünk, ne egykori ellenségeinket szidjuk. A kegyelet nem erre való! Ha őszintén emlékezünk, akkor azt azért tegyük, hogy végre megnyugodjon a föld és a lelkiismeretünk, hogy az áldozatok vére ne kiáltson többé az égre, és, hogy „a múltat békévé oldja az emlékezés” (József Attila)! Befejezésül pedig imádkozzunk azért, hogy a jó Isten óvja a mai világ összes népét és minden egyes emberét háborútól, vérontástól és más erőszaktól! Ámen.

SZABÓ LÁSZLÓ

KELL-E FÉLNÜNK A HALÁLTÓL?

„A test törekvése a halál, a Lélek törekvése pedig élet és béke.” (Róm 8,6)

Személyes vallomással kezdem: „Gyújtottál-e gyertyát, hófehéret, vágta-e virágot, hófehéret... azokért, akik mind elmentek? / Hát gyújts értük gyertyát, hogy égjen, a lángja a szívedig érjen!” Egy hiterősítő versből idéztem az előbbieket, mint olyant, ami a leginkább illett az én halállal foglalkozó gondolataimhoz, ezelőtt egy jó pár évvel – „messze ringó gyermekkorom világában”. A halállal lényegében a rajongásig szeretett nagyszüleim eltávoztával szembesültem először. Az első hetekben a kezdeti gyásszal együtt járó tagadás volt az ösztönszerű válaszom: egyszerűen nem akartam elhinni, hogy azok is meghalhatnak, akiket a legjobban szeretünk... Aztán idővel elhittem, hogy akiket igazán szeretünk, ha meghalnak is, élnek, s nekünk tulajdonképpen csak az ő hiányuk fáj – megfogható közellétük hiánya –, s nem a nemlétük. Így a távozásukkal lelkemben maradt kínzó úrt kezdtem kitölteni a hozzuk fűző emlékekkel, szeretettel, valamint az örökéletbe vetett hittel. Egy ideig azonban még kizárólagosan körülöttük forogtam, valahányszor a halálról gondolkoztam.

A gyász súlyát lassan szétmállasztó idő teltevel, hitbeli megerősődéssel és személyiségbeli érésemmel egy időben, a halállal – elmélkedés szintjén – tárgyilagosabban is kezdtem szembenézegetni. Így nemegyszer elgondolkoztam azon, hogy egyesek miért, és mások miért nem?; miért most, vagy miért már? (hiszen annyi közös dolgunk lett volna!); miért szenvedve, vagy miért anélkül? – és folytathatnám. A halál értelméről vagy értelmetlenségéről még egyetlen bátoritan következtetést sem tudtam megállapítani... Csupán hitem erősödött meg; alakult – a tagadásból kiindulva, a kételyek sorozatán megedződve – személyes halálfélelmet legyőző segítőtársá.

A halálhoz való viszonyulásunk ilyenforma vagy hasonló változását általánosan emberinek gondolom, és ezért tartottam fontosnak összegezni „örökéletes” gondolataimat, hogy esetleg másoknak is segítsek szembenézni emberi életünk végső kérdésével. (Mennyi minden válnék itt értelmetlenné, vagy hirtelen fontossá, ha csak egy halvány lehetőségét is megengednék magunknak, hinni az alábbiakat!)

Először is elfogadható tényként állapítom meg, hogy a halálról eredményesen gondolkozni csak úgy lehet, ha *őszintén és bátran szembenézünk vele*. A közös szembenézés előtt azonban vizsgáljuk meg, mi a helyzet magával a szembe-

nézéssel!/? És ennek rendjén indulásból bevallhatjuk, hogy legtöbben nem tudunk szembenézni a halállal. Személytelen formában naponta tucatszor találkozunk vele, pl. híradásokban, filmekben és egyebütt, de saját halálunk felemlítése, és a hozzánk tartozóké úgyszintén, (ön)tiltott vagy legalábbis nemkívánatos téma. A gyógyíthatatlan beteg Mitterand francia államfő írta nemrég, egy halállal, de inkább meghalással foglalkozó könyv előszavában, hogy az *európai társadalmaknak* soha nem volt ilyen szegényes a halállal való személyes kapcsolata, mint ma. (Mintha az anyagi vonzatú jólét közvetlen kapcsolatba hozható lenne meghalni valóságunk tényével.) A mai „átlag európai” ember elhessegeti magától a gondolatot, hogy véges időre van a földön, s hogy egyszer ő is meg fog halni. (A fentieket megfogalmazó államférfi pár hónappal később, öntudatos készülődés és méltóságos haldoklás után, csendesen hazaköltözött – az ő lelke számára bizonyára nem ismeretlen helyre.)

Az európaiaktól eltérően, a *keleti emberek többsége* másként gondolkozik e kérdésben: sokkal természetesebben viszonyulnak a meghaláshoz.

Azonban nálunk sem volt mindig ilyen torz a helyzet. Valamikor a halállal való szembesülés természetesebb szempontok szerint történt, s így félelem nélkülibb volt, lévén, hogy a halált az élet szerves tartozékának tekintették. Az utóbbi évszázadokban a fehér emberek többsége rosszul, irtózáttal kezdett gondolkozni róla, amennyiben halálfélelmét tette előfeltételül a hit helyébe. Újabban pedig egyáltalán nem gondolkozunk róla: vagy rá sem merünk gondolni, vagy nincs időnk és ún. lelki erőnk. Nagyjából így alakult a halállal kapcsolatos közfelfogás.

Saját tapasztalatainkból, vonatkozó emlékeinkből megfigyelhetjük, hogy mennyivel természetesebben fejlődik egy *gyermek halálképe* – nyilván egy bizonyos ideig. Nézzük ezt a fejlődést a temető vonatkozásában. A temető először közömbös helynek számít a kisgyermeknek; idővel izgalmas játszótérre válhat; majd egyszer csak egy hozzánk közel álló új sír kapcsán „keserveink színpada” lesz; végül: gondolatát erőt adóvá alakíthatja a hites emlékezés.

Ezzel szemben a halállal kapcsolatos közfelfogás sarkítottan kétoldalú. Van neki egy keserű-gyászos vetülete, amivel többé-kevésbé fájón minden gyászoló találkozik... E fájdalmas találkozás során a „vashitú” emberrel is azt mondhatja ésszerűsége és emberisége: „én hiszek az örök életben, és hiszem, hogy a halál után van folytatás, de ha lehet, ne akarjon olyan jót és üdvöst nekünk az Isten, ami ekkora keserűséggel jár!”. És a halálnak van egy másik arca is, amelyet a személyes haláltudat ránk támadásával ismerünk meg; ez esetben személyesen, a saját halálunkkal kell szembenézzünk.

Vajon miért kell nekünk egyáltalán ilyen kérdésekkel bajlódni?... Erre Montaigne-nyel együtt azt válaszolhatom: mivel „sose tudhatjuk, hol vár ránk a halál, ezért várjuk inkább mi őt – mindenütt. A szabadságra készül fel, aki felkészül a halálra”. Valóban, ha megtanuljuk, hogyan kell meghalni, véget vethetünk

a halálfélelem képezte rabságunknak. Aki megtanul hittel szembenézni a végső kérdéssel, és majdan méltón meghalni, az tulajdonképpen élni tanul meg. (Egyes országokban, az ún. haldoklók házaiban a betegetek arra tanítják, hogy lehet tartalmasan, szabadon, örömmel élni a közeledő halál tudatában is. Ráadásul ezekbe a házakba egészségesek is járnak meghalni tanulni, hogy bölcsebben éljenek!)

A halállal való szembenézés rendjén az egyik fő kérdés így hangzik: *egyáltalán, miért kell meghalni*, miért kell elszenvednünk a halált?... Értelmet kielégítő válasz-magyarázat nem létezik, legfeljebb magyarázkodás. De azért nem árt figyelni ezekre, mert erősíthetnek (ha erre van szükségünk – és nem a pusztá tagadásra).

Tehát miért kell meghalni? ...Ugyanezt kérdezték egyszer egy szellemes jezsuita szerzetestől, aki így válaszolt: „Ami egyszer él, annak meg kell halnia. Nézzétek a virágokat: csak a művirágok nem hervadnak el. De ők nem is élnek!” (Anthony de Mello) Életünk elkerülhetetlen tartozéka saját halálunk. Akarva-akaratlan meg kell hát békülni a tudattal, hogy bármikor, „reggelenként vagy esti szürkületben, munkába készülve, vagy onnan fáradtan hazatérve, nap közben, ide vagy amoda szalasztva nemcsak a bakterrel, adószedővel vagy - mit ad Isten! - rubinragyogású szerelemmel találkozhatunk, hanem a közöttünk megtelepedő halállal is.” (Sütő András) S ha ennyire „elvégzett dolog” személyes halálunk, miért van az, hogy meglátunk egy közönséges hullát és rögtön aggódni kezdünk? Miért avat olyan vegyes vitézekké bennünket a halálközelség?... A közeli hozzátartozók gyászolásától eltekintve azért, mert minden halottban önmagunkat is sajnáljuk. Így halálfélelmünk legyőzése érdekében feladatunk, hogy a halált önmagunkra nézve is kötelezően hatályos tényként fogadjuk el. Olyanként, amely az öröklétbe, a jó Istenhez kerülésünk rendjén kikerülhetetlen kapu. A halál: Isten kezében eszköz – létünket érintve küszöb. Meghalni nemcsak azt jelenti, hogy végérvényesen hanyatt fekszünk és kiköltözünk az „oldalba” (temetőbe) – oda csak a halállal lényegtelenné vált testünk kerül. A halál egy alapjaiban másfajta helycserét jelöl: az eltávozást a földi gondviselésből a mennyeibe – a végérvényes életet egy más világban. Ez van. S ha ezt elhisszük, akkor nincs különösebb gond halálfélelmünket illetően, mert az elfogadott, valóságos tényekkel megbirkózhatunk, csupán az aggodalom és a félelem nagyítja meg azokat előzőleg mérhetetlenül.

A haláltól márcsak azért sem kell különösebben irtózni, mert *saját érdemeinkből semmit nem von le*. A halállal szabadon visszaadom a jó Istennek mindazt, amit kaptam. Tehát a halál nem (isteni) rablás. Átala azt adjuk vissza, amit kaptunk: a földi életünket, és nyerjük helyette a mennyei örök létet. Ilyen vonatkozásban nincs amiért sajnálkozni miatta.

A „vajon miért félünk a haláltól” kérdés „célratörő” boncolgatásánál azt a megállapítást kéne előlegben elfogadjuk, hogy *az élet ellentéte nem a halál, hanem a nemléttől való félelem*. Aki fél a haláltól, az tulajdonképpen a nemléttől

fél; aki pedig hisz a halál utáni folytatásban, az az örökéletben hisz, és kevésbé fél. Azért fogalmaztam így, mert a kétségbeejtő halálfélelem mellett egészséges halálfélelem is létezik. Jellegét az szabja meg, hogy kilátástalanságon avagy hiten alapszik-e? De bárhogy is értelmezzük, halálfélelem tagadhatatlanul létezik... A halálfélelem emberi – mélyen emberi érzés. Örökélet hite nélkül a halálos me-revségtől, a teljes végtől, az élettelen nemléttől, továbbá a földi viszonyok szerint felfogott kapcsolat nélküliségtől és legvégső magányosságtól való félelmet jelen-ti. Ezzel szemben a hit bizonyosságával felvértezett ember egészséges halálfélel-me más jellegű. Számára nem a halál maga félelmetes, hanem a beteljesületlen életre következő halál. A halál valóban tükröt tart az ember elé, s halogathatatla-nul kérdezi: mire használtuk életünket? A válaszon való elgondolkozás lehetősé-ge, továbbá az ebből kifolyó örökös önvizsgálat feladata adott...

Visszatérve a *miért félünk* kérdésére, vannak, akik a személytelenné válás miatt aggódnak a haláltól. Hitem szerint *sajátosan emberi a halálban éppen a személyessége*. Ugyanis a halállal nemcsak valami történik a lélekkel (ti. külön-válík a testtől), de az ember személyisége elkíséri a lelket a másvilágra.

Másfelől, az örökélet személyes volta *egyetemességet* is jelent, tehát azt, hogy mindenkit feltétlen megillet. Személyes hitetlenségünk az örökéletre néz-ve még önmagunk számára sem jelenti a halhatatlanság haldoklását, mert hívés vagy hitetlenség: jog és szabadság, tehát egyéni hozzáállás kérdése, ezzel szem-ben az örökélet mindenkinek kijáró isteni ajándék. Egyszerűbben fogalmazva az előbbieket: saját halála után minden egyes ember tovább fog élni halhatatlan lelke által.

Összefoglalásként még a következőket mondanám el:

Földi forgolódásunkban nem a halál van előttünk, hanem az örökélet. Nem azért születünk, hogy meghaljunk, hanem hogy éljünk, és örökké éljünk. Ne es-sünk szerfelett kétségbe földi életünk elmúlása miatt, mert a halállal az élet nem szűnik meg, csak a földi viszonyok (így például az idő) s kárpótlásul kiteljesedik az istenközeli örökélet, amely részleges megélésének-tapasztalásának lehetősé-gét már most birtokoljuk. Halálunkkal ennek az isteni összhang állapotának vá-lunk mi is közvetlen és állandó részeseivé.

Végül ennyi okoskodás után úgy tűnhet, teljesen le van szerelve a halál, vagy legalábbis a tőle való félelem. Bár így lenne!... De azért ne bízzuk el ma-gunkat teljesen, mondván: „nincsen halál, mert túljártunk az eszén”. Micsoda beszéd ez! Legyünk annyira valóságűiek, és óvakodjunk a felesleges túlzások-tól. Az örökélet hitének egyszerű birtokosai és ne fellengzős bajnokai legyünk. Mert az elhangzott biztatások közelebből a személyes halálunkra vonatkoztak, s egészen más szempontok kerülnek előtérbe és taglóznak le – elsősorban a gyász, amikor mások: hozzátartozóink haláláról van szó. Én remélem, hogy a ma meg-erősített hitünk segíteni fog a gyász elviselésében is, valahányszor szükségünk lesz erre. Úgy legyen. Ámen.

Könyvszemle

Somai József: *Gazdaság és gazdaságtudományok Brassai Sámuel életművében*. Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár 2006. 256 l.

Brassairól írtak már vagy tíz könyvet. Életéről minden adatot összegyűjtöttek, ami csak fellelhető volt, s már alig van remény, hogy ifjúkora pár bizonytalan mozzanatára valaha is fény derül. Brassai pályafutása mégis napjainkig meglepetéseket tartogat. A 20–21. század szakemberei beleolvastak tanulmányaiba, s megállapítják, hogy a nagy polihisztor ennek vagy annak a tudományágnak az előfutára, első művelője volt tájainkon, egy vagy más tételt világviszonylatban is elsőként hangoztatott. Így kerül bele Brassai neve a magyar s kiváltképpen erdélyi tudománytörténeti munkákba, néha még távolabb élő kutatók is hivatkoznak rá. Tudtuk eddig róla, hogy jelentős mint pedagógus, módszertani szakember, maradandót alkotott a nyelvtudomány, a természettudomány, az összehasonlító irodalom terén, a hazai földrajz, filozófia, esztétika, zenekritika előfutárai közt emlegetik. A közgazdász Brassairól azonban még említést is alig tettek. Ezt a hiányt pótolta most könyvével Somai József. Harmadfél száz oldalon vizsgálja, hogy milyen szerepet játszottak a gazdaságtudományok Brassai Sámuel életművében.

A szerző kötetét hét fejezetre osztja, s ezekben nem csak a közgazdászok érdeklődésére számot tartóan, tehát tágabb keretben mutatja be, hogy miért tekinthetjük Brassait tájaink első gazdaságtudományi írójának is.

Az első fejezet bevezetőnek született, s így több célt is tűz maga elé. Egyrészt számba veszi az eddigi gazdag Brassai-irodalmat, s megállapítja, hogy alig történik utalás közgazdasági munkásságára. Másrészt hat érvet sorakoztat fel annak bizonyítására, hogy miért is tekinthető Brassai közgazdásznak. Ilyen irányú érdeklődését Bölöni Farkas Sándor biztatásának és Széchenyi művei olvasásának tulajdonítja. A szerző még beiktat ide egy alfejezetet, amelyben röviden összegezi Brassai életpályáját, bár ez a kötetvégi kronológiából is részletesen megismerhető. A második fejezet Brassai indulásának korszakába, a reformkorba vezet el, s főleg Széchenyi eszméinek erdélyi visszhangját ecseteli. Rámutat, hogy Brassai ismertette és védelmezte Széchenyi gazdasági tetteit. A Hitel és a Világ főbb gondolatait tíz pontban összegezve tárta a Nemzeti Társalkodó olvasói elé, s a szerkesztésében megjelenő Vasárnapi Újság hasábjain is Széchenyi téziseit népszerűsítette: „közös teherviselés, az alkotmányosság kiterjesztése mindenki-

re, köznevelés és kötelességérzet”. Brassai gazdasági szempontból fő műve, a Bankismeret szintén Széchenyi hatására született, s neki szóló ajánlással indul. „Brassai érdeme nem egyszerűen csak a Széchenyi iránti hódolat, amely valójában nézetazonosságukból fakad, hanem az a tény is, hogy minden alkalmat és lehetőséget megragad a Széchenyi-eszmék és hazafiás cselekedetek minél szélesebb körű terjesztésére, s azt a tiszta hazafiságot szándékszik sugallni, amely közös volt bennük, s amely a haza felemelkedésére irányult” – összegez a szerző.

A könyv „törzsanyaga” a következő három fejezetben található. Ezek Brassai témakörünkbe vágó műveit elemzik. Első, s talán legnagyobb visszhangot kiváltó alkotása a *Vasárnapi Újság* tizenégy évfolyamának a szerkesztése, részben megírása. Ez a hetilap „igazi népfőiskola” volt, állapítja meg Somai József: „terjeszt, tanít és hasznos tanácsokkal látja el a gazdákat, iparosokat, kereskedőket, gazdasszonyokat stb.” Több mint 60 oldalon át ismerkedhetünk meg e lap gazdasági vonatkozásaival.

Tizenkét cikket, cikksorozatot kiemelten elemez a szerző, többségüket maga Brassai írta. Ezek a bankokról, banktípusokról, a tőkéről, takarékpénztárakról, a munkamegosztásról, a váltójogról, a gyárak szerepéről s a nemzetgazdaság fogalmáról szólnak. Rendszerint népszerű, könnyen érthető formában és nyelvezettel. Egy másik alfejezet az erdélyi gazdasági gondok tükröződését vizsgálja a lap hasábjain. Szó esik itt az erdőket pusztító „székely gazdálkodásról”, a gyárak szükségességéről és az iparosítás akadályairól, a gazdaságos háztartás arányszabályairól, a váltógazdaságról és a gyümölcsstermesztésről. Aztán a külföldi tapasztalatok népszerűsítése következik: a gazdák oktatásának szükségessége, a mintagazdaságok szerepe, az állatvás népszerűsítése. Végül a szerző már csak bibliográfiai felsorolással folytatja: beszélni hagyja magukat a címekeket. Átveszi az egyik 1838-as számból az európai országok gazdasági erejét bemutató többoldalas statisztikát. A gazdasági híreket, találmányok bemutatását megint inkább bibliográfiként tárja elénk.

Tanulságosabb a gazdasági szerveződésekéről szóló alfejezet. Itt az Erdélyi Gazdasági Egylet előzményeiről, megalakulásának részleteiről s 1848-ig terjedő működéséről olvashatunk a lap beszámolóí alapján. A szerző a híradásokat összeveti más lapok, folyóiratok tudósításaival is. Ír a *Vasárnapi Újság* a pesti Iparegyesület működéséről, a magyar Kereskedelmi Társaság megszületéséről s több más szervezet, intézet megalakulásáról. Az utolsó alfejezetben igen röviden olvashatunk arról is, hogy Brassai 1848-ban bekapcsolódott a Berde Áron szerkesztette *Természetbarát* című folyóirat összeállításába, s a címet rögtön *Ipar- és Természetbarátra* változtatta. E lap sem élte túl a forradalmat.

Brassai második nagy alkotása, amellyel méltóvá válik a közgazdász minősítésre, a *Bankismeret* című 359 lapos kötete (1842). Bevezetőben a szerző kitér e tudományág erdélyi előzményeire, oktatására. Hiszen Brassai ezzel a művével is tanítani akart, s rávezetni, „hogy a polgári átalakuláshoz iparra van szükség,

az ipar fejlesztése pedig csak úgy válik lehetővé, ha bank is alakul, amely a beruházásokra kölcsönt folyósít” – állapítja meg Somai. Brassai széleskörű nyelvismerete tette lehetővé, hogy főleg külföldi munkák alapján összeállítsa ezt a terjedelmes kötetet. Első része a banktípusokat tárgyalja 20 paragrafusban, a második rész a „bankok történetét” részletezi, s bemutatja Európa és az Egyesült Államok legfontosabb bankjait nem kevesebb, mint 25 paragrafusban. A szerző szorgalmasan kivonatolja az egyes paragrafusokat, s így a mai olvasónak is közvetíti a könyv érdekes tartalmát. Csakhogy többnyire megmarad a Brassai használt régies szókincs mellett, ahelyett hogy rögtön átváltana a mai magyar vagy akár nemzetközi szóhasználatra. „A *Bankismeret* a tudományos kutatás, gazdasági gondolkodás példaértéke mellett ismeretterjesztő munka is, de emellett gyakorlati javaslatokat is tartalmaz arra vonatkozólag, hogyan lehetne a hiteléletet hazánk táján is nyugati mintára megszervezni” – összegez a szerző. Rámutat, hogy a kötet főleg Skócia példáját ajánlja az erdélyiek figyelmébe, mert hasonlóságot lát Skócia Angliához való viszonya, s Erdélynek Ausztriától való függősége között. A Brassait emlékbeszédben megidéző Concha Gyözővel együtt állapítja meg Somai a *Bankismeret*ről, hogy „1848 előtti közgazdasági irodalmunk egyik legjobb terméke.”

A harmadik közgazdasági műve Brassainak egy németből készített 144 lapos tankönyvátdolgozás: *A fiatal kereskedő arany ABC-je* (1847). Őt „szakaszban” világosít fel a kereskedelmi alapismeretekről. A pénzről és bankokról, az árukereskedelemtől, a kereskedés típusairól, a könyvvitelről, biztosításról, valamint bukásról, s végül a kereskedelmi jogról és politikáról tájékoztat. Két függeléke a külkereskedelem történetét, valamint hasznos intelmeket tartalmaz. Ez utóbbiakból nem egy máig megszívlelendő. A szerző így jelöli ki a kötet helyét: „Brassai ezt a könyvét nem a tudományos világnak szánta, hanem az ismeretekben szegény kereskedő társadalomnak, hogy segítse azok kibontakozási lehetőségét. Azonban mint egyedüli forrásmunka abban az időben nagy szolgálatot tett magának a közgazdaságtan kialakulásának is azzal, hogy az akkor alig ismert közgazdasági fogalmakat eljuttatta a köztudatba, s fogalomhasználata a szakmában gyorsan elterjedt.”

A könyv hatodik fejezete az „egyéb” gazdasági vonatkozású munkákat igyekszik összeszámlálni, górcső alá venni. Rövid életű folyóiratok, földrajz-könyvek, hosszabb-rövidebb tanulmányok, cikkek gazdasági vonatkozásaira mutat rá. Még a kéziratos hagyatékból is talál idevágó írásokat. Az esztétikai és módszertani értekezések ugyancsak rejtegetnek kiemelendő utalásokat. E fejezet végén négy pontban összegezi a Brassai műveiből levonható tanulságokat:

- „az ország, s különösen Erdély társadalmi alakulásának meghatározó tényezője maga a gazdasági fejlődés;
- korát megelőzve hívta fel a figyelmet a hitelrendszer bevezetésére, amely az iparosodás, polgárosodás kialakításának előfeltétele;

– szakadatlan ismertetni, népszerűsíteni kell a hazai és külföldi technikai újdonságokat, és a gazdasági élet fejlesztése érdekében bátorítani kell azok gyors alkalmazását;

– „a tudás közelvitele a gyakorlati élethez minden társadalomban a haladás mozgatóereje.”

A *Zárszó* című hetedik fejezet Brassai életrajzíróival mondatja el, miért is jelentős a polihisztor munkássága. S vallomással zárja: „Brassai szakmámhoz kötődő rejtelmeinek megismerése számomra is hatalmas örömet és boldogságot jelentett.”

A könyvet a „szerző szorgos munkásságát” és a kötet jelentőségét értékelő előszó vezeti be, a nemrég elhunyt dr. Kerekes Jenő tollából, s hat függelék zárja. Ez utóbbiak: Brassai Sámuel életrajz- és életműírói; Felhasznált forrásmunkák; Brassai gazdasági jellegű munkái; Névmutató; Kivonat Brassai könyvtárának lajstromából; Brassai Sámuel életpályája években. A Képek és levelek jegyzéke kerül az utolsó oldalra. Ez utóbbi 28 tételt sorol fel: a kötet szinte valamennyi ismert és kevésbé ismert Brassai-képet reprodukál, s néhány címlap, kézirat hasonmását is megtaláljuk. Mind a képek, mind pedig a kronologikus életrajz kétségtelenül a szélesebb olvasóközönséget célozza meg, akiknek talán ez lesz az első Brassairól szóló könyve. Az első függelékbe, az életrajzok közé több mérlegeléssel lehetett volna a címeket összeválogatni. Kövály László úttörő műve föltétlenül oda illik. A forrásmunkák sorából a közelmúlt, a tíz évvel ezelőtti évforduló dolgozatait hiányoljuk. A Névmutatónak a függelék legvégén lett volna a helye.

Somai József helyes úton indult, amikor Brassainak egyetlen munkássági pázmáját tette vizsgálata tárgyává, s az is dicsérendő, hogy ezt nem csak a tudományosság szűk keretei között tette. Boros György volt az utolsó, aki még megpróbált teljes Brassai-képet adni, Mikó Imre ezt már csak az anekdoták és kedves történetek szintjén közelítette meg. Gál Kelemen viszont az 1920-as években csak a humán vonatkozásokhoz mert közelíteni. Szakterületenként kell majd ítéletet mondani Brassai munkásságáról. Somai József ezt most úttörőként megtette a közgazdasági vonatkozásokkal kapcsolatban. Egy fontos téglát helyezett a Brassai-kultusz oltárára. Könyve a lényeges ismereteket összegyűjtötte, s rendszerint értékeli is. Nem ártott volna egy gondos lektori átolvasás, amely néhol a túl hosszúra sikeredett mondatokat feltördelje, az idézetek írásában is a mai helyesírást érvényesítse, s a téves leütéseket (pl. 1840-es évek helyett tucatszámra 1940-es leütés jelentkezik) kiküszöbölje.

Az elsőkötetes szerző szép és jó könyvvel gazdagította tudománytörténeti irodalmunkat.

DR. GAAL GYÖRGY

Eszmék – Gondolatok

AZ ÉLET ÉRTELMÉRŐL (4)

Mi az élet célja? Madách szerint a küzdés. „Sors nyiss nekem tért, hadd tessek az emberiségért valamit!”, vallotta Petőfi. Életünk során át valósítjuk meg önmagunkat, bontakoztatjuk ki személyiségünket, állítják mások, hozzáteve: ez csak a személyes és a közösségi kapcsolatokban valósítható meg. Merjük kimondani: az élet célja a szeretet. Az eget-földet átfogó szeretet, amelyből lettünk, amelynek hatalmas, mégis rejtett vonzásában élünk. (...)

A reklám- és szórakoztatóipar viszont mindennek fölébe kerekedve, mindent tagadva azt programozza belénk, hogy az élet csak akkor ér valamit, ha összkomfort érzésünk van, ha „feldobott” állapotban vagyunk, ha kicsattan belőlünk az egészség és a vidámság. A szakadatlan mámoros boldogságot tartják egyedül kívánatosnak, és ennek elérését ígérik a legkülönbözőbb szerek, eszközök, események révén.

Az élet maga válik hazuggá és önpusztítóvá ezekben az ígéretekben. Az élet valódi értelme homályosul el, a valódi örömeink silányulnak el ebben a hamis világban. Korunk új haláltáncra ez: amíg valaki fiatal, egészséges, erős és gazdag, amíg mámorosan boldog, addig érdemes tündökölnie az élet táncparkettjén. A többiek vagy maguk zuhannak bele a megsemmisülésbe, vagy félretakarítják őket az útból: ne rontsák a többiek mulatságát.

Aki szakadatlanul és minden mást kizárva az örömeiket hajszojja, az boldogtalanságra ítéli önmagát. Tartós és teljes boldogságra csak a szeretetben találhatunk. *(Lukács László)*

Egyházi élet – Hírek

Az Egyházi Főhatóság tevékenysége

■ Egyházunk legfőbb végrehajtó testülete, az Egyházi Képviselő Tanács július 14-én tartotta II. évnegyedi rendes ülését Kolozsváron. A megelőző napon az állandó bizottságok közül a Püspöki Szék, valamint a Misszió Bizottság ülésezett, és véleményezte a Tanács által kiadott ügyeket.

■ Az Egyházi Főtanács 2006. évi rendes ülésére július 28–29-én került sor Kolozsváron. A főtanácsi istentiszteleten Kelemen Levente oklándi lelkész prédikált, az énekvezéri teendőket Kiss Erika kolozsvár-belvárosi énekvezér látta el. A záróebéd pohárköszöntőjét a Berde-serleggel Darkó Béla, a marosi egyházkör felügyelő gondnoka mondta.

■ Szeptember 29-én volt az Egyházi Képviselő Tanács III. negyedévi rendes ülése Kolozsváron. A testület többek között elfogadta a teológiai tanárok által a teológiai felvételi vizsga teljes megújítására benyújtott javaslatot, felkérést adott az V. és VI. osztályok vallástankönyvének megírására, véglegesítette a Kedei Delinka Egészségügyi Segélyalap szabályzatát, számba vette a lelkészárvaék segélyalapjának elindítását, valamint az egyház pénzügyi-gazdasági helyzetét.

Az Egyházi Főtanács határozatainak elintézése

■ A marosvásárhelyi Bolyai-téri és kövesdombi egyházközség kézhez kapta a Főtanács határozatát a Kövesdombi Unitárius Egyházközség megalakulásának jóváhagyásáról.

■ A bencédi és székelyszentmihályi egyházközség kézhez kapta a Főtanács határozatát a Bencédi Unitárius Egyházközség megalakulásának jóváhagyásáról.

■ A Brassó-újvárosi egyházközség kézhez kapta a Főtanács határozatát a négyfalusi szórvány átalakulásáról Négyfalusi Unitárius Leányegyházközséggé.

■ A Nyugdíjintézet vezető tanácsa értesült arról, hogy a Főtanács rendkívüli módon kiegészítette a hiányossá lett vezető tanácsot; a Főtanács a két év múlva esedékes főhatósági választásokig bízta meg a testületet a Nyugdíjintézet ügyeinek vezetésével.

Lelkészképzés

■ A Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Kara szeptember 25-én nyitotta meg kapuit az új tanévre érkezők előtt. Az I. évfolyamra a szeptember elején

tartott felvételi vizsga eredményeként csak egyetlen hallgató iratkozott be: Vass Károly Sepsiszentgyörgyről; a teológiai felvételi vizsga iránt az idén más nem érdeklődött. Az október 1-jén tartott tanévnyitó ünnepélyen először mutatkozott be rektori minőségében az intézet új vezetője, a következő négy tanév idejére rektorrá megválasztott dr. Rezi Elek teológiai tanár.

■ A Protestáns Teológiai Intézetben a II. évfolyamot elvégzett hallgatóknak kiírt minősítő alapvizsgát ugyancsak szeptemberben tartották. Az alapvizsga eredményeként a következő unitárius hallgatók nyertek jogot a III. évfolyamra való beiratkozáshoz: Vagyas Attila, Varró-Bodoczi Barna, Vass Zsuzsánna.

■ Szeptember 1-jétől a négy frissen végzett gyakorló segédlelkész elfoglalta első szolgálati helyét az Egyházban, a Püspöki Hivataltól érkezett kirendelés értelmében. Csoma Csilla Mónika vallástanárként Marosvásárhelyen, Kiss János Csaba Aranyosrákoson, Rácz Norbert Zsolt ifjúsági lelkészként Kolozsváron, Székely Mónika Rebeka pedig Sepsiszentgyörgyön kezdte meg gyakorló segédlelkészi szolgálatát.

Lelkésztovábbképzés

■ A III. évnegyedi lelkészi értekezleteket október elején szervezték meg egyházköreinkben, az alábbiak szerint: 2-án Torockón a kolozs-tordai egyházkör, 3-án Székelykeresztúron a város nevét viselő egyházkör, 4-én Datkon a háromszék-felsőfehéri egyházkör, 5-én Dicsőszentmártonban a küllői egyházkör, 6-án Bordoson a marosi egyházkör és 12-én Oklándon a székelyudvarhelyi egyházkör lelkészei számára. Az értekezleteken a tárgyalás alapját a lelkészi ügyvitel egyes vonatkozásai képezték, a lelkészi jelentés és a jegyzőkönyv írására vonatkozóan.

Rendezvények, egyházképviselő

■ Az Unitáriusok és Univerzalisták Nemzetközi Tanácsa július 3–8-a között teológiai konferenciát szervezett Kolozsváron, egyházunk központi épületében *Pluralizmus és posztmodern* címmel.

■ A teológiai konferencia egyik előadója John Buehrens, az észak-amerikai Unitárius Univerzalista Egyesület előző elnöke (püspöke) volt. A jelenleg a Massachusetts állambeli Needhami Unitárius Egyházközség lelkészeként dolgozó Buehrens erdélyi látogatásán két alkalommal is szószéki szolgálatot végzett, július 2-án Torockószentgyörgyön és 9-én Kolozsváron.

■ A Petrozsényi Unitárius Egyházközség július 22-én szervezte meg lelkésze, Kádár Attila beiktatását. Az ünnepi istentiszteleten a beiktató beszédet dr. Szabó Árpád püspök mondta, a beiktatást Bálint B. Ferenc, a Kolozs-Tordai Egyházkör jegyzője végezte.

■ Városfalván a faluközösség és az egyházközség szervezésében július 30-án falutalálkozót tartottak. Az istentiszteleten a falu szülötte, dr. Szabó Árpád püspök végezte a szószéki szolgálatot.

■ Az Abásfalvi Unitárius Egyházközség szervezésében augusztus 5-én falutalálkozó volt. A keretében tartott istentiszteleten dr. Szabó Árpád püspök prédikált, az úrvacsorai beszédet John Gibbons, a bedfordi testvéregyházközség lelkésze mondta. Az istentisztelet után a falu közterén felavattak a világháborús hősök emlékére emelt emlékmű kiegészítéseként egy turulmadár bronzszobrot.

■ A Szejkefürdői Unitárius Találkozó augusztus 12-én volt. A találkozón az Egyházi Képviselő Tanács határozata alapján felmérés történt a résztvevők úrvacsoraoosztással kapcsolatos igényeiről. A felmérés eredménye: igényli az úrvacsoraoosztást 82,80%; nem igényli 17,20%.

■ Az ODFIE augusztus 17–20-a között Torockón szervezte meg a XXX. Erdélyi Unitárius Ifjúsági Konferenciát. A záróistentiszteleten részt vett és beszédet mondott dr. Szabó Árpád püspök is.

■ A Firtosmartonosi Unitárius Egyházközség augusztus 19-én szervezte meg lelkésze, Szász-Cserey Katalin beiktatását. Az ünnepi istentiszteleten a beiktató beszédet dr. Szabó Árpád püspök mondta, a beiktatást Szombatfalvi József, a székelykeresztúri egyházkör esperese végezte

■ Az Unitárius Nők Országos Szövetsége szeptember 2-án Nyárádszentmártonban szervezte meg ez évi országos konferenciáját. A rendezvényt dr. Szabó Árpád püspök is köszöntötte, aki aktuális egyházi ügyekben is felszólalt.

■ A Testvéregyházközségi Tanács és a Civitas Alapítvány képviselői augusztus 4-én megbeszélést tartottak az unitárius érdekeltségű vidékfejlesztési lehetőségekről, amelyen dr. Szabó Árpád püspök is részt vett.

■ Az Unitárius Lelkészek Országos Szövetsége szeptember 8–9-én Székelykeresztúron az egyházközség közreműködésével szervezte meg az unitárius lelkészi családok IV. találkozóját.

■ A Tordatúri Unitárius Egyházközség szeptember 16-én szervezte meg lelkésze, Bodor Rozália Piroska beiktatását; ugyanakkor ünnepelték meg a tordatúri templom építésének 175., valamint a torony építésének 100. évfordulóját is. Az ünnepi istentiszteleten a beiktató beszédet dr. Szabó Árpád püspök mondta, a beiktatást Farkas Dénes, a Kolozs-Tordai Egyházkör esperese végezte.

■ A Várfalvi Unitárius Egyházközség a szeptember 17-én tartott istentiszteleten búcsúzott el volt lelkésztől, a július 1-jén nyugalomba vonult Nagy Ödöntől. A kibúcsúzó által mondott egyházi beszéd után dr. Szabó Árpád püspök az egyetemes egyház nevében is megköszönte a lelkészi szolgálatot.

Személyi változások

■ A Püspöki Hivatal augusztus 1-jén pályázatot hirdetett a Recsenyédi Unitárius Egyházközség lelkészi állásának betöltésére.

- A Püspöki Hivatal augusztus 1-jén pályázatot hirdetett az Alsórákosi Unitárius Egyházközség lelkészi állásának betöltésére.
- Téglás István alkalmazást nyert a kálnoki egyházközség harangozói állásába, szeptember 1-jétől.
- Jakab Borika alkalmazást nyert az újszékelyi egyházközség énekvezéri állásába, szeptember 1-jétől.
- Nagy Csaba Géza alkalmazást nyert a kökői egyházközség harangozó állásába, szeptember 1-jétől.
- Józsa Emese alkalmazást nyert a tordai egyházközség irodavezetői állásába, szeptember 1-jétől.
- Angyalosi Csaba alkalmazást nyert a kolozsvári kollégiumi bentlakási nevelői állásba, szeptember 1-jétől.
- K. Kovács István alkalmazást nyert a kolozsvári kollégiumi bentlakási nevelői állásba, szeptember 1-jétől.
- Komjátszegi Fábíán Rékát alkalmaztuk a kolozsvári elemi iskola új tanítónői állásába, szeptember 1-jétől.
- Fülöp Máriát alkalmaztuk a kolozsvári elemi iskola tanítónői állásába, helyettesítőként, a gyermeknevelési szabadságra ment Kádár Erika helyébe, 2006. szeptember 1. – 2008. június 30. között.
- Kászoni Zsófia alkalmazást nyert a kolozsvári Unitárius Óvoda óvónőjének, szeptember 1-jétől.
- Mátyás Noémi alkalmazást nyert a kolozsvári Unitárius Óvoda óvónőjének, szeptember 1-jétől.
- Józsa István Lajos a tordai egyházközség meghívására kinevezést nyert a rendes lelkészi állásba, szeptember 1-jétől.
- Kecskés Csaba a marosvásárhely-kövesdombi egyházközség meghívására kinevezést nyert a rendes lelkészi állásba, szeptember 1-jétől.
- Makkai-Ilkei Ildikó vallástanár áthelyezést nyert a bencédi egyházközség lelkészi állásába, gyakorló segédlelkészként, szeptember 1-jétől.
- Lakatos Sándor lelkész áthelyezést nyert a Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium vallástanári állásába, szeptember 1-jétől.

